

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİN OLGUSU
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇÖZÜMLEME**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Elif DAVUN

BURSA-2018

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİN OLGUSU
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇÖZÜMLEME**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Elif DAVUN

Danışman

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Eş Danışman

Prof. Dr. Kemal ATAMAN

BURSA-2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 701621019 numaralı **Elif Davun**'un hazırladığı "**Refik Halid Karay**'ın Eserlerinde Din Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 31.07.2018 günü 13:00-14:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..**başarılı**.. (başarılı/başarısız) olduğuna ..**oybirliği**.. (oybirliği/ oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

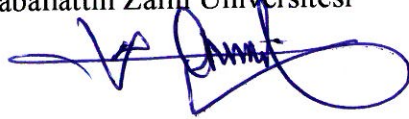
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı
Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. İzzet ER
İ. Sabahattin Zaim Üniversitesi

...../...../ 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 19/07/2018

Tez Başlığı / Konusu: Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Din Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 127 sayfalık kısmına ilişkin, 19/07/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Elif Davun

Öğrenci No: 701621019

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
19.07.2018
Prof. Dr. Vejdî Bilgin

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Refik Halid Karay’ın Eserlerinde Din Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza 19.07.2018

Adı Soyadı: Elif DAVUN

Öğrenci No: 701621019

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Sosyolojisi

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Elif DAVUN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI + 116
Mezuniyet Tarihi : .../.../2018
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Vejdi Bilgin
Prof. Dr. Kemal Ataman

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİN OLGUSU ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇÖZÜMLEME

Bu çalışmanın amacı, Refik Halid Karay'ın eserlerinde din olgusunun mahiyet ve fonksiyonunun hangi konular üzerinden ne şekilde ele alındığının sosyolojik bir analizini sunmaktır.

Birinci bölümde Refik Halid Karay'ın hayatının bir panoraması çizilmiş, din olgusuna bakış açısının şekillendiği yıllara ait bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte eserlerinde yansımaları bulan düşüncelerin altında yatan fenomenler de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Refik Halid Karay'ın eserlerindeki temalar benzer ve farklı boyutlarıyla kıyaslanmış, moderniteyle birlikte değişen toplumsal kodlar karakter özellikleriyle analiz edilmiştir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Refik Halid Karay'ın din olgusunu eserlerinde ne şekilde ele aldığı incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle onun insana yüklediği anlam üzerinde durulmuş, ardından insanın değişen dünyaya adaptasyon sürecinde farklılaşan inanç, düşünce ve ahlaki değerleri irdelenmiş ve son olarak da Refik Halid Karay'ın insanın kaçınılmaz tecrübesi olan ölüm düşüncesine yaklaşımı değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Din Ahlak Modernite Toplum Ölüm İnsan
Refik Halid Karay Refik Halid Karay'ın Eserleri

ABSTRACT

Name and Surname : Elif DAVUN
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religion Sciences
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 116
Degree Date : .../.../ 2018
Supervisor : Prof. Dr. Vejdi Bilgin
Prof. Dr. Kemal Ataman

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF RELIGION IN REFİK HALİD KARAY’S WORKS

The purpose of this study is to present a sociological analysis of the subject in which the nature and function of the phenomenon of religion are addressed in the works of Refik Halid Karay.

In the first chapter a view of the life of Refik Halid was drawn and information about the years in which the angle of view of religion was shaped was given. In addition to the phenomena of underlying the reflections of Refik Halid’s works have been tried to be revealed.

In the second chapter the themes in Refik Halid Karay’s works are compared with their similar and different dimensions the social codes changing with modernity are analyzed wiht their character traits.

In the third chapter which is the last chapter it is examined how Refik Halid Karay’s deals with the works phenomenon of religion. For this purpose firstly the meaning that Refik Halid puts on human is emphasized then the values of faith, thought and moral which are different in the process of adaptation of man to the changing world are examined and finally the reflex of Refik Halid’s approach to death thought which is the inevitable experience of man.

Keywords

Religion Morality Modernity Society Death Human
Refik Halid Karay Refik Halid Karay’s Works

ÖNSÖZ

Din olgusu vazgeçilmez bir unsur olarak insanlık tarihinin her döneminde varlığını sürdürmekle birlikte insanın var olduğu her yerde de karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla din olgusunun insanın ürettiği çalışmalara da konu olması doğaldır. Kendi döneminin popüler yazarı olmakla birlikte günümüzde de bu popülaritesini koruyan bir yazar olarak Refik Halid Karay'ın din olgusunu eserlerinde ne şekilde ele aldığı bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır ve bu çalışmanın ortaya konulmasında katkıları bulunan değerli isimlerin önemi yadsınamaz.

Her şeyden önce gerek lisans döneminde gerekse yüksek lisans döneminde sunduğu bilgilerle ufku açan, dünyayı farklı bir perspektiften görmemi sağlayan, çalışmalarımı daima artıları üzerinden değerlendiren, akademik bilgi birikimi, disiplini ve değerli çalışmalarıyla her zaman kendisini örnek alarak hep kendisi gibi bir hoca olmak istediğim, akademiye yönelmemde ve alanı sevmemde çok büyük etkisi olan, tez yazım sürecinde de vaktini ayırarak ilgi ve desteğini esirgemeyen, tezime katkılar sunan ve tezim hakkında her zaman olumlu görüş bildirerek beni motive eden çok kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kemal ATAMAN'a çok teşekkür ederim.

Tez konumu bulma aşamasındaki yardımları, kıymetli ilmiyle tezime yaptığı katkıları ve tezimi bitirme aşamasındaki göstermiş olduğu ilgi ve desteği için de çok değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Vejdi BİLGİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans döneminde değerli ilmi birikimlerinden istifade ettiğim ve tezime yaptıkları katkıları dolayısıyla çok değerli hocalarım Prof. Dr. İzzet ER ve Prof. Dr. Abdurrahman KURT'a çok teşekkür ederim.

Yıllar sonra, aynı şevk ve heyecanla yüksek lisans yapma hayalimi gerçekleştirmeme vesile olan çok değerli arkadaşım ve meslektaşım Deniz ULUÇ'a, güzel bir tez yazacağıma dair inançları tam olan ve beni sürekli motive edip başaracağıma inandıran, tez yazım sürecinde beni yalnız bırakmayan ve bu süreçte daima fikir alışverişinde bulunduğum çok kıymetli bölüm arkadaşlarım Birgül OKCU, Dilek ŞAHİN, İclal ALGÜL, Gizem YAKIŞIR ve Elif DOĞAN'a ve yine tez yazım sürecinde bana daima destek olan, olumlu düşünceleriyle beni motive eden ve dualarını eksik etmeyen çok değerli arkadaşlarım Pakize BAŞYİĞİT ve Sümeyye ASA'ya çok teşekkür ederim.

Tezim hakkında kıymetli görüşleriyle bana yol gösteren öğretmen arkadaşlarıma ve öğretmenlerinin daha başarılı olması adına tüm masumiyetleriyle dualar eden minik öğrencilerime teşekkür ederim.

Bu süreçte beni yalnız bırakmayan, güzel temennilerini eksik etmeyen kardeşim ve ablama da çok teşekkür ederim.

Ve her şeyin ötesinde; kendi ayaklarımın üzerinde durabilmem için maddi ve manevi hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen, üzerime aldığım tüm sorumluluklarda başarılı olacağıma inanan ve beni de inandıran, gösterdikleri ilgi ve alaka ile tez yazma sürecindeki heyecanıma ortak olan, sahip olduğum her şeyi kendilerine borçlu olduğum ve haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, hayatımdaki en kıymetli iki varlığa; anne ve babama minnettarlığımı ifade etmemde teşekkür çok yetersiz kalsa da, sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Elif DAVUN

Bursa 2018

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN HAYATINA DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1.1. ÇOCUKLUĞU: DİN OLGUSUNA BAKIŞ AÇISININ ŞEKİLLENDİĞİ İLK YILLAR.....	4
1.2. GENÇLİK YILLARI VE YAZARLIĞA GEÇİŞ.....	11
1.3. ETKİLENDİĞİ ŞAHSİYETLER.....	14
1.4. DÖNEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	18
1.5. SÜRGÜN YILLARI.....	26
1.5.1. İlk Sürgün: Sinop (1913-1918).....	27
1.5.2. İkinci Sürgün: Halep (1922-1938).....	32
1.6. SÜRGÜN TECRÜBESİNİN YAZARLIĞINA ETKİSİ	34
1.7. TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ VE VEFATI	37

İKİNCİ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİNİ ÖĞELER

2.1. YAZARIN ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	39
2.1.1. Zaman ve Mekân	50
2.1.2. Karakterler ve Özellikleri	54
2.2. ESERLERİNDE YER ALAN DİNİ ÖĞELER.....	63
2.2.1. Ayetler, Hadisler ve Peygamberler	63
2.2.2. Dini Sembol ve Ritüeller.....	66
2.2.3. Tasavvufî Terimler.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİN OLGUSU

3.1. ONTOLOJİK BİR VARLIK OLARAK İNSAN.....	74
3.2. RESMİ DİNDARLIK VE HALK DİNDARLIĞI KARŞISINDAKİ TUTUMU.....	77

3.3. YAZARIN MODERNİZM ALGISI	81
3.3.1. <i>Moda</i>	85
3.3.2. <i>Teknoloji</i>	87
3.3.3. <i>Yabancılaşma</i>	88
3.4. DEĞİŞEN DÜNYADA AHLAKİ DEĞERLER	90
3.4.1. ' <i>Sosyosentrizm</i> 'den ' <i>Egosentrizm</i> 'e Geçiş	90
3.4.2. <i>Dürüstlük</i>	93
3.4.3. <i>Adalet</i>	94
3.4.4. <i>Merhamet</i>	96
3.5. VATAN SEVGİSİ	97
3.6. OTANTİK BİR TECRÜBE OLARAK ÖLÜM	99
SONUÇ	109
BİBLİYOGRAFYA	112

KISALTMALAR

Bakınız	: bkz.
Cilt	: C.
Çeviren	: çev.
Editör/ yayına hazırlayan	: ed. veya haz.
Ve benzeri	: vb.
Sayı	: S.

GİRİŞ

Din olgusu, sosyal yaşamla diyalektik bir ilişki halindedir. Bir yandan sosyal yaşamı etkilerken diğer yandan da sosyal yaşamda görülen değişimden etkilenir. Alışıl-gelen düzenin değişimiyle birlikte yeni olana adaptasyon sorunu yaşayan bireylerin her zaman için sığınağı konumunda olması itibariyle de rasyonel olanın ön plana çıkarıldığı bir dünyada bile varlığını sürdürmeye devam eder.

Türkçe'ye olan hâkimiyeti, eserlerinde kullandığı semboller ve temalar, Refik Halid Karay'ın kendi döneminde olduğu gibi günümüzde de ilgiyle takip edilmesinin sebeplerinden bazılarıdır. Ayrıca, yaşadığı dönemin ciddi radikal değişimlerin gerçekleştirdiği bir dönem olması, söz konusu dönemlerin anlaşılabilmesi için Refik Halid Karay'ın eserlerinin yalnızca edebi olarak değil, sosyolojik olarak da araştırılmaya değer bulunmasının delillerindedir.

Sosyal değişimler, hele de köklü ve radikal yapısal değişimler sancılıdır. Bu nedenle hem bireylerin dünya görüşlerinde ve hem de toplumların yapılarında ciddi anomik durumlara yol açabilir. Refik Halid Karay da bunun bir istisnası değildir. Zira Karay'ın da sosyal değişim karşısında ortaya çıkan durumları anlama, anlamlandırma ve bu yeni durumlara adapte olma sorunları yaşadığı ve bu nedenle de çocukluğundaki maneviyata sığınmayı bir başa çıkma yöntemi olarak tercih ettiği anlaşılıyor. Zira o, Mutlakiyet- Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerini görmüş, sosyal değişim ve dönüşümlere tanıklık etmiş bir yazardır. İnsanlık tarihinin önemli kırılma noktalarından olan ve hemen her toplumun sosyal, siyasal, kültürel ve demografik yapısında kalıcı tesirler bırakan üç farklı rejimin uygulamalarına paralel olarak Fransız İhtilali, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi dünyayı etkileyen önemli olayların da etkisinde kalmıştır. Bu nedenle, sosyal değişim, dönüşüm ve anomik durumların düşünce yapısını ciddi olarak şekillendirdiği kaleme aldığı eserlerde aşikâr olan Refik Halid Karay'ın, din olgusuna bakışını, bu bakış açısının hangi vasatta şekillendiğini ve bunu eserlerine nasıl ve hangi temalar yoluyla yansıttığını ortaya koymak elinizdeki çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılan veri ve bulgular, literatür taramasına dayalı olarak söylev/ içerik analizi tekniği ve yorumlayıcı-anlayıcı sosyolojik yaklaşımla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma ağırlıklı olarak Refik Halid'in eserlerini sosyolojik bir perspektif-

ten ele almayı denemekle birlikte, yeri geldiğinde felsefi ve psiko-sosyolojik metinlerle desteklenecektir. Tezin konusu ise Refik Halid Karay'ın eserlerindeki din olgusunun mahiyet ve fonksiyonunun incelenmesiyle sınırlı tutulmuştur.

Refik Halid Karay üzerine daha önceden çalışılmış herhangi bir doktora tezi bulunmamaktadır ama çalışılan yüksek lisans tezleri vardır.¹ Bununla birlikte Refik Halid Karay hakkında pek çok akademik makale de mevcuttur. Fakat bu tezler ve makalelerde Refik Halid Karay daha çok hikâyeci yönü, siyasi görüşleri ve sanatı açısından ele alınmış ve dil-tarih boyutuyla değerlendirilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızın toplumun ilgiyle takip ettiği bir yazar olan Refik Halid Karay'ın din olgusuna bakış açısını sosyolojik perspektiften çözümlemesi bakımından orijinal olduğu ve bu sebeple de alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Üç bölümden meydana gelen bu çalışmanın ilk bölümünde Refik Halid Karay'ın hayatına dair bilgiler diğer iki bölüme tesir edecek boyutlarıyla ele alınacak ve onun düşünce dünyasını oluşturan etkenler zaman-mekân ve bireyler bağlamında sosyolojik perspektiften analiz edilecektir. Bu bölümde verilecek bilgiler oldukça önemli ve gereklidir zira Refik Halid Karay'ın din olgusuna bakış açısının çocukluk yıllarında şekillendiğini ve yaşının ilerlediği süreçte de aldığı eğitim, etkilendiği kişiler, dönemindeki rejimin uygulamaları, sürgün tecrübesi gibi faktörlerin etkisiyle özellikle de dini ritüelleri uygulama noktasında bir kırılma yaşadığını söylemek mümkündür ve bu kırılmanın sebebi ya da bir başka deyişle dinin romantik bir eyleme dönüşmesi hali Refik Halid Karay'ın gündelik yaşam pratiklerine tesir eden parametrelerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Birinci bölümü destekleyecek olan ikinci bölümde de öncelikle Refik Halid Karay'ın realistiği üzerinde durulacak ve yazarın istisnasız olarak bizzat tecrübe ettiği ya da bir şekilde şahit olduğu gerçekliği yazılarına nasıl aktardığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun için öncelikle Refik Halid Karay'ın eserlerindeki ortak konular hakkında geniş bilgiler verilecek, seçtiği karakterler ve özellikleri, zaman-mekân gerçekliği analiz

¹ H. Zeynep Zengin, *Hikâyeci Yönüyle Refik Halid Karay*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. , Demet Karabulut, *Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay'ın Yapıtları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. , Dınara Duysebayeva, *Maupassant Tarzı Hikâye ve Refik Halid Karay, Muhtar Avezov, Sabahattin Ali'nin Hikâyeciliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000. , Nihat Karaer, *Refik Halid (Karay)in Siyasi Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

edilecek ayrıca eserlerine yansıttığı dini temaları ne şekilde ele aldığı ve bunlara hangi manayı yüklediği tartışılacaktır.

Bu bölümdeki asıl amaç; son bölümdeki bulguların doğruluğu noktasında okuyucudaki şüpheleri ortadan kaldırmaktır. Zira roman ve hikâyenin düşsel boyutlara taşınan kısmı da bulunmaktadır fakat birinci bölüm ve ikinci bölümdeki bilgiler birlikte değerlendirildiğinde üçüncü bölümde sunulan analizlerin Refik Halid Karay'ın perspektifini net bir şekilde yansıttığı fark edilecektir.

Her ne kadar tezin başlığıyla doğrudan ilintili gibi gözükme de ve hatta ayrıntı bilgilerin yer aldığı düşüncesini uyandırma da ikinci bölümdeki çözümleme anlam-bağlam açısından bir köprü vazifesi görecektir ve dolayısıyla önem arz etmektedir.

Çalışmamızın esas noktasını oluşturan son bölümde ise Refik Halid Karay'ın eserlerinde yer alan din olgusu incelenecektir. Bu sebeple öncelikle onun “insan”ı hangi perspektiften tanımladığı ve ona hangi misyonu yüklediği ele alınacak daha sonra ise insanın eğilimlerinden hareketle geleneksel-modern toplumsal yaşam sürecinde din olgusuna nasıl ve ne şekilde yaklaştığı irdelenecektir. Ayrıca değişen dünyada kaybolan ahlaki değerlerden hareketle geleneksel-modern toplum yapısı kıyaslanacaktır.

Yazarın yaşadığı sürgün tecrübesi nedeniyle perçinlenen vatan sevgisi de ortaya konulacak ve son olarak da insanın varoluşsal kaygılarından biri olan ölüm gerçeğini Refik Halid Karay'ın ne şekilde değerlendirdiği analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN HAYATINA DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1.1. ÇOCUKLUĞU: DİN OLGUSUNA BAKIŞ AÇISININ ŞEKİLLENDİĞİ İLK YILLAR

Türk Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Refik Halid Karay; 1889¹ yılında, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asil ve zengin bir ailenin en küçük oğludur. Soyu anne tarafından Kırım Hanı Girayları'na, baba tarafından ise Mudurnu'dan göç etmiş Karakayışlı ailesine dayanmaktadır.² Annesi Nefise Ruhsar Hanım, babası Mehmed Halid Bey,³ kardeşleri İsmail Hakkı Halid Bey, İbrahim Niyazi Halid Bey ve Münire Hanım'dır.

Önceleri İstanbul'un Beylerbeyi semtinde ikamet eden aile, daha sonra Erenköy'e taşınmıştır. Çocukluk yılları burada geçen Refik Halid Karay; öğrenimine ilk olarak evine gelen özel hocalarla başlamakla birlikte, sonraları sırasıyla Mahalle Mektebi, Şemsü'l-Maarif Mektebi, Mekteb-i Latif olarak anılan Taşmektep ve Galatasaray Lisesi'nde devam etmiştir. Hemen her yazısında okumayı ve yazmayı çok sevdiğini dile getiren yazar, okulda hocasıyla yaşadığı bir olayın kendisini çok etkilemesi üzerine liseyi bırakma kararı almış, babasının isteğiyle Hukuk Mektebi'ne girmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte kısa süre devam edebildiği bu okuldan da ayrılmıştır.⁴

Öğrenimini tamamlayamamakla birlikte, yeteneği sayesinde eserleri günümüzde bile okunmaya devam eden bir yazar olan Refik Halid Karay'ın çocukluk yılları önemlidir. Zira din olgusuna bakış açısının ilk olarak bu yıllarda şekillendiğini söylemek

¹ Hemen hemen tüm kaynaklarda Refik Halid Karay'ın doğum tarihi; 1888 olarak geçmektedir fakat yazar bunun yanlış olduğunu, kendisinin 1889 yılında dünyaya geldiğini ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-6- Doğuştan Kadıncıl*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 378; Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 145.

² Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-6- , Doğuştan Kadıncıl*: 378-379.

³ Oğullarına da devreden Halid ismi kendisine, annesinin rüyasına giren Ebu Eyyüb el-Ensari'nin kendisine bir oğlu olacağını ve ismini Halid koymasını söylemesi üzerine konulmuştur. Bkz. Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*: 276, 278.

⁴ Refik Halid Karay, *Ankara*, haz. Ali Birinci, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 8, 10-11.

mümkündür. Eserleri bir bütün olarak incelendiğinde, yazarın çocukluğundaki manevi hatıraların geniş yer tuttuğu görülür; bu hatıralar özlemle yâd edilir ve sıklıkla dile getirilir.

Refik Halid Karay altmış üç yaşında kaleme aldığı bir yazısında çocukluğundaki Merkez Efendi ziyaretlerinden ve bu ziyaretlerin manevi güzellikleriyle ruhuna işlediğinden bahseder. Yazar, o dönemde İstanbul'da özellikle yeni doğan erkek çocuklarının aileleri tarafından bir evliyaya bağlandıklarını, dönemin âdeti gereği ailesinin de kendisini Merkez Efendi dergâhına bağladıklarını söyler. İşte bu yüzden annesi ve dadısıyla yılda bir kez şeyhi ziyaret ederler. Bu ziyaretlerde şeyh önce kendisini okuyup üfler, sonra niyet kuyusuna gidilerek dualar edilir fakat kendisine küçük olması ve korkmaması adına izin verilmez. Yazar şeyhinin okumasından ferahlık duyduğunu, bağlı olduğu Merkez Efendi'yi de sevdiğini söyler. Kendi şeyhi o kadar değerlidir ki okuldaki arkadaşlarına şeyhini över ve onların bağlı olduğu şeyhlerden daha üstün olduğunu savunarak⁵ şöyle der:

[M]ektepte başka evliyaya, mesela Sünbül Efendi'ye bağlı küçük arkadaşlara karşı kendi evliyamı göklere çıkarır, canla başla müdafaaya kalkışır, şehrin en büyük evliyası olduğunda ısrar ederdim.⁶

Bu durum yazarın büyümesi ve ziyaretlerin düzenini kaybetmesine kadar devam eder. Şeyhin vefat haberini aldıktan sonra Refik Halid ve ailesi tekkeye bir daha gitmez. Yazar yıllar sonra çoğu kez yakınlarından geçmesine rağmen türbeyi ziyarette bulunmaz. Çünkü zihninde kalan güzellikleri muhafaza etmek ister. Oraya gittiğinde çocukluğundaki maneviyatı bulamamaktan korkar. O zamanlar karşısında gördüğü şeyhin Merkez Efendi'nin bizzat kendisi olduğunu zanneder. İnanmak istememekle birlikte, yıllar sonra vardığı kanaat; aslında şeyhin de kendileri gibi bir fani oluşudur. Ama yine de çocukken bağlı bulunduğu Merkez Efendi'yi bizzat görmek istediğini dile getirir.

Yazarın çocukluğundaki bu ziyaretleri, manevi güzelliklerle ruhuna işleyen bir hatıra olarak görmesi şöyle açıklanabilir: Her şeyden önce babası Mehmed Halid Bey, sabahları erkenden kalkıp abdest alan, namazını kılıp zikrini çeken bir Mevlevi'dir. Babasını her sabah ibadet ederken ilgiyle takip eden yazar dolayısıyla duaya ve zikre yabancı değildir. Bununla birlikte çocuğun dünyasında hikâyenin önemi yadsınamaz. Re-

⁵ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-15-, Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 62-63.

⁶ Karay, *Memleket Yazıları-15- , Elli Yıl Önceki*, 63.

fik Halid Karay da; Merkez Efendi için anlatılan, kerametiyle toprağı altına çeviren ve böylece padişahın kızıyla evlenen evliya hikâyesini dinleyerek büyümüştür. O yaşlarda bu hikâyeden çok hoşlanan yazar şeyhini sevmiş ve ona gönülden bağlanmıştır.⁷ Şeyhine olan bağlılığını da şu şekilde ifade etmiştir: “Böyle hoş bir masalı andıran altın kız keramet o yaşında benim bile hoşuma gittiğinden bağlı bulunduğum evliyaı severdim...”⁸ Buradan hareketle tekke ve türbe ziyaretinde geçirdiği vakitlerin yazarın manevi gelişim sürecinde derin izler bıraktığını söylemek mümkündür.

Refik Halid Karay en az tekke ve türbe ziyaretleri kadar, çocukluğundaki ramazanların da tesiri altındadır. Dönemindeki ramazanları mukaddesatını yitirmiş olarak nitelendirir. Onun yazılarında yâd ettiği ramazanlar çok canlı ve maneviyat doludur. Çocukluğundaki ramazanları bu şekilde hatırlamasında ailesinin rolü büyüktür. Çünkü o; Ramazana dair tüm gelenek-görenek ve dini vazifeleri ailesinden görerek öğrenmiştir. Ramazan geldiğinde özellikle babasıyla birlikte cami ziyaretlerinde bulunmuş, namaz kılmış, hafızlardan Kur’an-ı Kerim dinlemiş, teravihe gitmiş, iftar davetlerine katılmış, ilim meclislerinde sohbetler dinlemiş ve bunları hep severek yerine getirmiştir. Camilerin devasa yapıları içinde işittiği dua, zikir, Kur’an sesleriyle kendini aciz ve günahkâr hissetmiş ama bir o kadar da ruhunun ferahladığını ifade etmiştir.

Onun için ramazanın güzel adetlerinden biri; Hırka-i Şerif ziyaretleridir. Ramazanın on beşinden sonra ailesiyle birlikte heyecanla camiye giden yazar sükûnetle içeri girdiklerini ve oradaki bir bohçaya yüz sürdüklerini belirtir. Dışarı çıktıklarında ise kendisine avluda satılan renkli oyun şişelerinden alabileceği söylenir. Böylece ziyaret tamamlanır, renkli oyun şişeleri alınır ve eve geri dönülür. Bu renkli şişeler artık yazar için ramazanı ve Hırka-i Şerif ziyaretlerini sabırsızlıkla bekleme nedenidir.

Ailesinin adet haline getirdiği hatta hava şartları ne kadar kötü olursa olsun vazgeçmediği geleneklerden biri de Eyüp Sultan Türbesi’ne gitmektir. Türbeye edeple giren ve orada ağlayarak dua eden yazar için bu ziyaretler de büyük önem taşır. İlerleyen yaşlarında da bu geleneği sürdürdüğünü fakat avluda çocukluğundaki kalabalığı görmediğinden dolayı büyük bir üzüntü duyduğunu dile getirir.

⁷ Karay, *Memleket Yazıları-15-*, *Elli Yıl Önceki*: 63-64, 94.

⁸ Karay, *Memleket Yazıları-15-*, *Elli Yıl Önceki*, 63.

Ramazan arifesinde mezarlık ziyareti yapmak da yine ailenin başka bir geleneğidir. Yazar orada dualar okuyup görevini yerine getirmekten dolayı ferahladığını ama aynı zamanda ölüme yakın hissettiğini belirtir.⁹

Yaşadığı dönem itibariyle ramazan ayında Mekke ve Medine'ye gönderilen "Sürre Alayı" ve "Delil"lerden¹⁰ de bahseden yazar, İstanbul'un tanınmış ailelerinden oldukları için her yıl bu hazırlığı nasıl gerçekleştirdiklerini de yazılarına eklemeyi unutmaz. Babası Mehmed Halid Bey, ramazanın on beşi geldiğinde evdeki herkesi odasına toplayıp "Sürre Alayı" hurçlarını ister. Önceden hazırlanmış olan hurçlar babasına verilir. Mehmed Halid Bey ev halkının her biri için hurçların içine belli miktarda para koyup kapatır. Sonrasında "Sürre Alayı"na teslim edilmesi için gönderir. Hurçların üzerinde babasının ve "Delil"lerin adının yazdığını ifade eden yazar "Delil"lerin; kendi ailesinden biri hacca gidecek olursa, onları karşılayacak ve hac vazifesini yerine getirirken yol gösterecek kişiler olduğunu söyler. "Sürre Alayı"nın dönüşünden de bahsederek gönderilen hurçlara karşılık olarak misvak, sürme, tespih gibi küçük hediyelerin geldiğini anlatır. "Sürre Alayı" hazırlığını da tıpkı diğer ramazan adetleri gibi zevkli ve eğlenceli bularak bu hazırlığı dini bir törenmişçesine yerine getirdiklerini¹¹ ilave eder.

Yazar için bu gelenek ve göreneklerle yetiştirilmiş olmak, dini vazifeleri yerine getirmek birer şükür sebebidir. O; zamanındaki çocukların böyle zikirle, Kur'an'la, türbe ve cami ziyaretiyle tanışmamasını bahtsızlık olarak görür.¹² Bu konuda ailelerin üzerine düşen görev ve sorumluluğu hatırlatır:

Ah, böyle, din ve ibadet içinde, ananelere bağlı büyüme ne hoştur... Nasıl şaşaalı maziler bizi memleketimize bağlar ve her hatıra bir sızı gibi yüreğimizi yakarak vatan sevgisini ve din merbutiyetini içimizde sağlarlar... Hâlbuki artık babalar yavrularının elinden tutup Süleymaniye'ye teravihe, Kadir Gecesi Ayasofya'ya götürmüyorlar, dinimizin azametini körpe zihinlere nakşetmiyorlar. Ne demeli? Ağla çeşmim, ağla, durma!¹³

⁹ Refik Halid Karay, *Guguklu Saat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 61-66, 138-139.

¹⁰ Sürre Alayı; Osmanlı Devleti zamanında Mekke ve Medine'ye her yıl para ve çeşitli hediyeler götürmek üzere yola çıkan ve hac sonunda geri dönen topluluk. Delil; kılavuz anlamındadır. Aileden biri hacca giderse, hacca dair bilgileri ve uygulamaları kendilerinden öğrenecekleri yol gösterici kişilerdir. Detaylı bilgi için bkz. Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*: 244-245.

¹¹ Karay, *Memleket Yazıları-15-*, *Elli Yıl Önceki*: 122-124.

¹² Karay, *Guguklu Saat*, 65.

¹³ Karay, *Guguklu Saat*, 65.

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Refik Halid Karay, anne ve babaların dinin gereklerini çocuklara öğretmemesinden şikâyetçidir. Çünkü O İstanbul ramazanlarını tüm coşkuyla yaşamıştır ve bu geleneklerin devam ettirilmesi gerektiği kanaatindedir. Kendisi pek çok ramazan yazısı kaleme almıştır. Bunda çocukluğunda yaşadığı ramazanların etkisi büyüktür. Hatta onun hayali; ramazana dair yazılmış tüm yazıları bir araya getirip bir *Ramazan Antolojisi* oluşturmaktır. Böylelikle yeni nesle, eskiden yaşatılan ramazan geleneklerini öğretmeyi amaçlamaktadır.¹⁴ Buradan hareketle yazar, çocukluğundaki ramazanları benimsemiş, döneminde ve sonrasında da yaşatılmasını istemiştir denilebilir.

Yazara çocukluk yıllarında manevi duygular kadar korkunun da hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Döneminin genel bir özelliği olarak dinin ve efsanenin iç içe geçtiği anlaşılıyor.¹⁵ Dolayısıyla o birtakım halk hikâyeleri ve efsaneleriyle büyümüş; bu sebeple bazı gelenek ve dini uygulamalara karşı tutumu, korkunun tesiriyle şekillenmiştir.

Yazarın çocukken en çok korktuğu şeylerden biri: “Kesikbaş Hikâyesi”dir.¹⁶ O bu hikâyeden korkusunu: “Bize çocukluğumuzda Kesikbaş hikâyesini okudukları zaman tir tir titreyirdik; ...”¹⁷ şeklinde ifade eder. Kendi çocukluğundan hareketle kaleme aldığı yazılarda “Kesikbaş Hikâyesi”nin çocuklara anlatılmasını eleştirir. Korkutmanın bir terbiye metodu olarak kullanılamayacağını söyler. Halk tarafından uydurulmuş korku motiflerinin çocuğun dünyasında yaptığı tahribatı başka hiçbir şeyin yapamayacağını¹⁸ da ironik bir şekilde ortaya koyar:

Biçare yavruca odadaki yük kapısını açıverse içinden uzun sakallı bir cüce fırlayacaktır; merdiven başında kan sızan kellesini koltuğunun altına sıkıştırmış, kesikbaş beklemektedir; bahçedeki incirin altında yeşil cübbeli Bukalı dede oturup etrafı kollamaktadır...¹⁹

¹⁴ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 295.

¹⁵ Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 21.

¹⁶ Kesik Baş Hikâyesi; kahramanı gövdesiz bir insan başı olan halk destanıdır. İslam Peygamberi'nin faziletlerine ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarına yer veren bu hikâyenin anlatılış amacı halkın dini duygularını canlı tutmaktır. Bu hikâye hakkında daha geniş bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, “Kesik Baş Destanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C.25: 308-309.

¹⁷ Refik Halid Karay, *Aydede 1948*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2013, 278.

¹⁸ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, 16.

¹⁹ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, 16.

Paragraf açıkça gösteriyor ki; yazar çocukluğunda işittiği bu gibi hikâyelerden oldukça etkilenmiştir. Bununla birlikte Refik Halid Karay'ın korktuğu sadece “Kesikbaş Hikâyesi” değildir. O ayrıca evine gelen birtakım insanlardan da çekinmektedir. Tanınmış bir aile oldukları için dönemin âdeti gereği evlerini hocalar, okuyucular ve kurşun dökücüler ziyaret etmektedir. Onun bu misafirler arasında en sevmediği kişi Baise Hanım'dır. Çünkü Baise Hanım evdekilerin anlattığına göre cinlerle, perilerle ve şeytanla iletişim halindedir. Olmuş ve olacakları bilmektedir. Kendisinin de perili olduğunu ileri süren bu hanım, eve her gelişinde önce onu okuyup üflemede sonra da yanında getirdiği bazı tozları içine attığı ateşin üzerinden atlatmaktadır. Ne var ki yazar bunların bir işe yaramadığını, yaramazlıklarına devam ettiğini belirtir. Bu sebeple Baise Hanım ailesine onun perilerinin inatçı olduğunu, bir de Zincirli Baba Türbesi'ne götürmeleri tavsiyesinde bulunur. Ailesi Refik Halid'i oraya da götürür.

Yazarı en çok korkutan ve içini ürperten şey ise; bu kadının her şeyi biliyor oluşudur. Her şeyi bildiğine göre kendisi ve annesinin de ne zaman öleceğini bilmektedir. İşte tüm bunlar onun Baise Hanım'a kin gütmesine neden olmaktadır. Bildiklerini anlattırsa cinler tarafından boğulacağını bildiği için, zihninden şöyle geçirmektedir:²⁰ “Ah, ne olurdu,” derdim, “bir kerecik söyleyiverse de cin kardeşlerinin hışmına uğrasa!”²¹ Böylelikle o Baise Hanım'ın bir daha evlerine gelemeyeceğini düşünmektedir. Çok sorgulayan, olayların ardındaki hikmetleri bulmaya ve mantığına öyle kabul ettirmeye çalışan Refik Halid Karay, çocukluğundaki bu uygulamaları saçma bulmakta; sihribazlara, manyetizmacılara inanmamaktadır. Onu bu düşünceye sevk eden şey ise Baise Hanım'ın ölümüdür:

İstanbul'un büyük zelzelesi günü Mısırçarşısı'na, galiba üzerlik almaya gitmiş ve âlemi kayıpta çıt olsa haber alan hoca hanım, hareketi arzı bir kötü sismograf aleti kadar olsun hissedemeyerek kafasına düşen bir kemer taşıyla, kazaen vefat etmişti.²²

Alıntıdan hareketle yazar artık Baise Hanım için söylenenlerin haklı bir yanını görmekte, yaşamında da bu gibi uygulamalara yer vermemektedir denilebilir.

Refik Halid Karay'ın kişiliğinin şekillenmesinde Kurban Bayramına dair korkular da önemli bir yer tutar. O, Ramazan Bayramını daha çok sever. Bunun nedeni kur-

²⁰ Refik Halid Karay, *Bir Avuç Saçma*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 13-15.

²¹ Karay, *Bir Avuç Saçma*, 15.

²² Karay, *Bir Avuç Saçma*, 16.

ban edilmek için eve getirilen koyunlara acıyarak onları salmak istediğinde ailesinin onu avutmak için söyledikleridir: ‘Kurban kesmek Allah’ın emridir. Eğer kurban kesilmezse, ailedeki erkek çocukları sırasıyla kurban edilecektir.’²³ Bunları dinledikten sonra o, şöyle düşünür:

Demek öbür bayramlarda, babam, ağabeylerimi sırasıyla kurban etmiş olacağı için sıra çoktan bana gelmiş olacaktı... Böyle korkulu güne bayram diyebilir miydim?²⁴

Kurban Bayramını bu şekilde ölümle, bıçakla ve korkuyla hatırlayan yazar, koyunların kesilmesinden üzüntü duyar. Bayram esnasında şehrin aldığı manzarayı da tasvir ederek bu bayramdan hazzetmediğini²⁵ vurgular.

Yazarın ruhunda derin izler bırakan diğer bir durum da çocukluğunda işittiği cinayetlerdir. O eskiden bu tür vakaların çok fazla olmadığını, dolayısıyla cinayet haberlerinden etkilendiklerini belirtir. Hatta cinayetin işlendiği yerin halk tarafından lanetlendiğini de ifade eder. Yazar; bir kölenin efendisini öldürdüğü konağın aklında kalan kötü manzarasını hala unutamadığını söyler. Öldürülme hadisesinin eşler arasında olması durumunda da halkın ölen kişi için hüznü şarkılar, destanlar söylediklerini ekler. O, ayrıca insanların birbirini öldürebilme konusundaki yetenekleri karşısında hayrete düşer. Çünkü tek bir kurşunla, tek bir bıçak hareketiyle insanlar ölebilmektedir.²⁶ Yazar kendisini etkileyen, korkutan ve şaşırtan bu hadiseleri romanlarından birinde özgün kurgusuyla ele almıştır: “Genç ve güzel bir kadın. Ense köküne saplanan kurşunla komşumuzun kumsalında o gece vurulup öldürülmüştü.”²⁷ Bu durumu; ölümün yazar üzerinde bıraktığı tesirin bir dışı vurumu olarak değerlendirmek mümkündür.

Refik Halid Karay; geriye dönüp baktığında, sahip olduğu en güzel hatıraların, çocukluğundaki dini uygulamalarla ilgili olduğunu söyler. Ailesinin kendisine dini bir terbiye verdiğini, böylece Müslüman olarak yetiştiğini vurgular. Kulaklarında hala babasının sabahları çektiği zikirlerin sesleri vardır. Annesi ve babasının birlikte namaz kılmaları da gözünün önünden hiç gitmez. Allah’tan korkmayı, merhameti, kötülükten uzak durmayı, kul hakkına girmemeyi ailesinden öğrendiğini belirtir. Annesinin dini

²³ Karay, *Bir Avuç Saçma*: 17-18.

²⁴ Karay, *Bir Avuç Saçma*, 18.

²⁵ Karay, *Bir Avuç Saçma*: 19-20.

²⁶ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 311-312.

²⁷ Refik Halid Karay, *Ayın On Dördü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 8.

öğüt ve pratikleri ona anlayacağı bir şekilde örneklerle açıkladığını ifade eden yazar, kandil gecelerinde evlerine içkinin girmediğini, ramazanda oruç tutulmayan, hayır yapılmayan bir evde imanın barınamayacağını da eklemeyi unutmaz.²⁸ Yazarın yaşam tarzından hareketle, kutsal gün ve gecelerin dışında evlerine içki girdiği söylenebilir.

Sonuç olarak yazarın dini kimliğinin oluşmasında çocukluk yıllarının önemi büyüktür. Bununla birlikte gençlik yıllarının, çocukluğunda aldığı dini terbiyenin izlerini taşısa bile daha ladinî bir forma büründüğünü söylemek aşırı bir yorum olmasa gerektir.

1.2. GENÇLİK YILLARI VE YAZARLIĞA GEÇİŞ

Çocukluk yıllarını tekke, türbe ve cami ziyaretleriyle geçirmiş olan Refik Halid Karay'ın gençlik yıllarında karşımıza çıkan mekân; Beyoğlu'dur. Bunda; Meşrutiyet'in ilanı ve modernizmin etkisi büyüktür. O dönemde özellikle elit kesimin Avrupai bir yaşam tarzını benimsemeye çalıştığı görülmektedir. İstanbul'un tanınmış ailelerinden birine mensup olan yazar da gençlik yıllarında kendini bu akıma kaptırmıştır.

Yazar; Beyoğlu gecelerinde eğlenmek için çoğu kez evden kaçmış, kaçmayı başaramadığında da büyük bir üzüntü duyarak sabahı zor etmiştir. Yıllar sonra gece hayatına olan bu düşkünlüğünü bir hastalık olarak nitelendirmiştir. Bu hastalığın sebebini de şöyle açıklamıştır: Avrupa'da yaşayan bir gençmişçesine kendini kandırmak, dikkat çekmek ve modern bir yaşam sürdürdüğünü etrafına kanıtlamak.

On sekiz yaşından itibaren içki içmeye başlayan²⁹ ve yirmi yaşından sonra hemen her gece Beyoğlu'na giden yazar, Beyoğlu'nun hasretini çekerek yaşadığını belirtir fakat ramazan geldiğinde bu eğlencelere ara verdiğini söyler. Onun ramazanda bu yaşamdan vazgeçmesi, çocukluğunda aldığı dini terbiyeyi devam ettirdiği şeklinde yorumlanabilir.

O, Beyoğlu gecelerinde çok para harcadığını, karnı tok olduğunda bile sırf gösteriş için bir şeyler yiyip içtiğini, eve dönme saati geldiğinde ise içini büyük bir pişmanlık kapladığını anlatır. Hatta yaşadığı bu hayattan sıkılsa bile eğlendiğini düşünerek kendini kandırdığını ifade eder. Parası bittiğinde eve yürümek zorunda kalan ve çektiği sıkıntıları düşünen yazar, o dakikadan itibaren Beyoğlu gecelerinden nefret ettiğini ama ertesi gece hava kararmaya başladığında tekrar Beyoğlu'na gitmek istediğini³⁰ dile getirir.

²⁸ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*: 253-256.

²⁹ Refik Halid Karay, *Deli*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009,188.

³⁰ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*: 429, 431-435.

Refik Halid, gençliğinde döneminin etkisiyle seyahat merakına da kapılmıştır. İstanbul'dan ilk defa ayrılarak Bursa'ya gitmiş, bu yolculuk için kendisine Batılı tarzda, o yıllarda kimsenin kullanmadığı bir bavul satın almıştır. Bu bavulu alma nedeni de, yine kendi söylemiyle, modern bir yaşama sahip olduğunu göstermektir.³¹ Bursa seyahatinden sonra Avrupa'yı da görmek adına önce vapurla Marsilya'ya gitmiş ve oradan Paris, İngiltere, Belçika, İsviçre, İtalya ve Avusturya'ya geçmiştir.³²

Geceleri Beyoğlu'nda eğlenen gündüzleri ise Maliye Nezareti'nde çalışan³³ Refik Halid Karay için bu yıllar aynı zamanda yazarlık kariyerinin de başlangıcını teşkil etmektedir. Aslında hep doktor olmak istediğini söylese de³⁴ edebiyata olan ilgisi ve sevgisi de bir o kadar fazladır. Onun bu istidadının ortaya çıkmasını sağlayan ise ailesidir.

Refik Halid'e göre onun dikkat ve inceleme özelliğini babası ortaya çıkarmıştır. Mehmed Halid Bey yaşadığı zamana ait saray, cami, mezar vb. ne varsa oğluna göstermekten zevk duymuş, böylece ondaki görme, gördüğünü zihnine yerleştirip yeri ve zamanı geldiğinde de okuyucunun hoşuna gidecek tarzda yazıya dökme yeteneğinin gelişmesinde aktif rol oynamıştır.³⁵ Bu sebeple Refik Halid Karay'ın yazmaya olan yeteneği kadar, bu yeteneği ortaya çıkaran isimler de önemlidir.

Onda edebiyat merakını uyandıran kişi; Dayı Bey'dir.³⁶ Yazar; Şeyh Galip, Neditim ve Nef'i gibi şairlerle ilk olarak Dayı Bey sayesinde tanışmıştır. Evlerine geldiğinde kendisine şiirler okuyan, sonra da bu şiirlerin manasını onun anlayabileceği şekilde açıklayan Dayı Bey, Refik Halid Karay'ın edebi eserlerden zevk almasını sağlamıştır.³⁷

Onun yazmaya meyilli olduğunu keşfedenlerden biri de babasının arkadaşı Mehmet Ali Bey'dir. Yazar henüz on iki yaşlarındayken kendisine ebcet hesabını öğretmiş ve bu hesabı öğrenmediği takdirde iyi bir şair olamayacağını söylemiştir. Hatta harflerin sayı değerlerini kendi eliyle bir kâğıda yazıp ona hediye etmiştir.³⁸

³¹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 49-50.

³² Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*: 407-408.

³³ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 529.

³⁴ Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 337.

³⁵ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*: 211-212.

³⁶ Dayı Bey, Refik Halid Karay'ın dayısı İhsan Bey'dir. Bkz. Şerif Aktaş, *Refik Halid Karay*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, 13.

³⁷ Karay, *Tanıdıklarım*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 44.

³⁸ Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 200.

Bu yaşlarda şiir yazma merakına kapılan yazar, kısa süre sonra şiiri bırakıp hikâye yazmaya yönelmiştir. Yazdıklarını ise sadece annesine okumuştur. Nefise Ruhsar Hanım oğlunun yazdıklarını okuduktan sonra, Refik Halid'i alıp ilmiyle tanınmış bir yakınına götürmüş ve ondan oğlunun defterini incelemesini talep etmiştir. Deftere göz gezdiren bu ilim sahibi kişi, yazılanları pek beğenmese de, şevkini kırmamak adına Refik Halid'i takdir etmiş fakat ardından ona derslerine çok çalışması gerektiği nasihatinde bulunmuştur. Böylece Refik Halid Karay bir süre yazı yazmaya ara vermiştir. Liseye gidene kadar kendisini okumaya vermiş ve sürekli okumuştur. Galatasaray Lisesi'ne devam ettiği yıllarda ise tekrar yazmaya başlamış, Şairler olarak isimlendirilen gruba dâhil olmuştur. Bu grupta; ileride önemli birer şair olacak Ahmet Haşim ve Abdülhak Şinasi de vardır. Fırsat buldukça onlarla sohbet eden yazar; onlardan etkilenerek edebi zevkini geliştirmiştir denilebilir.³⁹

Edebiyata olan ilgisi devam etmekle birlikte daha sonra bir meslek edinmek isteyen Refik Halid Karay, önceden belirtmiş olduğumuz üzere Maliye Nezareti'ndeki işinden istifa etmiş ve ağabeyinin önerisiyle ticaretle uğraşmaya karar vermiştir. Ne var ki ağabeyiyle iş görüşmesine gidecekleri gün kendisine iş verecek olan İngiliz komisyoncunun acil olarak yurt dışına çıkması gerekir ve iş görüşmesi iki ay sonraya kalır. Ağabeyi ise kardeşinin iki ay boş durmasını istemez. Refik Halid'i aile dostları olan Ahmet İhsan'ın çalıştığı Servetifünun dergisinin matbaasına götürür ve işe başlatır. Yazar ilk başlarda zorlandığını dile getirirse de bir hafta içinde yeni görevine alıştığını belirtir. Orada bir yandan tercümanlık yaparken bir yandan da yazıları düzenlemeye çalışır. Bu arada da "Guano Gübreleri" adını verdiği ilk yazısı* da yayımlanmış olur. Daha önceki yazıları isimsiz çıkmasına rağmen ilk yazısının sonunda R.H. harfleri yer alır. Bu yazısı çok dikkat çeker ve Refik Halid Karay zamanla Aydede ve Kirpi gibi isimler kullanılarak yazmaya başlar.⁴⁰

Eserlerine bakıldığında yazarın, Aydede ve Kirpi isimlerinin yanı sıra ilerleyen yıllarda Hoşyar, Vak'anüvis, Kıvılcım, Durende, Emmi, Ahfeş, Seyirci,⁴¹ K.İ.⁴² Re.-

³⁹ Refik Halid Karay, *Sakin Aldanma, İnanma, Kanma*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 191-193.

* Refik Halid Karay'ın bu yazısına henüz ulaşamamıştır. Bkz. Karay, Ankara, 39. , birinci dipnot.

⁴⁰ Karay, *Sakin Aldanma, İnanma, Kanma*: 193-195.

⁴¹ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*: 21-22.

⁴² Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 430.

Ha. ,⁴³ Rehaka, Ağababa, A.D. ,⁴⁴ R.H. , Mübeccel Halid, Rehak ve Kirpi-i nâtüvan⁴⁵ mahlaslarını da kullandığı görülür.

Yazı hayatına Servetifünun'la başlayan Refik Halit Karay burada gazeteciliği öğrenir ve daha sonra çeşitli gazetelerde yazmaya devam eder. Babasından aldığı destekle kendisi de bir ara gazete çıkarır fakat kısa süre sonra zarar edince gazete kapatılmak zorunda kalır. Gazete kapatılsa da o yazmayı bırakmaz. Bir gün kendisine mizaha yönelmesi teklif edilir ama o mizahın kendi işi olmadığını düşünerek önce teklifi reddeder. Israr edilmesi üzerine birkaç deneme yazar ve ardından beğenmeyip yakar. Yaşadığı dönemin de etkisiyle içinde bulunduğu şartlar onun bir şekilde mizaha yönelmesine neden olur. Yakın arkadaşı Yakup Kadri'nin bulduğu Kirpi ismiyle artık o, mizahi yazılar yazmaya çalışır. Günümüzde hikâyeciliği ile ön planda olan yazar, kendi dönemindeki ününü ise bu mizahi yazılarına borçludur.

O yıllarda bir yandan mizahi yazılar yazan Refik Halid bir yandan da kendisi gibi edebiyata ilgisi olan gençlerin kurduğu Fecr-i Âtî'nin toplantılarını takip eder. Yakup Kadri ile bu toplulukta tanışmıştır. Refik Halid daha o zamanlarda çok duru bir Türkçe ile yazdığından arkadaşları arasında dikkat çeker. Arkadaşları hala eski süslü üslubu terk edemedikleri için onları eleştirir. Böylelikle o, özgün bir tarza ve aynı zamanda muhalif bir karaktere sahip olduğunu göstermiş olur.⁴⁶

Refik Halid Karay'a göre onun yazar oluşu kendi yeteneği sayesinde. Hikâye yazmayı ya da mizah yapmayı kimseden öğrenmemiştir. Bu konuda özel bir hocası da olmamıştır.⁴⁷ Sadece kendisini geliştiren pek çok kitap ve etkilendiği bazı isimler bulunmaktadır.

1.3. ETKİLENDİĞİ ŞAHSİYETLER

Refik Halid Karay'ın üslubu Fransız edebiyatı tesiri altında şekillenmiştir. Ömrünün son yıllarında kaleme aldığı yazılarda okuduğu kitaplardan bahsederken bile, bu kitapların birçoğunun Fransız edebiyatına ait olduğu görülmektedir. Bunun nedenini

⁴³ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 622.

⁴⁴ Refik Halid Karay, *Aydede 1949*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 21.

⁴⁵ Karay, *Ankara*, 40.

⁴⁶ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 20-21, 25, 27-28.

⁴⁷ Karay, *Tanıdıklarım*, 90.

yaşadığı dönemle ve Galatasaray Lisesi'nde okumuş olmasıyla açıklamak mümkündür.⁴⁸

Yazara göre Gorki ve Maupassant onun hocasıdır. Eserleri incelendiğinde de bu yazarların tarzını benimsediği kolaylıkla fark edilir.⁴⁹ Bunun yanı sıra yazar Turgenyev'i de sever, betimleme yapmayı ise Pierre Loti'den öğrendiğini belirtir.⁵⁰

Kendisiyle yapılan bir söyleşide: "Hangi yazarları daha çok okudunuz ve tesirinde kaldınız?"⁵¹ sorusuna şöyle cevap vermiştir:

İlk gençlik yıllarımda en çok okuyup tesirinde kaldığım Çarlık Rusyası ile bazı Fransız yazarları olmuştur. Gogol, Dostoyevski, Maupassant, Daudet, Maksim Gorki gibi. Bu yaşıma kadar devamlı okudum. Fakat bu saydıklarımın dışında bana fazlaca tesir eden olmadı.⁵²

Bu paragraf yazarın Fransız edebiyatının tesiri altında yetiştiğini destekler niteliktedir. Bununla birlikte o, Tolstoy'un da etkisi altında kaldığını belirtmiştir.⁵³

Yazarın mizahi yeteneğinin gelişmesini sağlayan isim ise; o yılların Duyun-u Umumiye Direktörü Ali Bey'dir. Lise yıllarında Ali Bey'in eski ve yeni anahtarları karşılaştırdığı mizahi bir yazısını okuma fırsatı bulan yazar; bu yazıdan çok etkilenmiştir. Sonraki yıllarda da kendisine beğendiği mizahçılar sorulduğunda sadece Ali Bey'in ismini vermiştir.⁵⁴

Refik Halid Karay'ın konuşma dilini yazıya aktarmadaki başarısında da Muallim Naci'nin rolü olduğu anlaşılıyor. Zira o bu konuda *Ömer'in Çocukluğu* kitabından ilham aldığını söylemiştir. Çoğu kez çocukluğuna dair anılarını kaleme aldığı görülen yazar, konuşma diliyle hatıra yazmayı da yine Muallim Naci'nin bu kitabından öğrendiğini belirtmiştir.⁵⁵

Refik Halid Karay'ın yazılarında sıklıkla dile getirdiği, bir şekilde konuya dâhil ettiği ve ister istemez dikkatimizi çeken bazı isimler bulunmaktadır. Hemen her yazısında karşımıza çıkan bu isimler; Victor Hugo, Nedim, Karacaoğlan, Lamartine, Jules

⁴⁸ Aktaş, *Refik Halid Karay*: 28, 30.

⁴⁹ Bkz. Guy De Maupassant, *Gönül Öyküleri*, çev. Haluk Erdemol, İstanbul: Alakarga Yayıncılık, 2014; Maksim Gorki, *Yaşanmış Hikâyeler*, çev. Ataol Behramoğlu, 3.b. , İstanbul: Can Yayınları, 2013.

⁵⁰ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 377.

⁵¹ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 541.

⁵² Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 541.

⁵³ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 536.

⁵⁴ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-12- Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016: 162-163.

⁵⁵ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 206.

Verne, Baki, Fuzuli, Nef'i, Tefvik Fikret, La Fontaine, Karagöz-Hacivat ve Nasreddin Hoca'dır.⁵⁶ Yazarın bu isimleri çok fazla kullanmasının nedeni; onlarda kendinden bir şeyler bulabilmesi, ortak bir duygu yakalamış olmasıdır denilebilir. Özellikle Victor Hugo, Nedim ve Karacaoğlan neredeyse her yazısında yer almaktadır. Refik Halid Karay'ın Fransız edebiyatına olan ilgisi zaten bilinmektedir. Bu bağlamda Victor Hugo'nun adını zikretmesi doğaldır. Fakat aynı zamanda yazar Victor Hugo'nun yaşamıyla kendi yaşamı arasında pek çok benzerlik yakalamış ve bunu da yine yazılarında dile getirmiştir. Öncelikle o; Victor Hugo'yu dahi olarak görmektedir. Onun eserlerinden etkilenerik birkaç yazı yazdığını söyler. Victor Hugo da kendisi gibi uzun yıllar sürgünde yaşamıştır.⁵⁷ Bununla birlikte Victor Hugo; suçlu bile olsa kimsenin sürgüne gönderilip gurbette yaşamasını istemez.⁵⁸ Refik Halid Karay da onunla aynı duyguları paylaşmaktadır.

Fransız edebiyatını olduğu kadar Divan edebiyatını da çok iyi bilen yazar, şiirle fazla ilgilenmediğini söylese de Divan edebiyatına ait bazı şiirleri sevdiğini ifade eder.⁵⁹ Dolayısıyla Nedim'in şiirleri, Refik Halid'in sevdiği şiirler arasındadır ve yazılarında da bu şiirleri sıklıkla kullanmaktadır. Bunun nedeni yine, Nedim'le kendisi arasında benzer noktalar bulmasıdır şeklinde açıklanabilir. Refik Halid Karay; Nedim'i de,⁶⁰ kendisini de "epikürist" olarak nitelendirir.⁶¹ Ayrıca Nedim de tıpkı onun gibi dilde sadelikten yanadır.⁶² Onun Karacaoğlan'ı çokça dile getirmesini de; "Biraz da şairin mizacı benimkine benziyor diye sevdim."⁶³ şeklindeki ifadesinden hareketle aynı sebebe dayanmak mümkündür. Bu noktada Hakan Kaynar'ın düşüncesi de bizim iddia ettiğimiz görüşü destekler niteliktedir. Ona göre Refik Halid; dikkatini kendi hikâyesiyle aynı olanlara yoğunlaştırır. Baktığı herkeste kendini bulur. İlgilendiği her şeyde mutlaka kendini yansıtabacak bir ayna bulması zor olmaz.⁶⁴

Refik Halid'in dünyasında yukarıda sayılan isimlerden çok daha fazlası vardır. Kendinden önceki dönemin eserlerine hâkim olduğu gibi, kendi döneminde de çıkan

⁵⁶ Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*: 133, 227, 281, 358, 414-415, 420, 423, 432.

⁵⁷ Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*: 448, 533.

⁵⁸ Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 189.

⁵⁹ Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*, 493.

⁶⁰ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 247.

⁶¹ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 44.

⁶² H. İbrahim Şener, Âlim Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, 2.b. ,İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008, 306.

⁶³ Karay, *Deli*, 133.

⁶⁴ Hakan Kaynar, "Önsöz," *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 25.

eserleri takip etmeye çalışmış ve fırsat buldukça okumuştur. Hâlbuki Eşi Nihal Karay⁶⁵ ve Şerif Aktaş, Refik Halid Karay'ın vakti olmadığından dolayı o dönem yazınına aşına olmadığını belirtmiştir.⁶⁶ Fakat yazarın kendi ifadelerini ve Hakan Kaynar'ın görüşünü referans aldığımızda bizde oluşan kanaat; onun dönemin eserlerine aşına ve aynı zamanda da entelektüel birikime sahip bir yazar olduğu yönündedir. O bir söyleşisinde kendisine bu konuda sorulan bir soruyu şu şekilde cevaplamıştır:

Ne okursunuz?
En ziyade tarih... Edebiyat, tiyatro... Ecnebî romanlarını takip ederim.
Münekkitler, en modern roman tekniğinin bende olduğunu söylüyorlar.
Bu, okumadan olur mu?⁶⁷

Görüldüğü üzere metin; yazarın o dönem literatürünü gayet iyi bildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca yazar bir başka söyleşisinde de; gurbette olduğu zamanlarda bile çok okuyup çok yazdığını dile getirmiştir.⁶⁸ Bunun yanı sıra Refik Halid Karay, Fransız gazetelerini de takip ettiğini, birini bile kaçırmadan her gün okuduğunu söylemiştir.⁶⁹

Refik Halid'in literatürü iyi bildiğine dair bir diğer kanıt da; *Nilgün* ve *2000 Yılın Sevgilisi* romanlarıdır. Yazar *Nilgün*'de Hindistan'ın şehirlerini öyle ayrıntılı bir şekilde tasvir eder ki, okuyucuda o şehirleri çok iyi bildiği izlenimini bırakır. Hâlbuki o; Hindistan'a hiç gitmemiştir. *2000 Yılın Sevgilisi*'nde ise yaşaması mümkün olmayan bir tarih diliminden bahsetmiştir fakat anlatısı orada yaşadığı hissini uyandırmaktadır. Refik Halid Karay; bunun ancak çok okuyup not tutarak başarılabilirliğini ifade etmiştir.⁷⁰ Yine bu konuyla ilgili Hakan Kaynar ise; "Refik Halid de iyi, devamlı ve çok okumuştur."⁷¹ diyerek yazarın entelektüel birikimine katkı sağlayacak eserlere ilgi duyduğunu vurgulamıştır. Bütün bunlarla birlikte; kaleme aldığı yazılarda çoğu kez okuduğu kitaplardan da bahseden yazarın sadece verdiği kitap isimleri sayıldığında yüzün üzerinde bir rakama ulaşılmaktadır. Dikkat çeken nokta ise, bu kitaplar arasında beş-altı ciltlik tarih kitapları ve ansiklopedilerin yer almasıdır. Dolayısıyla Refik Halid Karay, söylenilenle-

⁶⁵ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 374.

⁶⁶ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 136.

⁶⁷ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 506.

⁶⁸ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 449.

⁶⁹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-18-*, *Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 231.

⁷⁰ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*: 499-500.

⁷¹ Kaynar, "Önsöz," *Memleket Yazıları-16-* *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 23.

rin aksine çok araştıran ve literatüre oldukça hâkim olan bir yazardır. Onun döneminin yazınından haberi olmadığı yönündeki söylemi ise şu şekilde açıklamak mümkündür:

Yazarın yaklaşık yirmi iki senesi sürgünde geçmiştir. Bu sebeple gittiği yerlere kitaplarını da beraberinde götürememiştir. Biriktirdiği kitaplarının da bazı sebeplerle başkaları tarafından ele geçirilmesinden şikâyetçidir. Çoğu kez bir kütüphane oluşturmuş fakat her seferinde dağıldığı için artık evinde bir kitaplık bulundurmaktan vazgeçmiştir.⁷² Refik Halid Karay bu durumu şöyle ifade etmiştir:

İstibdat devrinde topladıklarım ve ciltlettirdiğim kitaplar Meşrutiyet'te, Meşrutiyet'tekiler de Mütareke sonunda dağıldı, gurbette yığılanları ben getirmediğim, şimdi yeniden istilâya başlayanları okuyup okuyup atıyorum. Evimde bugün eksik olan tek eşya kütüphanedir.⁷³

Sonuç olarak; yazarın evinde fazla kitap olmamasından hareketle o dönem yazınına aşına olmadığı yargısına varılmış olunabilir. Fakat Refik Halid'in eserlerinde aktüel konuları tarihsel ve edebi argümanlarla temellendirerek özgün anlatısında bu argümanlara yer vermesi, onun hakkında literatürü bilmediğine dair oluşan düşünceleri olumsuzlamaktadır.

Yazarın etkilendiği şahsiyetler kadar; elit bir kesimde yetişmesi, annesinden dinledikleri, ağabeyinin Paris'te eğitim görmesi, her türlü yeniliğe açık bir aileye sahip olması ve içinde yaşadığı dönemin özellikleri de yazarın kültürel birikimine katkı sağlamıştır⁷⁴ denilebilir.

1.4. DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Refik Halid Karay'ı anlamak, kültürel ya da tarihsel mesafe dolayısıyla bizden uzaklaşmış şeyin yeniden ifade edilmesi şeklindeki Gadamerci bir yaklaşımı gerektirir.⁷⁵ Zira Refik Halid'in düşünsel boyutunu oluşturan saikler bilinmeden gerçek bir anlamadan söz edilemez.

Refik Halid Karay'ın yaşadığı 1889-1965 arası yıllar ciddi değişim ve gelişmelerin yaşandığı geçiş dönemlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla Refik Halid çocukluğunda

⁷² Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 501.

⁷³ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 501.

⁷⁴ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 30-31.

⁷⁵ Osman Bilen, *Çağdaş Yorumbilim Kuramları, Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik*, haz. Taşkın Takış, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016, 61.

Mutlakıyet, gençliğinde Meşrutiyet ve ilerleyen yaşlarında Cumhuriyet devrini görmüş böylelikle üç farklı rejimi yakından tanıma fırsatını yakalamış bir isimdir.⁷⁶

1876-1908 yılları arası Abdülhamit yani Refik Halid'in de çok sık vurguladığı şekliyle İstibdat devri olarak karşımıza çıkmaktadır. Abdülhamit rejiminin İstibdat şeklinde anılması daha çok dönemin sonlarına doğru olmuştur.⁷⁷ Bu devrin siyasi atmosferinde ilk göze çarpan olay Abdülhamit'in tahta çıkışının ardından baş gösteren Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Verilen ciddi kayıplarla birlikte savaşın akabinde Berlin Anlaşması imzalanmış ve II. Abdülhamit devlet düzenini ancak bu anlaşmadan sonra oturabilmiştir. Abdülhamit yönetiminin karşısında yer alan ilk "örgütlü muhalefet" ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir.⁷⁸

Osmanlı Devleti'ni önemli ölçüde etkileyen bir diğer olay İttihat ve Terakki'nin kıskırtmaları nedeniyle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Anadolu ve Rumeli içlerinde çeşitli sebeplerle çıkan ayaklanmalardır. Bu ayaklanmaların altında yatan en önemli nedenlerden biri sürekli artan ve yenileri konulan vergilerdir. Ayrıca Fransız İhtilali'nin getirdiği adalet, eşitlik, özgürlük gibi söylemler de Osmanlı Devleti tebaasında büyük yankılar uyandırmıştır. Dönemin genel siyasi bir panoraması çizildiğinde, yirminci yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'ni tehdit eden dört farklı zümre olduğu görülmektedir. Bunlar; İttihat ve Terakki Cemiyeti, Batılı ülkeler, ayaklanan halk ve ülkedeki Hıristiyan azınlıklardır.⁷⁹

İstibdat önemi içerisinde Batılılaşmaya karşı olumsuz bir tavır takınılmamış hatta kültürel bakımdan herhangi bir gerileme de kaydedilmemiştir.⁸⁰ Bu dönemde Batı'dan alınan ve II. Abdülhamit'in bürokrasisinde kullanılan en önemli teknik araç telgraftır.⁸¹ Telgraf ülkenin idari merkezleriyle olan bağlantıyı sağlamada etkili olmuştur ve bu sebeple herhangi bir postanenin ele geçirilmesi yönetimle bölge arasındaki iletişimin kesilerek bölgenin yönetimden çıkması demektir.⁸²

II. Abdülhamit'in bürokrasisi jurnalci denilen ve memurların devlete olan itaatlerini kontrol eden bir örgütün ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Fakat jurnalcilerin ida-

⁷⁶ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 33.

⁷⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, 25.b. , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, 341.

⁷⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, 4.b. , İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013, 19.

⁷⁹ Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*: 23, 25.

⁸⁰ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, 5.b. , İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2006, 180.

⁸¹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 344.

⁸² Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, 40.

reye olan katkısı, telgraf kadar olmamakla birlikte rejimi tehlikeye düşürecek kişiler üstünde baskı kurulmasını sağlaması bakımından önemlidir. Ayrıca halk bu gizli örgütten habersizdir çünkü asıl tehlike oluşturan kesim halk değil padişahı yerinden edebilecek yüksek mevkide yer edinmiş kişilerdir.⁸³

II. Abdülhamit'in dayanağı halktır zira halk, padişaha kadenci bir yaklaşımla boyun eğmiş, tam bir teslimiyetle adeta kölelik ruhu taşıyarak bağlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan din adamı tipi halkla yönetim arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir. Ekonominin bozulmasıyla ters orantılı olarak bu din adamı tipinde artış gözlenmiştir. Hafızlar, imamlar, büyücüler, müneccimler, cer hocaları, üfürükçüler, şeyhler, seyitler, şerifler bu din adamı tipinin örneklerini teşkil etmektedir. Bununla birlikte tarikatlarda da önemli bir artış gözlenmiş hatta bazı tarikatlar saray tarafından itibar görmüştür.⁸⁴

Halkın rejime olan sonsuz teslimiyet ve güveninin istikrar sağlaması adına bu dönemde yayınlara sansür uygulaması getirilmiştir. Halkın fikirlerine hâkim olma düşüncesiyle yapılan bu uygulama nedeniyle kullanılan kelimeler de önem kazanmış ve tehlike arz eden kelimelerle konuşan ya da yazılar kaleme alan kişiler takibe alınmıştır. Örneğin millet, ihtilal, vatan, miting, konferans, adalet, eşitlik, çete, cumhuriyet, taraf-tar, siyaset gibi kelimeler dikkat edilmesi gereken listenin içinde yer almaktayken sadakat, afiyet, melek-haslet, tevazu, ubudiyet, dua gibi kelimelerin kullanılmasına izin verilmiştir.⁸⁵

Dönemin siyasi uygulamalarının sosyal değişimi etkilediği söylenilebilir zira baskı ve denetimin olduğu bir ortamda yetişen aydın tipi korkak, şüpheli ve bunalım içinde gelişmiştir. Gençlik devrimci olmaktan ziyade sadece asidir fakat tüm engellemelere rağmen özellikle öğretmen, doktor ve subaylar arasından devrimci tipler yetişmiştir. Bu kesimin devam ettiği okullarda padişaha teslimiyet aşılacakla birlikte Fransızca, matematik, fizik, biyoloji gibi derslerin ufuk açan etkisi öngörülemediğinden⁸⁶ buradan mezun olan gençlerin genel olarak rejime muhalif bir dünya görüşüne sahip olduğu söylenebilir.⁸⁷ Refik Halid Karay'ı da bu grup arasında değerlendirmek mümkündür zira o ele aldığı her türlü fenomene karşı oldukça eleştirel bir perspektifle yaklaşmış, ayrıca dönemindeki rejimlere de muhalif bir çizgide yer almıştır.

⁸³ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*: 344-345.

⁸⁴ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 347.

⁸⁵ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*: 348, 350.

⁸⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 366.

⁸⁷ Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, 35.

Kültürel açıdan döneme bakıldığında, sansür uygulamalarına karşı basın ve yayında gelişme kaydedildiği görülür. Halk arasında merak uyandıran ve bununla birlikte insanları eğlendiren “popüler fen yazıları” okumak moda halini almıştır. Daha önce din ve siyaset haricinde herhangi bir bilgiye sahip olmayan halkın bu türden okumalara yönelmesi o günün şartları içinde devrim niteliğindedir ve önemi yadsınamaz. Bunun doğal bir sonucu olarak İstanbul’un Bâb-ı Âlî Caddesi basın-yayıcılıkla ön plana çıkmıştır. Matbaanın artışıyla birlikte birçok kitap basılmış ve hatta yabancı eserlerin çevirileri yapılmaya başlanmıştır. Rağbet gören çeviriler, *Üç Silahşörler*, *Monte Kristo Kontu* ve Jules Verne romanlarıdır. Aynı zamanda polisiye ve cinayet romanları da büyük ilgi görmüştür. Bu tür romanlar halkın hayal gücünü etkileme ve zihniyet değişimi açısından önemli bir role sahiptir çünkü o zamana kadar cin, peri, cennet, cehennemle ilgili halk hikâyeleriyle büyüyen nesiller artık cinayet ve polisiye romanların tesiriyle hayatta her şeyin akıl yardımıyla bulunabilecek mantıklı bir sebebinin olduğu düşüncesiyle yetişmeye başlamıştır.⁸⁸ Refik Halid Karay da bu zihniyet değişimini yaşamış bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü o çocukluğunda cin, peri, Kesikbaş gibi hikâyelerle büyürken gençliğinde ise ufkunu açan Fransız edebiyatının etkisinde kalmıştır ve bu sebeple de düşünceleri rasyonel bir boyuta evrilmiştir denilebilir.

Abdülhamit yönetimi döneme özgü bir aydın tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu aydın tipini herhangi bir kategoriye dâhil edebilmek için Batı’dan alınan ideolojik tanımlamalar yetersiz kalmaktadır. Bu aydınların ortak özelliği ise çağı yakalama arzusu taşımalarıdır.⁸⁹ Tüm bunlardan hareketle Refik Halid Karay’ın yaşamında görülen kırılma noktasının Abdülhamit rejimi uygulamaları olduğu söylenilebilir. Zira yoğun manevi duygulardan rasyonel alana geçişte rejimin baskıcı uygulamaları ve Batı edebiyatının tesiri önemli iki faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meşrutiyet Devri olarak adlandırılan 1908-1923 yılları arası dönemde rejimi tehdit eden ilk siyasi olay 31 Mart Vakası’dır. 1912 yılına gelindiğinde ise Osmanlı’yı sefalet ve bozguna sürükleyen Balkan Savaşı’nın çıktığı görülmektedir. 1913’te İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi ele geçirir ve 1914’te Birinci Dünya Savaşı başlar. 1915 yılında ise Osmanlı ordusu Sarıkamış’ta büyük bir facia yaşar. 1918’de de Mondros

⁸⁸ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*: 368-370.

⁸⁹ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 379.

Ateşkes Anlaşması imzalanarak Birinci Dünya Savaşı son bulur. Böylece İttihat ve Terakki yönetiminin siyasi başarısızlığı resmîyet kazanır.⁹⁰

Bu dönem bir yanda savaşların meydana geldiği bir yandan da Batı karşısında geri kalınmışlığın sorgulandığı bir dönemdir. Sayılan nedenler arasında özellikle dinin tutucu yönü ön plana çıkarılmış, din değişim ve gelişimin önünde önemli bir güç olarak görülmüştür.⁹¹ Refik Halid Karay'ın görüşleri de bu doğrultudadır. Ona göre Meşrutiyet idaresinde bulunan tutucu softalar dolayısıyla Batı'nın gelişmişliğine erişilememektedir.⁹²

Bu dönemin sosyal yapısında görülen en önemli değişimlerden biri kadının toplumdaki durumudur. Daha önceleri çarşaf ve peçe kullanan, erkeklerle aynı ortamı paylaşamayan, yüksek okul eğitimi alamayan kadınlar Meşrutiyet'le birlikte yavaş yavaş toplumda görünür hale gelmeye başlamışlardır. Bununla birlikte hala devam eden uygulama açısından kadınlar eşleriyle bile bir yerde oturamamakta, vapurda da yine kendilerine ayrılan bölümlerde yolculuk yapmaktadırlar.⁹³

Türk- İtalyan Harbi, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı gibi yedi yılı savaşla geçirilen bir dönemde değişimlerin meydana gelmesi oldukça güçtür fakat yine de bazı önemli yenilikler yapılmıştır. Örneğin Darülfünûn ve öğretmen okulları ıslah edilmiş, Arap harfleri gözden geçirilmiş ve kadınların doktor olabileceğine dair karar alınmıştır.⁹⁴

Bu dönemde tüm aydınları etkileyen olaylar ise şöyle sıralanabilir: II. Meşrutiyet Devri olayları, Balkanlar'daki milliyetçilik akımları, Balkan Savaşı sonuçları, milliyetçi fikirler ve Batılılaşma faaliyetleri.⁹⁵

1923'ten sonraki dönem olarak bilinen Cumhuriyet Devrinin diğer dönemlerden ayrılan özelliği, geleneksel-İslam temelli yönetim anlayışı yerine milletin egemenliğine dayanmasıdır. Bugünün şartlarında normal olarak karşılanan Cumhuriyet Devri uygulamaları o günün şartlarına göre devrimsel nitelik taşımaktadır.⁹⁶

⁹⁰ Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*: 54-55, 58-59.

⁹¹ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 412.

⁹² Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-7-*, *Bu Gazeteciler*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 146.

⁹³ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 446.

⁹⁴ Turhan, *Kültür Değişmeleri*: 187-188.

⁹⁵ Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, 52.

⁹⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 522.

Bu dönemdeki en önemli değişim hukuk alanında olmuştur. İsviçre Medeni Kanunu kabul edilmiş ve bu kanunla birlikte kadının toplumdaki tartışmalı durumu netlik kazanmıştır. Ayrıca eğitim-öğretim birleştirilmiş, tekke, zaviye, türbe, medreseler kaldırılmış, Avrupa'nın kullandığı saat ve takvim esas alınmış, Latin harfleri kabul edilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.⁹⁷

Refik Halid Karay'ın düşünsel boyutunu şekillendiren, yukarıda genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılan dönemdir. Bu çerçeve doğrultusunda eserleri dikkate alındığında çok net söylenilebilir ki; Refik Halid Karay, kendi döneminde meydana gelen her türlü siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal oluşumu objektif bir şekilde eserlerine yansıtmıştır.

Refik Halid Karay eserlerinde özellikle savaşların yol açtığı psiko-sosyal olumsuzlukları ortaya koyarak halkın sorunlarına ayna tutmuş ve çözüm önerileri sunmaya çalışmıştır. Yine o yıllarda modernizmin etkilerini gözlemleyerek toplumun nasıl bir dönüşüme uğradığına dair gerçeklikle bire bir örtüştüğünü söyleyebileceğimiz tarihi vesikalar bırakmıştır. Onun *Üç Nesil Üç Hayat* ve *Deli* isimli kitapları, bu değişimi eleştirel bir gerçeklikle ele alan iki önemli eser olarak nitelendirilebilir. Zira bu kitaplar bir yönüyle teknolojiden tıbbı, eğitimden giyim-kuşama kadar her türlü gelişim ve yeniliği ortaya koyarken diğer bir yönüyle de modernizmin etkilerini ironik bir dille ifade ederek farklı dönemler arasındaki uçurumu göstermeye çalışmıştır.

Üç Nesil Üç Hayat kitabına baktığımızda yazarın ele aldığı konuları Aziz Devri-Hamit Devri ve Şimdiki Durum şeklinde başlıklandığı görülür. Böylelikle okuyucusuna üç dönemi karşılaştırma imkânı sunar.

Deli kitabında ise Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte akli melekesini kaybetmiş ve yirmi bir yıl sonra iyileşmiş olan Maruf Bey'in geçen süre zarfında dünyada olup bitenleri nasıl da şaşırarak öğrendiğinin tasvirini yapar.⁹⁸

Her ne kadar bu yazılarda Refik Halid Karay'ın mizahi üslubu ve hatıraları ön plana çıkmış olsa da aslında onun toplumsal gerçeklikleri gözler önüne sermeyi amaçladığı görülür. Zaten yazılarındaki didaktik form, ironisinin satır aralarında gizlidir. Bir yandan güldürürken diğer yandan düşünmeye ve sorgulamaya sevk eder. Adı geçen kitaplara bu şekilde bakıldığında o, yaşadığı dönemi şöyle özetler:

⁹⁷ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*: 527, 530, 532, 534, 548.

⁹⁸ Karay, *Deli*, 10.

Fes ve sarık yasaklanmış, şapka kanunu çıkarılmıştır. Evden çok gerekmedikçe çıkması hoş karşılanmayan, erkeklerle aynı ortamda bulunamayan hanımlar güzellik yarışmalarına katılır olmuştur. Arap harfleri kaldırılmış, Latin harfleri kabul edilmiştir. Tekke, türbe ve medreseler kapatılmış, Ankara başkent olmuş, uçak ve radyo gibi çeşitli icatlar yapılmıştır. Kısaca; insan, hayvan, terbiye, lisan, sohbet, zarafet, kıyafet, adet, memleket, millet, hükümet,⁹⁹ eğitim, meslekler, yolculuklar, kullanılan bazı eşyalar ve dini uygulamalar değişmiştir.¹⁰⁰

Yazar ayrıca 1922’de kaleme aldığı “Ago Paşa’nın Hatıratı” yazısında da dönemin siyasi atmosferini alegorik bir formda işlemiştir. Yazıda belirtildiği üzere Ago Paşa; Senegalli bir papağandır. Ama aslında onun; özelde yazarı, genelde ise halkı, Ago Paşa’nın sahiplerinin ise; yönetimi temsil ettiğini söylemek mümkündür. Ago Paşa’nın sahipleri (yönetim) değiştikçe, Ago Paşa (halk) da buna bağlı olarak söylemini değiştirmektedir. Yönetime muhalif olanlar ise ya kurşuna dizilmekte ya hapse atılmakta ya da sürgüne gönderilmektedir.

Ago Paşa önce “Millet Bahçesine gidelim!” diye bağırır fakat o dönemde millet demek yasaktır. Sahibi onu susturmak zorunda kalır. “Yaşasın hürriyet!” demesi gerekir ve kısa sürede bu kelimeleri öğrenen Ago Paşa, böyle söyledikçe takdir görür, sevilir, sahibini memnun eder. Etrafında duyduklarını da bilmeden söyleyiveren papağan bir gün; “Yaşasın Niyazi! Yaşasın Enver!” demeye başlar. Bunun üzerine o, İttihat ve Terakki’ye mensup birine gönderilir. Orada da kendisine “Yaşasın cemiyet!” demesi telkin edilir. “Yaşasın İttihat ve Terakki!” dediği bir zamanda ne olduğunu bile anlayamadan mahzene kapatılır. Eski sahibi onu kurtarır ve şimdi; “Şeriat isteriz!” demek gerekmektedir. Kısa süre sonra bu söylem de değişir. Artık “Yaşasın Mahmut Şevket Paşa!” yeni paroladır. Böyle haykırdığı sıralarda onu “Hareket Ordusu”ndan biri satın alır. Dinlediği “Hareket Ordusu” türküsünün sonuna sokakta duyduğu bazı alaycı kelimeleri de ekleyince başka bir yere götürülür. Bundan sonra, “Yaşasın Kamil Paşa!” denmelidir. Ago Paşa, geçen süre içinde de bu kelimeleri tekrarlar ama efendisi tarafından azarlanmaya başladığı bir gün dayanamaz¹⁰¹ ve şöyle der:

⁹⁹ Karay, *Deli*:18, 20-21, 23, 25-26, 30, 32.

¹⁰⁰ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*: 24, 34, 151, 177, 183.

¹⁰¹ Refik Halid Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 7, 9-10, 12-18, 20.

Behey adam, sizin hiçbir işte sebatınız yok mudur? Daha dün ‘söyle’ diye yalvarıyordun, bugün ‘sus’ diye haykırıyorsun... Ben ne diyeceğimi şaşırdım, sen ne yapacağımı bilmiyorsun! ...¹⁰²

Görüldüğü üzere Ago Paşa (halk) bu hızlı değişimlerden şikâyet etmekte ve bu değişimlere ayak uydurmakta güçlük çekmektedir. Ago Paşa en sonunda bir İttihatçının eline geçer ve Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle de, her gün yeni bir “Yaşasın!” demek zorunda kalır.¹⁰³

Yazarın eleştirileri sadece rejim değişikliğine yönelik değildir. O aynı zamanda halkın teslimiyet felsefesine de karşı çıkar. Her olan bitenin ardından; “Hiç yoktan iyi ya...” denilen bir toplumda ilerleme kaydedilemeyeceğini savunur. Toplumun içselleştirdiği en önemli kural; hükümetin uygulamalarına muhalif olmamaktır. Dolayısıyla, ‘-miş gibi’ davranmaya alışmıştır. Çünkü yapılanları eleştirenlerin ödediği bedeli iyi bilmektedir. Refik Halid Karay ise duyarsızlaşan toplumu harekete geçirmek ister. “Hiç yoktan iyi ya...” bakış açısının, kendilerine zarar verdiğini ileri sürer.¹⁰⁴ Bununla birlikte harp çıkınca harbi tasdik eden, barış ilan edilince sulhu öven, İttihatçılar başтайken İttihat ve Terakki’yi, yönetim değişince muhalefeti destekleyen, her gelene; “Uygundur efendim”, “Çok güzel efendim” diyen halkı bu tutumundan dolayı uyarır. “Kimseye inanma, kanma, aldanma!” diyerek nasihatte bulunur.¹⁰⁵ Bu yönüyle her türlü yönetime karşı kuşkuludur.

Yönetimin çeşitli politikalarla, uyarılarla herkesi itaatkâr kılmak maksadında olduğunu ama kendisinin bu amaca hizmet etmeyeceğini ve eksikleri kusursuz sayamayacağına da belirten yazar, toplumun tüm olumsuz gidişata rağmen sessiz kalışını da gülünç bulur.¹⁰⁶

Yazar; bu kuşkulu yaklaşımları nedeniyle “muhafazakâr” olarak nitelendirilir. Onun köktenci değişimlere temkinli yaklaştığı bilinmektedir. Hatta bazen yapılan değişikliklere düşmanlık beslediğini söylemek bile mümkündür. Muhalif olması da kendi isteğiyle değil tamamen tesadüf eseridir. Bu yüzden Refik Halid’in tepkiselliği, korumacı tavrını ön plana çıkarmıştır denilebilir.¹⁰⁷

¹⁰² Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, 20.

¹⁰³ Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, 21.

¹⁰⁴ Refik Halid Karay, *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 41.

¹⁰⁵ Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*: 82-83.

¹⁰⁶ Karay, *Kirpinin Dedikleri*, 172.

¹⁰⁷ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-17-*, *Sulhte Cimri Harpte Müsrif*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 19-20.

Yazar tek partili dönemin yanı sıra çok partili dönemi de görmüştür. Özellikle 1939'dan sonra yönetimde bulunan tek partili rejimin uygulamalarını sorgulamış ve eleştirmiştir. Aynı zamanda çok partili rejime karşı da muhalif bir duruş sergilemiştir. Yine de çok partili sistemi, tek partili döneme tercih ederek çok partili yönetimin ülkede demokrasiyi hâkim kılacağını düşünmüştür.¹⁰⁸

Refik Halid Karay'a göre yeni nesiller şanslıdır. Zira onlar tek bir dönem içinde doğup ömür sürmekte, çocukluklarında öğrendiklerini sonraki yaşlarında da uygulayabilmektedirler. Oysa kendisi, çocukluğunda öğrendiklerinin gençliğinde, gençliğinde görüp işittiklerinin de ilerleyen yaşlarında farklılaştığına şahit olmuştur. Her bir yeniliğin getirisine alışmaya çalışmış ve bu yeniliklere uymada bir hatasının olması durumunda ise suçlu sayılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Zira o, bu kadar değişim içinde benliğini koruduğuna şükretmektedir.¹⁰⁹

Yaşadığı dönemde siyasi iklimin çok fazla değişken olması, bir yazar olarak Refik Halid Karay'ın toplumun sorunlarına yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla o, bazı ideoloji ve politikaların meydana getirdiği olumsuzlukları mizah yoluyla eleştirmiştir. Bu yönüyle de İttihat ve Terakki'nin muhalifi sayılmıştır. Refik Halid her ne kadar kişilerden daha çok zihniyet üzerinde durmuş olsa da, onun Kirpi imzasıyla kaleme aldığı hicivler İttihat ve Terakki'yi oldukça rahatsız etmiştir. Bu sebeple o, hükümetçe suçlu bulunmuş ve yazdıklarının bedeli olarak sürgüne gönderilmiştir.¹¹⁰

1.5. SÜRGÜN YILLARI

Refik Halid Karay bir politikacı değildir fakat yazılarına yansıttığı muhalif tavrı kendisinin siyasi alanda yer almasına neden olmuştur. Özellikle Cem dergisindeki yazılarıyla dikkatleri üzerine çekmiş ve bu yazılarında döneminin politikacılarını sürekli hicvetmiştir. Cem'de Kirpi adıyla yazdığı yazıları *Kirpinin Dedikleri* başlığıyla kitaba dönüştüren yazar daha sonra Cem'den ayrılmış ve Şehrah gazetesinde yazmaya başlamıştır. Şehrah'da da Kirpi adını kullanmaya devam etmiştir. İşte bu sıralarda dönemin siyasi durumuyla ilgilenen iki grup bulunmaktadır. Bunlar; İttihat ve Terakki taraftarları ve onların karşısında yer alanlardır.

¹⁰⁸ Karay, *Aydede 1948*: 19-20, 22.

¹⁰⁹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-1-*, Hep İstanbul, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 197-198.

¹¹⁰ Karay, *Memleket Yazıları-12-*, *Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları*, 13.

Meşrutiyet'in ilan edilmesi halkı ümitlendirir ama kısa süre sonra değişen bir şeyin olmadığı fark edilir. Refik Halid de, İttihat ve Terakki'nin yönetim anlayışını ve gördüğü eksiklikleri yazılarında eleştirmesinin yanı sıra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na sempati duymaya başlar. Onu muhalif grubuna dâhil eden, Kirpi adıyla yazdığı eleştirel yazılardır. İttihat ve Terakki bu durumdan rahatsız olur ve Refik Halid Karay'ı uzaklaştırmak için Adana'da memuriyet teklifinde bulunur fakat yazar bunu reddeder. Ahmet İhsan Bey tarafından kendisine verilen Beyoğlu Belediyesi Başkâtipliği görevine başlar. Refik Halid Karay'ın kâtiplik yaptığı o günlerde ise yakınlık duyduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası yönetime geçer.¹¹¹

Yazarın ifade ettiğine göre o yıllar, Balkan Harbi'nin en kötü zamanlarıdır. İstanbul'da pek çok muhacirin olduğu, belediye binasında aç, sefil pek çok insanın mesken talep ettiği, hastalığın hüküm sürdüğü bir devirdir. Böyle devam eden günlerden birinde müdür Ahmet İhsan Bey belediyeye gelmez. Refik Halid hükümete telefon eder fakat hatlar kesiktir. Sonradan öğrenir ki o gün Babıâli Baskını olmuştur. Sonuç olarak İttihat ve Terakki yönetimi darbeyle tekrar başa geçmiştir. Bu arada Mahmut Şevket Paşa da öldürülmüştür.¹¹²

Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden birkaç gün sonra Refik Halid Karay, Erenköy'deki evinden alınarak tevkif edilir. Yazar yolda kaçabileceğini hatta bu fırsatı yakaladığını fakat böyle bir şey yapmadığını belirtir. Bunun nedenini ise; çok genç olduğu, okuduğu kitapların tesiri altında kaldığı, dolayısıyla hapse girerek realist bir yazar olmak istediği şeklinde açıklar. O ayrıca, tevkif edilmesi için polis elinde herhangi bir mahkeme kararı olmadığını da vurgular. Böylece yazar önce götürüldüğü Bekirağa Bölüğü'nde bir süre bekletilir, oradan da Sinop'a sürgüne gönderilir.¹¹³

1.5.1. İlk Sürgün: Sinop (1913-1918)

Yazarın beş yıl sürecek olan sürgün hayatı; Bekirağa Bölüğü'ne kapatılmasıyla başlar. Onu zindanda en çok korkutan düşünce, Fransız İhtilali'nin tesirinde kalan yönetimin herkesi kılıçtan geçirmesidir. Zindan bulunduğu konum itibarıyla böyle bir katliama elverişlidir. Dolayısıyla o, bu düşüncesinin gerçekleşmemiş olması nedeniyle aldığı sürgün cezasından adeta memnundur. Diğer muhaliflerin de bulunduğu Bahr-i Cedid

¹¹¹ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 32-36.

¹¹² Karay, *Aydede 1949*: 461-462.

¹¹³ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 189-192.

vapuruna bindirilir ve Sinop'a doğru yola çıkarılır. Yolculuk esnasında ise bazıları tarafından vapurun batırılacağı fikri ortaya atılır. Söylenildiğine göre olaya kaza süsü vermeleri de o günkü şartlarda zor değildir. Ne var ki hem Refik Halid hem de diğer sürgünler sağ salim Sinop'a indirilir.¹¹⁴

Üst tabakada yetişmiş biri olarak alt tabakadan insanlarla birlikte aynı vapura bindirilmek yazarın çok ağırına gider. Ayrıca vapurdan inerken eşyalarını sırtına yükleyip hamallık etmek de onurunu zedeler. Hatta hamallık etmek durumunda kalmış olmasına, sürgün cezası almasından daha çok üzüldüğünü ifade eder. Neyse ki vapurda bulunan halk tabakasından biri onun hamallığını yapma teklifinde bulunur. Böylelikle bir çeyrek mecdiye vererek eşyalarını devreder. O, vapurdaki en genç ve asil bir aileden gelen tek kişidir. Bu sebeple kendi işlerini yapmaya alışkın değildir.

Sürgünler Tersane Meydanına getirilir. Orada sırasıyla isimleri deftere kaydedilir. Refik Halid isminin başına Beyoğlu Belediyesi Başkâtibi ve muharrir ibaresinin eklendiğini, hamallığını yapan kişinin ise sadece adı ve soyadının yazıldığını fark eder. Bu durumdan mutluluk duyar. Çünkü o, böylece diğer sürgünlerden ayrıldığına ve hak ettiği değeri gördüğüne inanır. Yazarın bu şekilde düşünmesinin sebebini, o dönemdeki toplumsal tabakalaşmayla açıklamak mümkündür.

Sürgünlerle Tersane Meydanında beklerken Refik Halid, kendilerine ne yapacakları konusundaki olasılıkları düşünür. Zindana mı atılacaktır yoksa hapishaneye mi götürülecektir? Ya da serbest mi bırakılacaktır? O böyle merak içinde beklerken birden ağabeyinin yakın arkadaşı Nusret Bey'le karşılaşır. Onun da sürgün olduğunu zanneder fakat Nusret Bey, görevlilerden izin alarak kendisini dışarı çıkarınca sürgünlerle bir alakasının olmadığını anlar. Nusret Bey ona bir eksiği olup olmadığını sorduktan sonra serbest olduğunu söyler. Nusret Bey'in Refik Halid'i diğer sürgünlerden ayrı tutabilmesinin sebebi ise; iktidarda bulunan yönetime bağlı bulunmasıdır.

Yazar Birinci Dünya Savaşı'na kadar Sinop'ta kalır. Sinop'un güzel bir kasaba olduğunu belirtir. Burada yer, içer, gezer, kısaca sakin bir hayat sürer. Fakat Birinci Dünya Savaşı ile birlikte her şey değişir. Pek çok sürgün affedilir. Cepheye gidebilecekler askere alınır. O sıralarda mutasarrıf olan Müştak Bey, Refik Halid Karay'ın sessiz sedasız bir yaşam sürdüğünü, kimseye karışmadığını söyleyerek Cemal Paşa'dan affını

¹¹⁴ Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*, 483.

ister ama yazar mimlenmişlerin arasında olduğu için affedilmez. Orada kalmasına da müsaade edilmez ve Çorum'a gönderilmesine karar verilir.¹¹⁵

Refik Halid Karay Sinop'ta bulunduğu sıralarda kendisi gibi sürgün olan Celal Paşa'nın kızı Nazıma Hanım'la ilk evliliğini gerçekleştirir. Celal Paşa affa uğradığı için kızını da alarak İstanbul'a döner. Düğünleri ancak Refik Halid'in Ankara'ya yerleşmesi, Nazıma Hanım'ın da Ankara'ya gelmesi üzerine yapılır.¹¹⁶

Yazarın Sinop'a sürgün edildiğinde belediye memuriyetinden aldığı bin lira maaşı vardır. Bu cezayla birlikte görevinden alınır ve maaşı kesilir ama babasının emekli maaşı iyi olduğu için kendisine her ay beş altın gönderir. Böylece o; geçimin kolay, eğlence yerlerinin de az olduğu Sinop'ta güzel bir şekilde yaşadığını belirtir.¹¹⁷

Refik Halid Karay, Sinop sürgünlüğünü de mizahına konu eder. Kendisinden hareketle muhatabını alaya alır. Ona göre cemiyet kendisini cezalandırmış fakat aslında farkında olmadan hayatını kurtarmıştır. Beyoğlu gecelerinde eğlenirken uykusuzluk, yorgunluk ve dengesiz beslenme nedeniyle zayıflayan, romatizma olan, boğazında şişlikler meydana gelen yazara çevresindekiler öleceğini söylerken sürgün cezası almış, böylece Sinop'un havası sayesinde ağırları dinmiş, öksürükleri kesilmiş, iştahı açılmış ve sağlığına kavuşmuştur.¹¹⁸

Yazarın bu ifadelerini, onu sindirmek isteyenlere karşı yılmadığını hatta daha da güçlendiğini göstermek şeklinde yorumlamak mümkündür.

22 Temmuz 1915'de çıkarılan kararla Çorum'a yerleşen Refik Halid, burada tam bir yıl kalır. 23 Temmuz 1916'da ise Ankara'ya gelir. Fakat iki ay sonra Ankara'da çok büyük bir yangın çıkar. Şehir alt üst olur. Temiz su bulma imkânı yoktur. Yeni bir eve yerleşmek gerekir. Böyle olunca da şehirde yaşamak zorlaşır. Bunun üzerine yazar eşinin hastalığını ve barınma ihtiyacını belirterek Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e, Bilecik'e gönderilmesini rica eden bir telgraf çeker. Bu isteği olumlu karşılanır ve Bilecik'e gitmesine izin verilir.

Bilecik'e yerleştikten bir süre sonra eşinin ameliyat olması gerekir ve yazar bu sefer de birkaç günlüğüne İstanbul'a gitmek için sadrazamlıktan izin ister.¹¹⁹

¹¹⁵ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 24-27, 44-46.

¹¹⁶ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 38.

¹¹⁷ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 539.

¹¹⁸ Refik Halid Karay, *Ay Peşinde*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 138-139.

¹¹⁹ Karay, *Ankara*: 16, 18-19, 21, 23.

Refik Halid bir sabah arkadaşlarına Çorum'da yazdığı "Sarı Bal" isimli hikâyesini okurken merkezden bir komiser gelir ve İstanbul'a on günlük izinle gidebileceği müjdesini verir. Yazar ilk trenle yola çıkar. İstanbul'a geldiğinde içini büyük bir hüznün kaplar. Talat Paşa'nın ona çok ağır bir ceza verdiğini düşünür. Ayrı kaldığı sürede İstanbul'un çok değiştiğini ifade eder. Kendisine eşlik eden komiser onu polis merkezine götürür. Refik Halid, on gün boyunca gözaltında yaşamak istemez. Genel müdür on gün serbest dolaşması için izin verir fakat on gün sonunda teslim olması gerekmektedir. Hemen polis merkezinden dışarı çıkar. Eminönü'nde özlediği kalabalığa karışır.¹²⁰ Yazarın bir an önce merkezden çıkmak istemesi ve cezasının ağır olduğunu düşünmesi onun İstanbul'a ne kadar değer verip sevdiğini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

Yazar İstanbul'dayken Yeni Mecmua'da imzalı bir yazısı yayımlanır. Aynı zamanda Ziya Gökalp'le tanışma fırsatı yakalar ve Ziya Gökalp kendisini himayesi altına alır. Ona on günün sonunda tekrar Bilecik'e dönmek zorunda kalmayacağını hissettirir. On günün sonunda yazar polis merkezine gidip teslim olmak yerine Ziya Gökalp'e duyduğu güvenle şehirde dolaşmaya başlar. O esnada sivil polise yakalanır ve tutuklanır. Merkezde sürgüne gönderilmesinden vazgeçildiğini, Ziya Gökalp'in durumdan haberdar olduğunu anlatır fakat sonuç değişmez. Komiser Refik Halid'i polis nezaretinde tevkifhane'ye gönderir. Kapının önüne geldiklerinde kimseye göstermeden isminin yazılı olduğu kartını polis memuruna veren yazar, bunu kapıcıya vermesini ve tutuklandığını söylemesini ister. Polis itiraz etmez ve kartı alır. Yazar polisin kartını kapıcıya teslim etmemesi ihtimalinden korkar. Çünkü Bilecik'e dönerse tekrar İstanbul'a gelmesinin ya savaşın sona ermesine ya da hakkında çıkarılacak bir affa bağlı olduğunu bilir. Tevkifhane binasında uzun bir süre bekledikten sonra saygın bir kişi olduğu hissettirilerek ismiyle çağrılır ve kendisine serbest olduğu söylenir. Polis memuru Refik Halid'in kartını kapıcıya ulaştırmış, kapıcı da durumu Ziya Gökalp'e bildirmiştir. Böylece Ziya Gökalp binaya gelmiş ve tüm yetkilerini kullanarak Refik Halid'i Bilecik'e gönderilmekten kurtarmıştır.¹²¹

Yazar Ziya Gökalp'in himayesi altında Yeni Mecmua'da yazılarını neşretmeye devam eder. Geçim sıkıntısı çektiğinden Robert Koleji'nde de Türkçe öğretmenliğine başlar. Bunun yanında çeşitli gazetelerde de yazıları çıkar. Mütareke'yle birlikte Yeni Mecmua kapanır. Bu sırada bir gazetede "Sakin İnanma, Aldanma, Kanma", "Efendiler Nereye?" ve "Ortada Kabahatli Yok!" adlı üç yazısı yayımlanır. Geçen on yılda yaşa-

¹²⁰ Karay, *Minelbab İlelmihrab*: 60-65.

¹²¹ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 28-30, 33-34.

nanları anlattığı bu yazılar halk üzerinde çok etkili olur. Sürgün zamanında hikâyeye yönelen Refik Halid'in böylece yine mizahi üslubuna geri döndüğü fark edilir.

Refik Halid o zamana kadar siyasi herhangi bir gruba dâhil olmamakla birlikte Damat Ferit Paşa ile tanışması sonucunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılır. Bu fırka kendisine Sabah gazetesinde yazma fırsatı tanır. O, bu gazetede ciddi yazılar yazmayı planlar ama gazetenin amacı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı ön plana çıkarmaktır. Dolayısıyla Refik Halid yazdıklarıyla bu amacı gerçekleştirmiş olur. Bir süre sonra Posta Telgraf Genel Müdürlüğü'ne atanır ve Sabah'taki görevinden ayrılır.¹²²

Posta Telgraf Müdürlüğü'ndeki görevine devam ettiği sıralarda İzmir işgal edilir. Aydın Reddi İlhak Cemiyeti bütün illere halkın silahlanarak İzmir'e gelmesi çağrısında bulunur. Damat Ferit Paşa bu çağrıya tüm ülkede karışıklık çıkacağı gerekçesiyle uymaz. Refik Halid'e de bu şekildeki telgrafları ilememesi yönünde emir verir. Emri yerine getiren yazar Milli Mücadelenin aksine uygulamalarda bulunur. Bir süre sonra bağlı bulunduğu hükümetin istifası sonucu kendisi de görevinden ayrılır. Alemdar gazetesinde yazmaya başlar ve kalemini Milli Mücadeleye karşı kullanır. Onun düşüncesinde Milli Mücadele faaliyeti; İttihat ve Terakki'nin başka bir formudur. Bu sebeple başarı sağlayamayacaktır. Dolayısıyla ülkede büyük bir karışıklık çıkarmak yerine, huzuru temin edecek bir barış anlaşması yapılması gerekmektedir.

Damat Ferit Paşa Hükümeti 1920'de tekrar kurulur. Refik Halid de tekrar Posta Telgraf Genel Müdürü olur ama bu sefer hükümetle uzlaşa sağlayamaz. Sonuç olarak görevinden azledilir. Yazılarına Peyam-ı Sabah'ta devam eder ve yine muhalif bir duruş sergiler. Bir yıl sonra Aydede adında bir mizah dergisi çıkarmak ister. Liseyi bırakmasına sebep olan hocasının yardımıyla dergi okurlarla buluşur. Siyasi eleştirileri Yunanlıların denize dökülmesine kadar sürer. Milli mücadele hareketi beklediği gibi sonuçlanmamıştır. Bu nedenle o; pişmanlık duyar ve artık kendini affettirmek için yazılar yazmaya çalışır ama Ankara Hükümeti'nce kendisinin de içinde bulunduğu yüz elli kişi hakkında tutuklanma kararı çıkarılır. Arkadaşlarından biri, yüz elli kişinin arasında yer alan Ali Kemal'in kaçırılarak öldürüldüğünü söyleyince 9 Kasım 1922'de eşini ve oğlunu yanına alarak Türkiye'den ayrılır. Böylece yazarın on altı yıl sürecek ikinci sürgün hayatı başlamış olur.¹²³

¹²² Aktaş, *Refik Halit Karay*: 41-44.

¹²³ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*: 29-34.

1.5.2. İkinci Sürgün: Halep (1922-1938)

Refik Halid geçim sıkıntısı nedeniyle kendi çabasıyla Aydede gazetesini çıkarır. Gazete daha ilk aydan ilgi görür ve kâr yapmaya başlar. Vahdettin Han da Aydede’de çıkan yazıları dikkatle takip eder. Gazeteye abone olarak karşılığında iki yüz lira gönderir. Yazar bu parayı harcamaz.

Aydede’nin tarafsız bir duruşu olduğunu söyleyen Refik Halid, bir ara Ankara lehinde yazılar yazmayı düşünür fakat bunun bir çözüm yolu olmadığını bildiğinden vazgeçer. Gazetesi rağbet görmüştür ama ömrü sınırlıdır. Çünkü o, kendisine tekrar gurbet yolu görüneceğinden emindir ve duruma hazırlıklıdır.

Yazar bir gece arkadaşı Sabih Şevket Bey’e misafir olur. Birlikte tiyatroya giderler. O sırada Babıâli Hükümeti düşer ve yerine Refet Paşa geçer. Refik Halid bu durumu ertesi gün gazeteden öğrenir. Zaten bir ay öncesinden pasaport işlemlerini tamamlamıştır. Ya Rodos’a ya da İtalya’ya gitmeyi planlamaktadır. Eşyalarını hazırlamaları için eve telefon eder. Artık İstanbul’daki son günleridir. Yazar İstanbul’dan nasıl ayrılacağını düşünürken, arkadaşı Ali Kemal’in tutuklandığı haberini alır. Kendisi için böyle bir karar alınıp alınmadığını sorar. Emirnamede şimdilik sadece Ali Kemal Bey’in adının yazılı olduğu söylenir. Her dakika tutuklanma korkusuna maruz kaldığını ifade eden yazar, ertesi gün cesaretini toplayarak gazeteye gider. Ali Kemal’in ardından yeni bir tutuklama emri verilmeyeceğini düşünür. Onu gazetede gören arkadaşları kaçmasını ya da gizlenmesini tavsiye ederler. Bu sözlere aldırış etmeyen Refik Halid, zabıta muhabirinin getirdiği haberle hakkında tutuklanma kararı çıktığını öğrenir. Hemen gazeteden çıkar ve Ali Kemal Bey’in çalıştığı binaya gider. Orada İngiltere Sefarethanesi’ne başvuran muhaliflerin koruma altına alındığını işitir. Arkadaşlarıyla sefarethaneye gelir fakat gördüğü muameleden hoşlanmaz. Zihninde Sinop’ta sürgün olduğu günler canlanır. Etrafındaki isimler de zaten sürgünden arkadaşlarıdır. Tekrar aynı şeyleri yaşamak istemez. Her ne kadar hürriyetlerinin sağlanacağı söylenilse de o, bu sözlerden bir türlü memnun olmaz. Kendisini esir alınmış gibi hisseder. Bir süre sonra Taşkışla’ya gönderilecekleri söylenir. Diğer muhaliflerle birlikte hazırlanan kamyonlara bindirilip Taşkışla’ya getirilirler. Taşkışla avlusunda beklerken bir yandan etrafını gözlemleyen Refik Halid, tutuklandığını düşünür ve çıkmak istediğini bildirir. Dışarıda öldürüleceğini söylerler de kararı değişmez. Böylece serbest bırakılır. Hemen akrabası Arif Bey’in evine giden yazar sabah tekrar İngiliz Sefareti’ne müracaat eder. Orada bir gün önce Taşkış-

la'dan çıkıp gittiği için iyi karşılanmaz. Refik Halid ise pasaportunun ve parasının olduğunu söyleyerek kendisini Pierre Loti Vapuru'na bindirmelerini ister. Bu talebi olumlu karşılanır. Yazar Rodos'a gidecektir ama pasaportu Rodos'a gitmesine uygun değildir. Vapurun Rodos'tan sonra Beyrut'a gideceğini bildiğinden dolayı bir arkadaşının yardımıyla Beyrut'a gidebilmek için Fransızlardan izin belgesi çıkarır. Vapur biletini Vahdettin Han'ın kendisine gönderdiği iki yüz lira ile almıştır. Pierre Loti'ye binme vakti geldiğinde Refik Halid'in düşündüğü tek şey; bir ay sonra geçimini nasıl sağlayacağıdır.¹²⁴

Eşi ve oğluyla Beyrut'a gelen yazar ilk önce Cünye adındaki bir köye yerleşir. Kendisi gibi sürgün olan arkadaşı Celal Kadri de o sıralarda Halep'tedir. Bir gazete çıkarmayı planladığı için Refik Halid'ten yardım talebinde bulunur. Refik Halid gazeteyi yazılarıyla destekler ve bunun için sürekli Halep'e gidip gelmeye başlar. Böylece Halep'teki Türkleri tanıma fırsatı yakalamış olur.

Ağabeylerinin kendisine yaptığı yardımların aksaması ve Türkiye'den ayrılırken yanında bulunan paranın tükenmesi üzerine maddi durumu gittikçe kötüleşen yazar, kirayı ödeyemediği için Cünye'deki evinden ayrılmak zorunda kalır. Eşi Nazıma Hanım bu durumdan şikâyet ederek Refik Halid'ten boşanır ve oğlunu alarak Türkiye'ye döner. Yazar da arkadaşı Sabih Şevket Bey'in evinde kalmaya başlar. 1927'ye kadar da Cünye'de yaşamaya devam eder.

1928'de arkadaşı Nuri Genç'in çıkardığı Vahdet gazetesinde yazıları yayımlanan Refik Halid'in kısa sürede maddi durumu düzelir ve Halep'in seçkin mahallelerinden birine yerleşir. Yine bu yıllarda Mahir Said'in kızı Nihal Hanım'la ikinci evliliğini gerçekleştiren yazarın beş yıl sonra da Ömer Uğur isimdeki oğlu dünyaya gelir.¹²⁵

Refik Halid Halep'teyken daha önce yazdığı yazılar nedeniyle Fransız mandası altında bulunan yerlerden ihracı istenir. Ankara Hükümeti'nin bu doğrultudaki ilk talebi geri çevrilir fakat ikinci talep kolay geçirilemez. Polis merkezinden gönderilen bir komiserle bu durum Refik Halid'e bildirilir. Birkaç saat içinde nüfus cüzdanını Suriye'ye tabi olduğu şeklinde değiştirmesi istenir. Bunu yapmadığı takdirde ise ülkeden çıkarılacağı söylenir. Yazar bunu çok daha önceden yaparak rahat bir şekilde yüksek mevkideki memuriyetlerde çalışabileceğini fakat sırf ülkesine olan bağlılığından dolayı Türk vatandaşı olarak kaldığını belirtir. Bu sebeple Suriye vatandaşlığına geçmekte tereddüt eder ama Halep'te kurduğu düzeni bırakarak hiç bilmediği bir yere nasıl gidece-

¹²⁴ Karay, *Minelbab İlelmihrab*: 351, 354-355, 358-359, 364-367, 370-374, 376-377, 379.

¹²⁵ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 48-50.

ğini düşününce fikrini değiştirir. Nüfus cüzdanını komiserine uzatır. Komiser tüm işlemleri halledeceğini söyler ve üç saat içinde Suriye vatandaşı olduğunu belgeleyen yeni nüfus cüzdanı kendisine iletilir. Her ne kadar ihraç edilme meselesi bu şekilde halledilmiş olsa da, yazar nüfusunun değişiminden üzüntü duyduğunu dile getirir.¹²⁶

Refik Halid Karay, yurt dışındayken hakkında pek çok uydurma haberin çıktığından bahseder. Bu haberlerin arasında kendisinin öldüğünü söyleyenlerin bulunduğu vurgular. Cumhuriyet gazetesinde çok ağır hasta olduğunu yazmaları üzerine can sıkılan yazar, bu gazeteye cevap olarak menenjitten öldüğünü belirten bir telgraf çeker. Bir gün sonra, gazetelerin çeşitli övgülerle ölüm haberini yayımladığına şahit olur. Ailesinin üzülmelerinden endişe ederek bu sefer de hayatta olduğuna dair bir telgraf gönderir. Yazar bu uydurma haberlerden hoşlanmamakla birlikte, hala unutulmadığını göstermesi bakımından da mutluluk duyduğunu ifade eder.

Eşi Nihal Hanım'ın politikadan uzak durması şartıyla kendisiyle evlenmesinden dolayı eleştirel yazıları bırakan Refik Halid¹²⁷ artık Hatay'ın anavatana katılması yönündeki çalışmalarda aktif rol almaya başlar. Kalemyle de bu çalışmalarını destekler.¹²⁸

Özellikle 1932'den sonra hakkında yazılan takip raporlarının da olumlu görüş bildirdiği Refik Halid için kendisini o dönemde tamamen edebiyata vermiştir¹²⁹ denilebilir.

Görüldüğü üzere Refik Halid, Sinop ve Halep sürgünü döneminde çeşitli yerler görmüş ve farklı insanlar tanıma fırsatı elde etmiştir. Ayrıca yeri ve zamanı geldiğinde de şahit olduklarını yazılarında aktarmıştır. Bu bakımdan Refik Halid'in sürgün tecrübesinin yazarlığına olumlu bir şekilde yansıdığını söylemek mümkündür.

1.6. SÜRGÜN TECRÜBESİNİN YAZARLIĞINA ETKİSİ

Refik Halid Karay'ın daha lisedeyken edebiyatla meşgul olduğu bilinmektedir. Onun yazarlık kariyerinin dönüm noktasını ise sürgün yılları oluşturmaktadır denilebilir. 1908-1938 arası dönem bu bakımdan önemlidir. Mizahçı ve hicivci yönüyle başlayan sürgün tecrübesi, yazarın sonraki yıllarda hikâyeci ve romancı yönüyle ön plana çıkmasına katkıda bulunmuştur.

¹²⁶ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 240-242.

¹²⁷ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 243, 295-298.

¹²⁸ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 50.

¹²⁹ Karay, *Ankara*, 30.

Kirpi müstearıyla yazdığı yazılar nedeniyle önce Sinop'a gönderilen ve sırasıyla Çorum, Ankara ve Bilecik'te yaşamak durumunda kalan Refik Halid, İstanbul'un elit kesiminden Anadolu'ya açılma ve böylece kültürel farklılıkları gözlemleme imkânı yakalamıştır. Bu birikimini de kalemine yansıtarak Türk Edebiyatına *Memleket Hikâyeleri*'ni kazandırmıştır.¹³⁰

Yazarın kaleme aldığı “Şaka”, “Sarı Bal”, “Küs Ömer”, “Vehbi Efendi'nin Şüphesi”, “Boz Eşek” ve “Yatır” hikâyeleri, ilk sürgün dönemine aittir. Refik Halid, “Boz Eşek” hikâyesini Bilecik'te bulunduğu sırada yazmıştır. Çok beğenilen bu hikâye sayesinde yazar Ziya Gökalp'in himayesine girmiş ve böylelikle onun sürgün cezası kaldırılmıştır.¹³¹

Memleket Hikâyeleri'nin en önemli özelliği; belgesel niteliğinde hikâyeler içermesidir. Alt ve üst sınıf arasındaki farklılıkları gözler önüne seren, insanları psikolojik ve sosyolojik açıdan ele alan bu hikâyeler mekânların ince tasviriyle de desteklenmiştir. Sonuç olarak hepsi kurgusal bir anlatıdan ibarettir fakat Refik Halid Karay'ın yaşadığı dönem ve şehirlere ayna tutması bakımından önemli görülmektedir.¹³²

İstanbul'un Bir Yüzü Refik Halid'in ilk roman denemesidir ve yine sürgün tecrübesinin etkisiyle kaleme alındığı söylenilebilir. 1930'lu yıllara kadar roman yazmayan Refik Halid'in bu romanıyla *Memleket Hikâyeleri*'nde değindiği konuları bir bütün halinde,¹³³ roman tekniğini henüz kullanamamakla birlikte tamamen realist bir bakış açısıyla işlediği fark edilmektedir.¹³⁴

Refik Halid Karay aynı zamanda Ankara sürgünü sırasında şahit olduğu büyük yangını da kaleme alarak Türk Edebiyatına katkı sağlamasının yanı sıra, yangın hakkındaki tek detaylı tarihi kaynağın sahibi olmuştur. Bu yazısı daha sonra *Deli* adlı kitabında yer almıştır.¹³⁵

Yazarın ikinci sürgün yıllarına baktığımızda onun yine hikâye ve roman türüne yöneldiği görülmektedir. Bunun nedeni ise ikinci eşi Nihal Hanım'ın siyasetten uzak durması şartıyla kendisiyle evlenmiş olmasıdır.

¹³⁰ Karay, *Memleket Yazıları-12-*, Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları: 9, 12, 14.

¹³¹ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 40, 63.

¹³² Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, 19.

¹³³ Aktaş, *Refik Halit Kara*, 97.

¹³⁴ Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, 362.

¹³⁵ Karay, *Ankara*, 22.

Halep'teki ilk yıllarında eşi Nazıma Hanım'dan boşanmak durumunda kalan Refik Halid, arkadaşının evinde kalırken günlerini geçirmek adına önce *Minelbab İlelmihrab* adında anı türündeki eserini yazar. Bu eser Mütareke Dönemini anlatan ve tarihe ışık tutan bir kaynak olarak da değerlendirilebilir.¹³⁶

Sonraki yıllarda ise; “Çıban”, “Hülle”, “Zincir”, “Akrep”, “Keklik”, “İstanbul”, “Lavrens” ve “Güneş” hikâyelerini kaleme alır.

Yurda döndükten sonra sürgün yıllarına ait anılarını kaydettiği hikâyeler ise; “Eskici”, “Kaçak”, “Antikacı”, “Dişçi”, “Yara”, “Testi”, “Köpek” ve “Gözyaşı”dır. Bu hikâyeler de *Gurbet Hikâyeleri* olarak kitaplaştırılmıştır.

Refik Halid'in yurt dışında yazdığı romanlar da; *Nilgün, 2000 Yılın Sevgilisi, Yeraltında Dünya Var, Çete, Sürgün ve Dişi Örümcük*'tir.

İlk sürgün döneminde Anadolu'ya yönelen yazar, ikinci sürgün döneminde ise tarihe olan sevgisini konu edinmiştir.¹³⁷

Refik Halid Karay'ın canlandırdığı karakterlere isim koymadaki yeteneğinin de sürgün tecrübesiyle alakalı olduğu söylenilebilir. Eserleri incelendiğinde aynı ismi kullanmada sadece birkaç kez tekrara düştüğü görülmektedir. Bu sebeple eserlerinde yüzlerce farklı isimle karşılaşmak mümkündür. Hem yurt içinde hem de yurt dışında farklı etnik grupları tanıma fırsatı bulan yazar, bunları yazılarında da aktarmıştır. Onun karakterleri yalnızca Türkler değildir. Rumlar ve Araplar, Türklerle iç içedir.

Sinop'a gittiğinde orada yaşamakta olan Rumlarla tanışan Refik Halid'in kaldığı pansiyon da Rumlara aittir. Dolayısıyla o, Rum isimlerini ve kültürünü İstanbul'dan sonra Sinop'ta da öğrenmeye devam etmiştir demek yanlış olmasa gerekir. Ayrıca ikinci sürgün yeri olan Halep'te de Arap kültürünü yakından tanımıştır denilebilir.

Refik Halid'in Halep'te Vahdet gazetesinde yazdığı yazılar da önemlidir. Bu yazılar daha sonra *Bir İçim Su* ve *Bir Avuç Saçma* isimli kitaplarda bir araya getirilmiştir. Yazarın *Deli* isimli piyesi de yine yurt dışında bulunduğu sıralarda basılmıştır.¹³⁸ O ayrıca Halep'te Hatay'ın anavatana dâhil olması için de yazılar yazmıştır. Sonuç olarak Refik Halid Karay hem *Deli* adlı piyesi hem de Hatay yazıları sayesinde Ankara'nın dikkatini çekmiş ve böylece hükümetçe affına karar verilmiştir.¹³⁹

¹³⁶ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 35.

¹³⁷ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 81, 83, 87, 100-101.

¹³⁸ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*: 25, 35, 37.

¹³⁹ Karay, *Ankara*, 32.

1.7. TÜRKİYE'YE DÖNÜŞ VE VEFATI

Refik Halid Karay'ın Cumhuriyet'in onuncu yılı itibariyle Türkiye'ye dönmesine izin verilmesine rağmen İsmet Paşa tarafından bu af askıya alınır. Bir yıl sonra Konsolos Celal Bey Refik Halid'in evine gelir ve Ankara'dan bir telgraf aldığını, Kilis civarından sınırı geçip karakola teslim olursa gerekli izinler çıkarıldığından Ankara'da yaşayabileceğini belirtir. Yazar ise sürekli geri gönderilme tedirginliği içinde yaşamak istemediğini, resmi af çıkarılana kadar Halep'te kalacağını belirterek teklifi reddeder. Refik Halid'in resmi af isteği Ankara'ya iletilir ve dört yıl sonra yüz elliliklerin affına dair resmi yasa çıkarılır.¹⁴⁰

Yasanın çıkarılmasından önce Refik Halid Suriye sınırından da sürülmek üzere-dir. Çünkü Hatay'ın anavatana katılması yönündeki görüşleri Suriye Hükümeti'ni rahatsız etmiş, bu doğrultuda düşünenler hakkında sürgün kararı almıştır. 17 Temmuz 1938'de uygulanmaya başlayan yasayla birlikte tekrar Türk vatandaşı olan yazar, hiç vakit kaybetmeden Türkiye'ye dönmüştür.¹⁴¹

İstanbul'da önce Yeşilköy'e yerleşen yazar daha sonra Caddebostan'a oradan Şişli'ye ve son olarak da Levent'e taşınmıştır.¹⁴²

Türkiye'ye döndükten sonra yazılarına Tan gazetesinde devam eden Refik Halid, sürgün edilmeden önce çıkardığı *Aydede*'yi de tekrar yayımlamaya çalışmıştır. Artık siyasetten tamamen uzak durmaktadır.¹⁴³ Bunu da şu şekilde dile getirmiştir: “Biliyorum, zülfiyâre dokunmak istemiyorsun. Vaktiyle çok dokundun, çok zarar gördün; başına gelmeyen kalmadı, bedava yaşıyorsun...”¹⁴⁴ Görüldüğü üzere yazar siyasi yazılar yazdığından tekrar memleketinden ayrı düşeceğinden korkmakta ve bu sebeple de yazılarında daha ılımlı bir üslup kullanmaya dikkat etmektedir.

Makale ve mizah yazılarının yanında yılda en az bir tane de roman yazan Refik Halid Karay'ın 1965 yılında doktorların tavsiyesi üzerine bir ameliyat olması gerekir. Ameliyattan önce Boğaz'a giderek güzel bir gün geçirir. Ameliyata girdikten sonra ise

¹⁴⁰ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 262, 264, 266-267.

¹⁴¹ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 51-52.

¹⁴² Karay, *Ankara*: 36-38.

¹⁴³ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 52.

¹⁴⁴ Karay, *Memleket Yazıları-12-*, *Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları*, 48.

meydana gelen bir komplikasyon sonucu yetmiş yedi yaşında vefat eder.¹⁴⁵ Mezarı İstanbul Zincirlikuyu'da bulunmaktadır.¹⁴⁶

Hayatını yazarak kazandığını ifade eden¹⁴⁷ Refik Halid Karay, ardında pek çok eser bırakmış ve bu eserlerin her birinde tanıdığını, en iyi bildiğini ve kendinden olanı yansıtmıştır.

¹⁴⁵ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 42.

¹⁴⁶ Karay, *Ankara*, 10.

¹⁴⁷ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 41.

İKİNCİ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİNİ ÖĞELER

2.1. YAZARIN ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Refik Halid Karay başından geçen olayları konuşma diliyle aktaran¹ realist bir yazardır. Ona göre her yazar öncelikle kendi tesiri altındadır ve yazdıklarından soyutlanması mümkün değildir. Bu sebeple eserlerinde bir şekilde var olduğunu ifade eden Refik Halid Karay² kendini ötekine en çok açan yazar olarak nitelendirilebilir.³

Refik Halid Karay'ın realizm akımının içinde yer alması üç neden üzerinden açıklanabilir. Bunlardan ilki, yazarın düşüncesinde gerçeği yansıtanın samimiyet göstergesi oluşudur. Dolayısıyla o, bir sanatçının günün modasına uyararak tanımadığı ve bilmediğini aktarmak yerine içinde yaşadığı toplumu, kültürü, geleneği ele almasından yanadır.

İkinci neden, yazarın konu ve tiplerini gerçek hayattan seçmesidir. Refik Halid'in ifadesine göre onun zihninde daha önceden kurgulanmış bir konu yoktur. Gözlemlediği toplumsal tiplerden biri dikkatini çekmekte ve o tip kendisine eserini yazdırmaktadır.⁴

Üçüncüsü ise, Refik Halid'in: "Yaş ilerledikçe gerçeğe olan bağlılık da artar." tezini ileri sürerek hayal etmeyi gençlere bırakmasıdır.⁵ Yazarın yaş ve gerçeğe olan bağlılık arasında kurduğu ilişki ile özellikle elli yaşından sonra romancılığa yönelmesi⁶ birlikte değerlendirildiğinde onun kurgusal yazılarında bile gerçek macera ve toplumsal tiplerin bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Refik Halid Karay da bu durumu şöyle özetlemektedir:

¹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, haz. Tuncay Birkan İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 39.

² Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 523, 526.

³ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 32.

⁴ Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*: 505, 510.

⁵ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-14-, Cihangir Dalkavuşu Tarih*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 82.

⁶ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, 97.

Ben her şeyden evvel realist bir muharririm. Hakikate mutabakatı olmıyan hiçbir tahlilim ve tasvirim yoktur. Ne yazdımsa muhakkak onun hayatta bir örneği ve bir eşi vardır.⁷

Yazarın yukarıdaki ifadelerine günlük yazılarının yanı sıra özellikle *Nilgün*, *Sürgün*, *Dört Yapraklı Yonca*, *Kadınlar Tekkesi*, *Ekmek Elden Su Gölden* ve *Yüzen Bahçe* romanları ile “Hakk-ı Sükût” hikâyesi örnek gösterilebilir. Çünkü Refik Halid *Nilgün*’ü sürgün döneminden arkadaşı Osman’ın, sohbet sırasında kendisine Hindistan yolculuğunda karşılaştığı Sultan Murad’ın torunu olan bir Türk prensesinin hikâyesini anlatması üzerine kaleme aldığını belirtir.⁸

Yazar *Sürgün* romanının gerçekliğini ise: “O romanda kendimi, gurbet acısını ve memleket hasretini anlattım...”⁹ diyerek ortaya koyar. Ayrıca Refik Halid gittiği bir lokantada rastladığı lisele dört kızın konuşmalarından esinlenerek *Dört Yapraklı Yonca*’yı,¹⁰ savaş dolayısıyla yayımlanamayan, sulhte de unutulup giden gerçek bir olaydan hareketle de *Kadınlar Tekkesi*’ni yazdığını vurgular.¹¹ Bununla birlikte Refik Halid Karay’ın kendisine sorulan bir soruyu cevaplarırken *Kadınlar Tekkesi*’nin ana karakterlerinden biri olan Neşide’nin aile dostlarından biri olduğunu söylemesi¹² de yukarıda verilen alıntıyı destekler niteliktedir.

Yine Refik Halid Karay’ın 1957 yılında kaydettiği, teknolojinin gelişmesiyle birlikte arazi sahiplerinin kazançlarının artmasına rağmen eski usuldeki gibi vergiden muaf tutulmalarını, ayrıca kazançlarını Batı özentisiyle gösterişçi tüketimde harcamalarını eleştirdiği *Ekmek Elden Su Gölden* romanı da tamamen dönemindeki toplumsal bir gerçekliğe dikkat çeker.¹³

Yüzen Bahçe romanı ise, Refik Halid Karay’ın Avrupa seyahatlerinde tuttuğu notların gerçek tiplerle buluşmuş halidir.¹⁴ Yazarın 1947 yılında yazdığı bir yazıda ifade ettiğine göre “Hakk-ı Sükût” hikâyesi de yirmi bir yaşında ziyaret ettiği Bursa’da ipek

⁷ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 487.

⁸ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 593.

⁹ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 536.

¹⁰ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 45.

¹¹ Refik Halid Karay, *Kadınlar Tekkesi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 10-11.

¹² Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 375.

¹³ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 653.

¹⁴ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-10-*, *Bir Denizden Bir Denize*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 55.

üretilen atölyelerde az bir ücret karşılığında, olumsuz şartlar altında çalıştırılan kadın ve kızları görmesi üzerine duyduğu üzüntünün bir yansımasıdır.¹⁵

Bütün bunlarla birlikte yazarın eserlerine seçtiği gerçek karakterlerin isimlerinde bile değişikliğe gitmediği görülür. Örneğin Refik Halid'in gerçek hayatta Kademhayır ve Konce adlı iki dadısı¹⁶ vardır. Bu nedenle *Bu, Bizim Hayatımız*¹⁷ ve *Nilgün*¹⁸ romanlarındaki dadıların adı Kademhayır, *Kadınlar Tekkesi* romanında adı geçen dadı ise Konce'dir¹⁹ denilebilir. Ayrıca *Kirpinin Dedikleri* kitabında evlerini yapan kalfa İstavri'den²⁰ bahseden yazar, *Sonuncu Kadeh*²¹ romanında yine bu isme yer vermiştir. Sonuç olarak yazarın tahlil ve tasvirlerinin gerçeklikle mutabakat sağlayan örneklerini bu şekilde çoğaltmak mümkündür.

Daha önce de değinildiği üzere her eserinde bir şekilde var olduğunu belirten Refik Halid Karay, gündelik yazılarında kendi realitesini ortaya koyduğu gibi hikâye ve romanlarında da adeta bir iç ses olarak karşımıza çıkar. Olay örgüsünü kurgularken kendini metne dâhil eder. Okuyucuda karakterlerin konuştuğu izlenimini bırakır fakat diyaloglar dikkatle incelendiğinde Refik Halid Karay'ın karakterler arasında yer alarak mesajını kendi diliyle aktardığı fark edilir. Yazar da metinde yer aldığını şöyle açıklamaktadır:

Uzak dedelerimizin zamanındaki o çarşı hakkında işitip öğrendiklerimizi “Kapalıçarşı'nın Romanı” olarak bir makalede yazmıştım; Nilgün'e de makaleden parçalar katmıştım.²²

Refik Halid Karay'ın özellikle ömrünün son dönemlerinde roman yazdığından hareketle yukarıdaki alıntı şu şekilde yorumlanabilir: Refik Halid Karay'ın maddi durumu iyi değildir ve para kazanmak için gazeteye yetiştirmek zorunda olduğu yazılar vardır. Çok fazla ve hızlı yazması gerekir. Bu sebeple içerik ve form üzerinde bile düşünmeye vakti yoktur. Çünkü gazetede ki sütunları doldurduğu miktarda ücret alacaktır. Dolayısıyla

¹⁵ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 244.

¹⁶ Karay, *Bir Avuç Saçma*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 193.

¹⁷ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 247.

¹⁸ Karay, *Nilgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 600.

¹⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 644.

²⁰ Karay, *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 46.

²¹ Karay, *Sonuncu Kadeh*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 195.

²² Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 95. Karşılaştırmalı incele yapmak için bkz. Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 250; Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dal-kavuşu Tarih*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 365; Karay, *Nilgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016: 95-96; Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015: 313-314.

yazı yazma edimiyle kendisi arasında böyle bir rasyonel ilişki kuran Refik Halid'in²³ daha önceden kaleme aldığı yazılarına romanlarında da yer verdiği söylenilebilir.

Refik Halid Karay'ın ilk olarak gündelik yazılara yönelip roman yazmayı ertemesinin nedeni ise, aktüel olanı öncelemesidir. Onu meşgul eden konular, toplumun sorunlarıdır. Yazara göre bir toplumun yaşadıklarına ayna tutacak en iyi kişi sanatçıdır. Bu nedenle sanatçının çevresine karşı duyarsız kalması düşünülemez. Ayrıca bu yaklaşım bir kural değil, insan olmanın gerektirdiği bir ödevdir. Milli varlığa hizmet isteyen bir sanatçı öncelikle insani olanı göz önünde bulundurmalıdır. Zira kendisi de bir yazar olarak harp zamanında toplumun içinde bulunduğu şartları ele aldığı ifade eder. Bununla beraber o sadece belli bir sınıfın değil, tüm halkı ilgilendiren sorunları dile getirdiğinin altını çizer. Yazar toplumdaki popülaritesini halkın derdine ortak olmasına bağlar. Halkla arasına hiçbir zaman mesafe koymak istemediğini de özellikle vurgular. Çünkü o yazdıklarıyla halkı zor günlerinde tebessüm ettirdiği ölçüde hayır işlediğine inanır.²⁴

Refik Halid Karay nev'i şahsına münhasır bir kişiliktir. Yazar olarak ele aldığı konulardan hareketle onu herhangi bir kategoriye dâhil etmek mümkün değildir. Zira her alanda kalem oynatabilmekte, olaylara farklı ve eleştirel bir gözle bakabilmektedir. Bazen bir siyasetçi, ressam, heykeltıraş, şair, gazeteci, edebiyatçı bazen de bir seyyah, sosyolog, psikolog, tarihçi ve aşçı edasıyla yazan Refik Halid'in hareket noktası ise daima insan ve insana dair olanlardır.

Yazarın tahmini olarak dört milyon beş yüz bin sözcüğün yer aldığı²⁵ eserleri türlerine göre roman, hikâye, mizah, kronik, anı ve memleket yazıları şeklinde sınıflandırılmıştır. Hepsinde değindiği ortak konular bulunmakla birlikte, bu konuları ele alış biçimi, yeri ve zamanı, dönemin ruhu, dekoru ve kurgusu ise birbirinden farklıdır.

Onun romanlarına hâkim olan ana tema aşktır. Bu bakımdan Refik Halid'in sadece bir romanını okumak, diğer romanları hakkında da az çok fikir sahibi olmayı sağlar. Bununla beraber sosyal yapı ve değişim, çıkar ilişkileri, kadim dostluklar, vatan sevgisi, ölüm, Batılılaşma ve yabancılaşma da Refik Halid'in romanlarında yer verdiği diğer konulardır.

²³ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 42.

²⁴ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*: 475-476, 488, 511.

²⁵ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, 21.

Sosyal yapı ve değişimin en belirgin şekilde görüldüğü romanlar; *İstanbul'un Bir Yüzü*, *Bugünün Saraylısı* ve *Anahtar*'dır. Yazar *İstanbul'un Bir Yüzü* ve *Bugünün Saraylısı* romanlarında Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemi ele almış ve eski ile yeni karşılaştırmasında bulunmuştur. Özellikle *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde eskiye olan bağlılığından dolayı değişen yönetimin uygulamalarına ve modernizmin getirilerine adaptasyon sorunu yaşayan bireyler tasvir edilmiştir.²⁶ *Bugünün Saraylısı*'nda ise modern yaşam tarzını benimseyen bireylerde görülen çoğu değişimin henüz zahiri olduğuna vurgu yapılmıştır.²⁷

Anahtar romanında ise Refik Halid Cumhuriyet'in ilanından sonraki yıllarda yüksek sosyete de yer edinmiş fakat eski toplum yapısından kopamamış bir ailenin yaşamı üzerinden sosyal değişimi ortaya koymaya çalışmıştır. Bu romanda bir yanda İkinci Dünya Savaşı'nın diğer yanda Batılılaşmanın insan ruhundaki etkilerini de²⁸ göstermeyi amaçlayan yazar, yirminci yüzyılı şöyle tarif etmiştir:

XX. asır, birer iç bahçesi olmayanların, bir türlü dinlenemeyenlerin, ruh rahatına kavuşamayanların, diken üstünde yaşayanların dünyasıdır ve bu sebepten kıvrınmaktadır!²⁹

Refik Halid'in iç bahçeden kastı, değişimlere uyum sağlamakla birlikte geçmişin ruhunu canlı tutmaktır. Yazara göre bu canlılık, kör bir taklitçilik sonucu ne oldum delisine dönerek değil, lüks ve refah ortamının her türlü getirisi karşısında olgun bir duruş sergileyerek sürdürülebilir. Nitekim romandaki ana karakterlerden biri olan Perihan'ın bir iç bahçesi vardır ve eşinin kendisine sağladığı bütün imkânlarla rağmen maneviyatını kaybetmemiştir. Ayrıca farklılaşan yaşam şartlarını kaldıramayan, taklitçiliğin de ruhunda ağır etkiler bıraktığı eşi Kenan'ın tekrar normalleşmesini ise yine bu iç bahçe sayesinde sağlamıştır.³⁰ Refik Halid'e göre toplumda görülen Batılılaşmanın en önemli nedeni ise insanın kazanma hırsıdır.³¹

Yazarın romanlarında değindiğı bir diğer konu da çıkar ilişkileridir. *Yerini Seven Fidan*, *Bugünün Saraylısı*, *Sürgün*, *Kadınlar Tekkesi* ve *Ekmek Elden Su Gölden* romanlarında insanın önce kendi menfaatini düşündüğünü gözler önüne seren Refik Halid

²⁶ Refik Halid Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 109.

²⁷ Refik Halid Karay, *Bugünün Saraylısı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 97.

²⁸ Refik Halid Karay, *Anahtar*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015: 43, 45, 144.

²⁹ Karay, *Anahtar*, 22.

³⁰ Karay, *Anahtar*, 45.

³¹ Refik Halid Karay, *Ayın On Dördü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 123.

özellikle *Bugünün Saraylısı*'nda çıkar ilişkileri söz konusu olduğunda ahlaki değerlerin bile nasıl hiçe sayılabileceğinin açık bir analizini sunar. Romanda menfaate dayalı bu ahlaki değişim geleneksel kültüre bağlı, orta sınıf bir aile üzerinden değerlendirilir. Evin reisi Ata Efendi bir gün teyzesinin oğlu Yaşar'dan bir mektup alır. Mektupta kendisinin işleri dolayısıyla yurt dışına çıkacağı, kızı Ayşen'i de göz kulak olmaları için yanlarına göndereceği yazılıdır. Yaşar mektupla birlikte Ayşen'in bir aylık masrafını fazlasıyla karşılayacak miktarda da para göndermiştir. Ata Efendi'nin eşi Üftade Hanım önce genç bir kızın eşi, oğlu ve damadıyla aynı evde kalmasının doğru olmayacağını savunarak kızın gelmesine karşı çıkar fakat Ata Efendi'nin Ayşen için gönderilen parayı göstermesiyle biraz yumuşar.

Üftade Hanım, Ayşen'in eve gelmesiyle onun yine kendileriyle birlikte kalmasını istemez çünkü Ayşen çok genç ve güzeldir. Bu yüzden Üftade Hanım Ayşen'in evdeki huzuru kaçıracığına inanır. Ne var ki Ayşen gelirken her birine pahalı hediyeler getirmiş, sohbet sırasında babasının para yollamaya devam edeceğini, bir ihtiyaçları olursa da evdeki herkesin İstanbul'un en tanınmış ve zengin toptancısı olan Alımsızoğulları'ndan istediğini alabileceğini anlatmıştır. Maddi durumları pek de iyi olmayan bu aile artık Ayşen'in kendileriyle kalacak olmasından memnundur. Üftade Hanım da Ayşen sayesinde daha önce isteyip alamadıklarına sahip olacağını düşünerek artık Ayşen'in gitmesini istemez ve kalmasına izin verir. Hatta daha sonraları eşi Ata Efendi ile her gece dışarı çıkıp birlikte vakit geçirmelerine bile ses çıkarmaz.³²

Kısa süre sonra Ata Efendi dayılık vasfını unuttur ve Ayşen'e kendisinin de tarif edemediği bir şekilde ilgi duymaya başlar. Ayşen dayısını sevmekle beraber geleceğini kurtarmak için Mısırlı zengin bir paşa ile evlenir. Romanın sonunda ise Ata Efendi Ayşen'i bir daha göremeyeceği için akli dengesini kaybeder ve intihar eder.³³

Bu, Refik Halid Karay'ın romanları için sürpriz bir son değildir. Çünkü ölüm ve intihar da yazarın sıklıkla işlediği konulardan biridir. *Bugünün Saraylısı*'nda Ata Efendi,³⁴ *Karlı Dağdaki Ateş*'te Binnur ve Yusuf,³⁵ *Sürgün*'de Hilmi Efendi³⁶ romanın sonunda intihar ederken, *Sonuncu Kadeh* romanında aşırı alkol alımı ve morfin kullanı-

³² Karay, *Bugünün Saraylısı*: 8-9, 26, 30, 38-40.

³³ Karay, *Bugünün Saraylısı*: 307, 309-310.

³⁴ Karay, *Bugünün Saraylısı*, 310.

³⁵ Refik Halid Karay, *Karlı Dağdaki Ateş*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 197.

³⁶ Refik Halid Karay, *Sürgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 229.

mından Şehriban,³⁷ *Kadınlar Tekkesi*'nde, geçirdiği kalp krizi sonucu Şeyh Baki,³⁸ *Ekmek Elden Su Gölden* romanında ani bir kazayla Numan,³⁹ *Ayin On Dördü*'nde vurularak Rahşan,⁴⁰ *İki Cisimli Kadın* romanındaki Elvin de bir cinayet sonucu⁴¹ ölmüştür. Ayrıca *Sonuncu Kadeh*'te Murad Naci,⁴² *Kadınlar Tekkesi*'nde Süha,⁴³ *Bu, Bizim Hayatımız*'da Mazlum Sami,⁴⁴ *Çete* romanında Kıran,⁴⁵ *Nilgün* romanında Ömer⁴⁶ de ölüm korkusuyla ön plana çıkan karakterlerdir.

Yazar romanlarında yabancılaşma problemini de ele almıştır. *Sonuncu Kadeh* romanında Cemşit, Şehriban'a,⁴⁷ *Nilgün* romanındaki Ömer, Nil'e duyduğu aşk nedeniyle kendine ve topluma yabancılaşmıştır.⁴⁸ *Sürgün* romanının ana karakteri Hilmi Efendi'nin yabancılaşma nedeni ise, hiç tanımadığı bir memlekette, farklı bir kültür içinde yaşamak zorunda kalmasıyla birlikte kendini değersiz hissetmesidir.⁴⁹ *Bu, Bizim Hayatımız* romanındaki Mazlum Sami de, gençliğini memleketinden uzakta, Batılı kültür içinde heba ettiğini düşünerek kendini, kendi cemiyetine yabancı görmekte ve gerçek insanların yaşadığı hayattan çok uzak olduğuna inanmaktadır.⁵⁰

Refik Halid Karay uzun yıllar sürgünde yaşamak zorunda kaldığından romanlarına yansıyan temalardan biri de vatan sevgisidir. *Nilgün*, *Sürgün*, *İki Cisimli Kadın*, *Dişi Örümcek* ve *Çete* romanları bu temanın ön plana çıkarıldığı romanlardır.

Kadim dostluklar da yazarın romanlarında yer verdiği bir diğer konudur. *Sonuncu Kadeh*'te Murad Naci ve Cemşit,⁵¹ *Nilgün*'de Ömer ve Tayfur,⁵² *Dört Yapraklı Yonca*'da Aslıhan, Somnur, Yonca ve Emire⁵³ birbirleri için her türlü fedakârlığa katlanabilen yakın birer dosttur. Yazarın kurgusunda bu karakterler karşılaştıkları her türlü problemi dostları sayesinde çözebilmektedir. Bununla birlikte Refik Halid Karay'ın bir

³⁷ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 277.

³⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 696.

³⁹ Refik Halid Karay, *Ekmek Elden Su Gölden*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 219.

⁴⁰ Karay, *Ayin On Dördü*, 27.

⁴¹ Refik Halid Karay, *İki Cisimli Kadın*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 265.

⁴² Karay, *Sonuncu Kadeh*, 83.

⁴³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 387.

⁴⁴ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 234.

⁴⁵ Refik Halid Karay, *Çete*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 157.

⁴⁶ Karay, *Nilgün*, 476.

⁴⁷ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 153.

⁴⁸ Karay, *Nilgün*, 294.

⁴⁹ Karay, *Sürgün*: 14, 55.

⁵⁰ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 237.

⁵¹ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 39.

⁵² Karay, *Nilgün*, 295.

⁵³ Refik Halid Karay, *Dört Yapraklı Yonca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 12.

yazısında dile getirdiği şekliyle dostlar iyi seçilmiş olsalar bile mutlaka bizi üzebilecekleri bazı noktalar vardır. Onlarda hoşlanmadığımız ya da onların bizde hoşlanmadığı birtakım huylar olabilir. Fakat önemli olan bu kusurlara rağmen dostluğu sürdürülebilmektir. Refik Halid'in resmettiği dostluklar da böyledir. Hatta bazısının yaşam tarzı ve birbirine zıt görüşleri vardır ama yine de bir derdi olduğunda dostuna yüz çevirmez. Onunla aynı fikirde olmasa bile dostunu dinler ve ona elinden geldiğince yardımda bulunur. Dostlar kusurlarıyla sevilmelidir.⁵⁴ Refik Halid Karay'ın eserlerinde dostluklara yüklediği misyon bu doğrultudadır denilebilir.

Yazarın 1954 ve 1955 yıllarında spiritüalizmle ilgilendiği düşünülmektedir.⁵⁵ Çünkü *Ekmek Elden Su Gölden*,⁵⁶ *2000 Yılın Sevgilisi*,⁵⁷ *Dört Yapraklı Yonca*⁵⁸ ve *Kadınlar Tekkesi*⁵⁹ romanlarında bu konuya ilgi duyan karakterlere rastlanmaktadır.

Yazar tüm yazdığı romanlar arasında en sevdiklerinin; *Anahtar*, *Sürgün ve Bu Bizim Hayatımız* romanları olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰

Refik Halid Karay'ın romanları hikâyeleriyle karşılaştırıldığında, romanlarının hikâyelerine göre daha optimist bir bakış açısıyla kaleme alındığı görülmektedir. Bunun nedeni, Refik Halid'in hikâye ve romanlarını yazdığı dönemsel farkla açıklanabilir. O, hikâyelerini sürgünde ya da sürgün tecrübesinin etkisiyle, romanlarını ise “Şu içinde bulunduğum hayatın devamını isterdim.”⁶¹ dediği, iç huzuru yakaladığı bir zaman diliminde yazmıştır. Buradan hareketle romanlarında daha olumlu bir atmosferin hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

Yazarın hikâyeleri genel olarak değerlendirildiğinde göze çarpan konulardan biri, çaresiz kadınların dramatize edilmiş hayatlarıdır. Her ne kadar olay örgüsü içinde kadınların yaşamı dramatize edilmiş olsa da, aslında yazarın amacı, kendi dönemindeki toplumun kadına bakışını eleştirel bir yaklaşımla ortaya koymaktır. Refik Halid'in kadına daima pozitif bir ayrımcılık verdiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca o, kadının her zaman daha iyi olmasını ister. Kadına acıma ve şefkat duygularıyla yaklaştığını belirtir. Günde-

⁵⁴ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 294-295, 300.

⁵⁵ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 136.

⁵⁶ Karay, *Ekmek Elden Su Gölden*: 16-17, 154.

⁵⁷ Refik Halid Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 70.

⁵⁸ Karay, *Dört Yapraklı Yonca*, 166.

⁵⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 35.

⁶⁰ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 541.

⁶¹ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 376.

lik hayatında hatta eserlerinde bile erkeğe karşı kadını savunduğunu vurgular.⁶² Bu sebeple Refik Halid'in "Yatık Emine", "Gözyaşı", "Hakk-ı Sükût", "Ayşe'nin Talihi" ve "Hülle" gibi hikâyelerde kadının sorunsalına yöneldiği görülmektedir. Özellikle "Gözyaşı" hikâyesi, hem dönem şartlarını hem de kadının ne kadar korunmaya muhtaç olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir.

Refik Halid'in bu hikâye için seçtiği kadın tipi, Balkan Harbi sırasında, düşmana teslim olmamak için üç çocuğuyla birlikte Rumeli'de Erfiçe Köyü'nden kaçmak zorunda kalan Dul Ayşe'dir. Yazarın kurguladığı dekor Dul Ayşe'nin içinde bulunduğu durumun güçlüğüne işaret ederken çaresizliğini de ön plana çıkarır. Zira aylardan kıştır. Şiddetli bir yağmur yağmakta; Dul Ayşe de üç çocuğuyla birlikte at üzerinde çamurlara bata çıka yol almaktadır. Dolayısıyla kaçmaya çalışan diğer köylülerden de geri kalmaktadır. Bir süre sonra yol aldıkları at bataklığa saplanır. Böylece Dul Ayşe ve üç çocuğu yaya kalır. Ayşe'nin en büyük korkusu ise önde yol alan kafileden geri kalarak düşmana yakalanmaktır. Ne kadar çabalasa da üç çocuğu birden taşıyarak yola devam edemeyeceğini fark eder.⁶³ O sırada bir annenin verebileceği en zor kararı alır:

Fakat geride kaldığını anlayıp bir müddet sıkı yürüyünce artık bu üç çocuğu birden taşımak sürüklemek imkânı kalmadığını görüyor, hem koşuyor, hem düşünüyor: İkisini olsun kurtarmak için birini feda etmek, hafiflemek lazımdır. Hangisini?⁶⁴

Bu alıntı yazarın kadına olan bakışını çok net bir şekilde özetlemektedir. Ayrıca seçtiği kadın tipinin dul olduğunu belirtmesi, üç çocuklu bir anne olduğunu vurgulaması ve bu kadının namusunu korumak adına tüm zorluklara rağmen kaçmaya çabalaması, çaresiz kaldığı noktada ise çocuklarından birini feda etmeyi düşünmesi birlikte değerlendirildiğinde, Refik Halid'in kendisinde olduğu gibi okuyucusunda da şefkat, merhamet ve acıma duygularını harekete geçirmesi bakımından önemlidir.

Hikâyenin devamında Ayşe kundaktaki bebeğinin ölmüş olma ihtimalini düşünür. Bir ümitle çocuğa bakar, ağladığını duyunca telaşlanır. Çünkü çocukları arasında seçim yapamamaktadır. Ne var ki bir süre sonra yağmurun şiddetine, soğuğa ve çamura dayanamadığından kollarının kendiliğinden çözülüp çocuğu bırakmış olduğunu fark eder. Durmaya vakti yoktur. Hızla yola devam eder. Bu sırada kızını da çoktan geride

⁶² Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*: 570-571.

⁶³ Refik Halid Karay, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 42-44.

⁶⁴ Karay, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*, 44.

birakmiştir. Kalan son çocuğuyla yol alan Ayşe, sonunda Türk bayrağı çekilmiş bir kasabaya ulaşır. Sevinçten ne yapacağını bilemez bir halde oğlu Ali'ye sarılır ama Ali bu zorlu yolculuğa dayanamayarak ölmüştür. Saatlerce bir ölüyü taşıyan anne düşmandan kurtulmuştur fakat üç çocuğunu da bu uğurda feda etmiştir.⁶⁵

Refik Halid Karay'ın hayatlarını dramatize ettiği kadınların ilk prototipi 1909 yılında yazdığı "Ayşe'nin Talihi" hikâyesindeki Ayşe'dir. Yazar otuz yıl sonra yine aynı perspektifle "Gözyaşı" hikâyesini yazmış ve yukarıda belirtildiği gibi bir başka Ayşe'nin hayatı üzerinden kadına bakış açısını ortaya koymuştur. 1909-1939 yılları arasında yazdığı hikâyelerde⁶⁶ karşımıza çıkan Yatik Emine, Fotika gibi karakterler de savunmasız, toplum tarafından dışlanan ve ölmeyi hak eden kadın tipleridir. Dolayısıyla günümüz şartlarını dikkate alarak Refik Halid Karay'ı değerlendirmeye çalıştığımızda onun adeta kadına karşı pejoratif bir tavır takındığı düşünülebilir. Anakronizme düşmemek adına Refik Halid'in kadına olan bakış açısını yaşadığı dönem içinde analiz etmek gerekir. Zira onun kendi döneminde kadının özgürleşmesini savunan en önde gelen yazarlardan biri olduğu belirtilmektedir. Şimdiki döneme göre ise tam bir "cinsiyetçi"dir. Döneminin feminizm hareketlerine ise bilinçli olarak ses çıkarmamış, bu konuda fikirlerini belirtmemiştir. Ona göre kadın sokağa çıkabilir fakat zihniyet değişimi yaşayarak ve asıl yerinin evi olduğunu unutarak değil. Aynı zamanda dışarıdaki işlerini en kısa sürede halletmeli ve eve dönmelidir. Bu perspektif, Refik Halid'in bilinçaltının bir yansımasıdır denilebilir. Çünkü her ne kadar Cumhuriyet'le birlikte sosyal inkılaplardan, kadının özgürleşmesinden övgüyle bahsetmiş olsa da Mutlakiyet ve Meşrutiyet Dönemi uygulamalarının tesiri, hem de mizacı itibarıyla kadın ve erkek arasında tam bir eşitlikten yana değildir.⁶⁷

Refik Halid'le aynı dönemi paylaşan ve yazılarında canlandırdığı ideal kadınlar sebebiyle özellikle seksenli yıllardan sonraki feminist hareketlerin sembol ismi haline gelen Halide Edip Adıvar'ın kadına bakışı ise Refik Halid'inkiyle taban tabana zıtlık oluşturmaktadır. Refik Halid'in aciz, savunmasız, korunmaya muhtaç kadınlarının karşısında Halide Edip'in aydın, kendi kendine yetebilen, dik bir duruşa sahip ideal kadın tipleri vardır ve yine Refik Halid'in aksine kadın erkek eşitliğini savunmuştur.⁶⁸ Sonuç

⁶⁵ Karay, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*: 44-46.

⁶⁶ Aktaş, *Refik Halit Karay*: 57, 61-62.

⁶⁷ Karay, *Memleket Yazıları-6*, *Doğuştan Kadıncıl*: 20, 25, 29-30, 33-34.

⁶⁸ Yunus Bilge, "Halide Edip'in Yedigün Dergisindeki Yazılarında Kadına Bakışı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 4 (2012): 44-45.

olarak Refik Halid Karay'ın hikâyelerine de yansıttığı boyutuyla kadın hakkında dene-
timli bir korumacılıktan yana olduğu ileri sürülebilir. Yazarın hikâyelerinde ön plana
çıkan diğer konular ise, sosyal baskı, adalet, romanlarında da göze çarpan çıkar ilişkile-
ri, yabancılaşma ve vatan sevgisidir.

Refik Halid Karay'ın *2000 Yılın Sevgilisi, Çete, Nilgün, Karlı Dağdaki Ateş* ro-
manları ve “Yatık Emine” hikâyesi sinema filmi olmuş, *Bugünün Saraylısı* romanı da
televizyon dizisi olarak seyirciyle buluşmuştur.⁶⁹

Yazarın anı, kronik ve mizah türündeki eserlerine hâkim olan konulara bakıldı-
ğında Refik Halid'i bir siyaset yazarı olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Çünkü o, bu
türdeki yazılarında ağırlıklı olarak döneminin siyasal ikliminde yaşanan politik hareket-
liliği yansıtmaya çalışmış; bu bağlamda dönemin siyasetçilerini ideolojik tutum ve yak-
laşımlarından dolayı eleştirmiştir.⁷⁰

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'na sürekli vurgu yapan yazar, bu savaşa katılma-
nın doğru olmadığını sonuçları üzerinden açıklamaya çalışır. Refik Halid savaşın olum-
suz getirilerinden dönemin siyasetçilerini sorumlu tutar. Çünkü savaşa girme nedeni,
onların tercihidir. 8 Mayıs 1922'de yazdığı bir yazıda, siyasetçilerin savaşa girme kararı
almasını, Nasreddin Hoca'nın göle maya çalması ile kurduğu analogiyle anlatan Refik
Halid “ya tutarsa” düşüncesiyle hareket etmenin fayda sağlamaktan çok zararı dokun-
duğuna dikkat çeker.⁷¹

Refik Halid'e göre Birinci Dünya Savaşı, tarihin en kötü dönemidir.⁷² Meşruti-
yet Dönemi'ni istikrarsız bulan ve bu dönemden hoşlanmadığını sık sık dile getiren
yazar, savaşa girmeyi de facia olarak nitelendirir.⁷³

Yazılarında İkinci Dünya Savaşı'na da değinen yazar, Cumhuriyet rejiminin en
önemli başarısının bu savaşa katılmamak olduğunun altını çizer. Ne var ki savaşın so-
nuçlarından etkilenilmiştir. Bu sebeple yazar ülkede baş gösteren yoksullukla mücade-
lede, hem halkın hem de devletin bilinçli hareket etmesini ister. Özellikle gösterişçi tü-
ketimi tenkit eden Refik Halid, ülkenin içinde bulunduğu durumu görmezden gelerek
Batı özentisiyle çay partileri düzenleyerek sorumsuzca para harcayan halkı, usulüne
uygun olmayan gereksiz harcamalar yapan yöneticileri de teşhir eder. Dönemin iktidar

⁶⁹ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 44.

⁷⁰ Refik Halid Karay, *Aydede 1948*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2013: 18, 20, 23.

⁷¹ Refik Halid Karay, *Aydede 1922*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 153.

⁷² Refik Halid Karay, *Ay Peşinde*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 37.

⁷³ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 116.

partisini de eleştirilerine hedef alan yazar, halkla bütünleşmeyen, kibirli bir yönetim anlayışının demokrasi ortamının oluşmasına zarar verdiğini savunur. Bununla birlikte Refik Halid tek partili sisteme de olumsuz bir perspektiften bakar. Çok partili sistemi belli başlı eksiklikleri olmasına rağmen demokrasiye atılan önemli bir adım olarak görür. Refik Halid, anı, kronik ve mizah türündeki eserlerinde ülkenin siyasi atmosferine ışık tutmasının yanında, kadın, moda ve teknoloji üzerine de görüş bildiren yazılar kaleme almıştır.⁷⁴

Yazarın 1938-1965 yılları arasında yazdığı köşe yazılarının on sekiz kitaplık seride bir araya getirilerek oluşturulduğu Memleket Yazıları ise üç boyuttan oluşmaktadır: Bunlardan ilkinin oluşturduğu boyut, İstanbul ve Refik Halid'in İstanbul'a duyduğu özlemdir. Özellikle bu boyut *Hep İstanbul* kitabında derlenen yazılarında net bir şekilde görülmektedir. İkinci boyut, Refik Halid'in çocukluğu, aile yaşamı, döneminin gelenek ve görenekleridir. Üçüncü boyut ise, halk dindarlığı, kültürü ve ahlakıdır. Refik Halid'in yirmi yedi yıl içindeki birikimi olan köşe yazılarından oluşan bu seri, döneminin coğrafi, kültürel ve sosyal yapısını bir bütün halinde sunması bakımından önemlidir.⁷⁵

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle eserlerinde hemen her konuya değindiği fark edilen Refik Halid Karay için dünyayı geleneksel ve modern, savaş ve barış, ölüm ve yaşam gibi ikili zıtlıklar arasında kalarak yorumlamaya çalışan bir yazardır denilebilir. Onun fikirlerinde görülen değişim daha önce ifade edildiği üzere içinde yaşadığı dönemden kaynaklanmaktadır. Realist bir yazar olması dolayısıyla da eserlerinde belirttiği zaman ve mekân, okuyucusuna bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

2.1.1. Zaman ve Mekân

Refik Halid Karay'ın eserlerinde verilen tarihler 1912-1956 yıllarını kapsamaktadır. Dikkat edilirse bu yıllar Balkan Savaşı, Meşrutiyet'in ilanı, Birinci-İkinci Dünya Savaşı ve sonrasına işaret etmektedir. Yazarın açık bir tarih vermediğinde ise zamanı belirtirken savaş dönemlerine ve Meşrutiyet'e vurgu yaptığı, aylardan da özellikle mayısı seçtiği söylenilebilir.

Yazarın zaman olarak bu dönemlere vurgu yapmasının nedeni daha önce de ifade edildiği üzere Refik Halid'in realist bir yazar olmasıdır. Dolayısıyla o, döneminin

⁷⁴ Karay, *Aydede 1948*: 22-23, 151.

⁷⁵ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-15-*, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 10-14.

siyasi ikliminden uzak kalamamış, eserlerinde de ele aldığı sosyal değişimi ideolojik tercihlerin sonuçları üzerinden yorumlamaya çalışmıştır.

Refik Halid'in romanlarında belirttiği tarihler genellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrası yıllardır. Örneğin *Anahtar* romanında geçen tarih 1 Mayıs 1941 yılı Perşembe Günü,⁷⁶ *Dört Yapraklı Yonca* romanında 29 Mayıs 1943,⁷⁷ *2000 Yılın Sevgilisi* romanında 20 Mayıs 1950,⁷⁸ *Sonuncu Kadeh* romanında 1956 yılı Mayıs ayı,⁷⁹ *Yeraltında Dünya Var* romanında 7 Mayıs 1949 Salı günüdür.⁸⁰ Bununla birlikte yazarın *Dişi Örümcek*⁸¹ romanında ve “Vehbi Efendi'nin Şüphesi” hikâyesinde seçtiği ay yine mayıstır.⁸²

Refik Halid'in romanlarında öne çıkan diğer tarihler ise şöyledir: 6 Mart 1921 Tataluşağı Muharebesi,⁸³ 1929,⁸⁴ 1936,⁸⁵ 8 Eylül 1944 Cuma Günü,⁸⁶ 23 Şubat 1946,⁸⁷ Temmuz 1954 yılıdır.⁸⁸ Yazarın eserlerinin genelinde ise özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrası döneme atıf yapılmıştır.

Refik Halid Karay hem Anadolu'yu hem de Avrupa'yı yakından görüp tanıma fırsatını yakalamış bir isimdir. İstanbul'un elit bir kesiminde yaşayan tanınmış bir aileye mensup olması, ideolojik tercihleri ve mesleği gereği kimi zaman zorunlu olarak kimi zaman da isteyerek yolculuk yapmıştır. Seyahat etmeyi sevmektedir. Özellikle ev halkına; “Tekrar görüşürüz.” diyerek yola çıkabildiğinde gezmeye doyamadığını belirtmektedir. Çünkü bilindiği üzere yaşamının iki sürgün devresi bulunmaktadır ve o bu yolculuklara kendi isteğiyle çıkmamıştır. 1913-1918 yılları arasında sırasıyla Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik şehirlerinde yaşayan Refik Halid, 1922-1938 yılları arasında da Beyrut ve Halep'te kalmıştır. Bunlar yazarın zorunlu olarak yaptığı yolculuklardır. Bunun dışında yaptığı yolculuklar ise kendi isteğine bağlıdır.

⁷⁶ Karay, *Anahtar*, 262.

⁷⁷ Karay, *Dört Yapraklı Yonca*, 19.

⁷⁸ Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*: 9, 325.

⁷⁹ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 8.

⁸⁰ Karay, *Gurbet Hikâyeleri- Yeraltında Dünya Var*, 233.

⁸¹ Refik Halid Karay, *Dişi Örümcek*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 373.

⁸² Refik Halid Karay, *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 61.

⁸³ Karay, *Çete*, 59.

⁸⁴ Karay, *Gurbet Hikâyeleri- Yeraltında Dünya Var*, 60.

⁸⁵ Karay, *Nilgün*, 349.

⁸⁶ Karay, *Bugünün Saraylısı*, 33.

⁸⁷ Karay, *İki Cisimli Kadın*, 212.

⁸⁸ Refik Halid Karay, *Yüzen Bahçe*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 8.

Refik Halid ister zorunlu olarak isterse kendi tercihine bağı olsun gittiği her yerden mesleğine katkı sağlayacak bilgiler edinerek döndüğünü ifade eder. Farklı şehirler ve ülkeler görmek, çeşitli insanlarla tanışmak onun için ilham kaynağıdır. Eserlerinde kurgulayacağı yeni dekor ve canlandıracağı yeni tipler gezip gördüklerinin ürünüdür. Bu perspektiften bakıldığında onun gezilerinin amaçsız ve sıradan olmadığı fark edilir. Dolayısıyla o, gittiği yeri her yönüyle analiz eder, kurgular ve vakti geldiğinde kaleme alır. Çünkü ona göre yazar, kendisinden daha çok okuyucusu için yaşayan kişidir.⁸⁹

Yazar henüz yirmi yaşındayken ve sürgün tecrübesinden önce Avrupa'ya ilk seyahatini gerçekleştirir.⁹⁰ Sürgün yıllarında ise gittiği şehir ve ülkeleri tanımaya çalışır. Sürgünden döndükten sonra da, o sırada edebi yazılarıyla dikkat çeken Yeni İstanbul gazetesi Refik Halid'e ilk sürgün tecrübesinin etkisiyle Anadolu'yu nasıl realist bir yaklaşımla anlattıysa, otuz beş sene sonra da aynı yaklaşımla aradaki değişimi ortaya koyan yazılar kaleme alması teklifinde bulunur. Tüm masraflarını karşılayarak onu Anadolu seyahatine gönderir. Böylece Refik Halid, Bursa, Balıkesir, Edremit, Akçay, Ayvalık, Bergama, Abant, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Antalya, Alanya, Antakya, Ankara ve Zonguldak gibi şehirleri gezer ve notlar alır. Aldığı notlar ve şehirlere dair görüşleri de gazetede yayımlanır.⁹¹

Yazar ilki 1956, ikincisi de 1957 yılı olmak üzere Batı ve Kuzey Avrupa'ya da üst üste iki seyahat gerçekleştirir. İlk seyahatinde Baltık Denizi'ne kadar gider, sonra da Oslo, Kopenhag, Hamburg ve Amsterdam şehirlerine uğrar. İkinci seyahatinde ise Hollanda ve Belçika'yı gezer.⁹²

Yukarıda verilen bilgiler, Refik Halid'in eserleri için seçtiği mekânlar hakkında fikir edinmeyi sağlamaktadır. Eserlerinin tümü incelendiğinde ilk olarak dikkat çeken mekân İstanbul'dur. Refik Halid her ne kadar farklı yerler gezip görmüş olsa da her şeyden önce bir İstanbulludur. İstanbul'a hayrandır. Gittiği yerleri de hep İstanbul'la kıyaslayarak değerlendirir. İstanbul, onun bakış açısını belirleyen önemli bir noktadır.⁹³ O yazılarında Erenköy, Şehzadebaşı,⁹⁴ Eminönü, Üsküdar, Cankurtaran, Bakırköy, Be-

⁸⁹ Karay, *Memleket Yazıları-10-, Bir Denizden Bir Denize:* 18, 55, 207.

⁹⁰ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım,* 407.

⁹¹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-2-, Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da,* haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 39, 47, 72, 92, 102, 112, 122, 133, 153, 169, 174, 185, 201, 216.

⁹² Karay, *Memleket Yazıları-10-, Bir Denizden Bir Denize,* 17.

⁹³ Karay, *Memleket Yazıları-2-, Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da,* 23.

⁹⁴ Refik Halid Karay, *İlk Adım,* İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 38.

bek,⁹⁵ Beyoğlu, Laleli, Beyazıt, Fatih,⁹⁶ Şişli,⁹⁷ Pendik,⁹⁸ Sirkeci, Kasımpaşa, Kocamustafapaşa, Taksim, Kumkapı,⁹⁹ Eyüp, Çamlıca, Kâğıthane, Galata, Kadıköy,¹⁰⁰ Yedikule, Aksaray, Kanlıca, Fenerbahçe,¹⁰¹ İstinye,¹⁰² Zeyrek¹⁰³ gibi İstanbul'un neredeyse tüm semtlerine yer vermeye çalışmıştır. Bununla birlikte yazılarında Hatay, Fırat kıyıları, Lübnan,¹⁰⁴ Beyrut, Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'ten¹⁰⁵ yani sürgünde yaşadığı yerlerden de bahsettiği görülmektedir. Ayrıca Marsilya,¹⁰⁶ Bursa,¹⁰⁷ İzmir,¹⁰⁸ Abant,¹⁰⁹ Alanya ve Antalya¹¹⁰ seyahatlerinden hareketle kurguladığı mekânlardır denilebilir.

Refik Halid Karay'ın eserlerinde şehirler ve ülkeler dışında detay olarak belirtilen ve sıklıkla karşımıza çıkan iki mekân daha vardır. Bunlardan ilki vapur diğeri trenlerdir. Örneğin *Dişi Örümcük* romanı Hayati Bey'in, Kâtip Sadun ve eşi Nurper'i vapurdan inerken karşılaşmasıyla başlar, Hayati Bey ve Nurper'in vapurla ülkeden ayrılışıyla biter.¹¹¹ *Nilgün* romanının hemen hepsi¹¹² ve "Eskici" hikâyesi vapurda geçer.¹¹³ *Anahtar* romanının ana karakterleri olan Perihan ve Kenan, İzmir'den İstanbul'a giden bir vapurda tanışır.¹¹⁴ *Yüzen Bahçe* romanının başında ilk olarak Napoli'ye yanaşmış iki vapur betimlenir ve ana karakterlerden biri olan Rıdvan roman boyunca vapurla seyahat eder¹¹⁵ ve yine *Yezidin Kızı* romanı Marsilya'dan hareket eden bir vapurla başlar.¹¹⁶

⁹⁵ Karay, *Dört Yapraklı Yonca*: 33, 37, 80, 97, 240.

⁹⁶ Refik Halid Karay, *Yerini Seven Fidan*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 113, 145, 234.

⁹⁷ Karay, *Ekmek Elden Su Gölden*, 209.

⁹⁸ Karay, *Aydın On Dördü*, 8.

⁹⁹ Refik Halid Karay, *Tanıdıklarım*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 26, 75, 82, 114.

¹⁰⁰ Refik Halid Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 133, 160, 163, 165.

¹⁰¹ Karay, *Ay Peşinde*: 70, 83, 85.

¹⁰² Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 230.

¹⁰³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 17.

¹⁰⁴ Refik Halid Karay, *Bir İçim Su*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 9, 55, 85.

¹⁰⁵ Refik Halid Karay, *Delî*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 68, 71, 74.

¹⁰⁶ Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 7.

¹⁰⁷ Karay, *Memleket Hikâyeleri*, 139.

¹⁰⁸ Karay, *Anahtar*, 22.

¹⁰⁹ Karay, *İki Cisimli Kadın*, 9.

¹¹⁰ Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, 42.

¹¹¹ Karay, *Dişi Örümcük*: 12, 381.

¹¹² Karay, bkz. *Nilgün*

¹¹³ Karay, *Gurbet Hikâyeleri- Yeraltında Dünya Var*: 14-19.

¹¹⁴ Karay, *Anahtar*, 21.

¹¹⁵ Karay, *Yüzen Bahçe*: 7, 97.

¹¹⁶ Karay, *Yezidin Kızı*, 7.

2000 Yılın Sevgilisi romanı ise İskenderun Garı'ndan hareket ederek İstanbul'a giden bir trende başlayıp devam eder.¹¹⁷ Bugünün Saraylısı romanında da Ata Efendi, Ayşen'le ilk olarak Haydarpaşa Garı'nda karşılaşır.¹¹⁸

Refik Halid'in vapur ve treni mekân olarak seçme nedeni, kendisinin de vapur ve trenle yolculuk yapmasıdır şeklinde açıklanabilir. Yazarın eserlerinde belirttiği zaman ve mekân unsurları önemlidir. Fakat bu iki unsura dinamizm kazandıran Refik Halid'in canlandırdığı ana karakterler ve özellikleridir.

2.1.2. Karakterler ve Özellikleri

Refik Halid Karay, eserlerinde ön plana çıkan toplumsal tiplerin kendi benliğini yansıttığını ifade eder. Canlandırdığı her karakterin kendinden bir parça taşıdığını vurgulayan yazar karakterlerin psikolojik durumlarının ancak bu şekilde belirtilebileceğini söyler.¹¹⁹ Refik Halid'in eserlerindeki bazı karakterlerin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle onun mizacına ait özelliklerin bilinmesi gerekir.

Refik Halid her ne durum ve koşul altında olursa olsun hayata bağlı biridir.¹²⁰ O, kendini duygusal olarak tanımlar ama hüznünü hiçbir şekilde belli etmediğini de dile getirir. Çünkü ona göre hüznü zamanlarda mutlu olmayı başarmak terbiye icaplarındandır.¹²¹ Onun yaşam felsefesi, olan bir şeyi düşünmemek, o anki mevcut durumdan mutlu olmak ve olacıklara teslimiyettir. Yazar hayata ancak bu perspektiften bakıldığında huzuru yakalayabileceğine inanır.¹²²

Eşi Nihal Karay da Refik Halid için şunları aktarır: Bir anda öfkelenip bir anda sakinleşir, yemek yemekten zevk alır. Sohbet ettiği kişilerin zeki ve güncel meselelerden haberdar olması gerekir. İşine hayrandır. Batıl inançları yoktur. Dediğini yapar. Kadınların bulunduğu meclislere katılmayı sever.¹²³

Refik Halid'in karakterine ait yukarıdaki bilgilerle, canlandırdığı tipler karşılaştırıldığında onun eserlerine nasıl dâhil olduğu daha açık bir şekilde görülmektedir.

Yazarın benliğini en iyi yansıtan tipler, *Bu, Bizim Hayatımız* romanındaki Mazlum Sami, *Sürgün* romanındaki Hilmi Efendi ve *Nilgün* romanındaki Ömer'dir. Refik

¹¹⁷ Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, 9.

¹¹⁸ Karay, *Bugünün Saraylısı*: 16, 18.

¹¹⁹ Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*, 478.

¹²⁰ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 53.

¹²¹ Karay, *Deli*, 70.

¹²² Karay, *İlk Adım*, 179.

¹²³ Karay, *Memleket Yazıları-6-, Doğuştan Kadıncıl*: 370, 374.

Halid Ömer'in kendi karakterinin ruhunu taşıdığını kaydeder.¹²⁴ Çünkü canlandığı karakter Ömer de tıpkı kendisi gibi çabuk sinirlenip çabuk sakinleşir. Aynı zamanda duygusal ve inatçıdır.¹²⁵ *Bu, Bizim Hayatımız* romanındaki Mazlum Sami'nin ise hayallere daldığında Refik Halid'in çocukluğu ve gençliğinden bahsettiği fark edilir.¹²⁶ Dolayısıyla Refik Halid, Mazlum Sami'yle kendi arasında bir bağ kurmuştur denilebilir. *Sürgün* romanındaki Hilmi Efendi ise Refik Halid'in sürgün yıllarında çektiği sıkıntıları dile getirmesi bakımından önemlidir.

Refik Halid'in romanlarındaki karakterlerin yaşları da dikkat çekmektedir. Özellikle erkek karakterlerin birçoğu elli yaşlarını geçmelerine rağmen hala genç görünebilen, yakışıklı, zinde, elden ayaktan düşmemiş, hareketli tiplerdir. *Sonuncu Kadeh* romanının Murad Naci'si,¹²⁷ *Bu, Bizim Hayatımız* romanının Mazlum Sami'si,¹²⁸ *Yeraltında Dünya Var* romanının Davut Ağası¹²⁹ ve *Dört Yapraklı Yonca* romanının Tatar Abdullah Şerif Bey'i¹³⁰ hep bu şekilde tasvir edilmiştir. Bunun nedeni, Refik Halid Karay'ın roman yazmaya ellili yaşlarda başlaması ve kendisinin de yukarıda belirtilen karakterler gibi fiziksel olarak genç, yapı bakımından da kuvvetli olmasıyla¹³¹ izah edilebilir.

Refik Halid'in erkek karakterleri olgun ve yakışıklı, kadın karakterleri de bir o kadar genç ve güzeldir. Çünkü onun bütün roman karakterlerine yansıyan görüşü şu doğrultudadır: "Bir erkek gençken yaşlı bir hanımla, yaşlandığında ise kendinden genç bir hanımla olmak üzere ömründe iki defa evlenmelidir."¹³² Zira âşıkta akıl ve yaş farkı bulunmaz.¹³³ Refik Halid Karay'ın bu düşüncelerini, peygamberlerin yaş farkına aldırmadıklarını¹³⁴ söyleyerek meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca yine ona göre bir erkeğin en olgun olduğu dönem kırk beş yaşından sonrasındır. Şayet karakterinde bir değişim ve dönüşüm meydana gelecekse bu durum kırk beşinde gerçekleşir. Erkek her şeyin kıymetini ancak kırk beş yaşından sonra anlamaya başlar.¹³⁵

¹²⁴ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 370.

¹²⁵ Karay, *Nilgün*, 294.

¹²⁶ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*: 109, 235.

¹²⁷ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 7.

¹²⁸ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 16.

¹²⁹ Karay, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*, 108.

¹³⁰ Karay, *Dört Yapraklı Yonca*, 65.

¹³¹ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 480.

¹³² Karay, *Yüzen Bahçe*, 146.

¹³³ Karay, *İki Cisimli Kadın*, 130.

¹³⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 251.

¹³⁵ Karay, *Anahtar*, 250.

Bu bilgilerle birlikte roman karakterlerinin yaşları analiz edildiğinde, *Dişi Örümcük* romanındaki Hayati Bey'in elli, Nurper'in yirmi altı,¹³⁶ *Nilgün* romanındaki Ömer'in kırk, Nil'in yirmi iki,¹³⁷ *Bugünün Saraylısı* romanında Ata Efendi'nin elli iki, Ayşen'in yirmi,¹³⁸ *Yezidin Kızı* romanında Zeliha'nın yirmi dört, Hikmet Ali'nin kırk beş¹³⁹ yaşında olduğu fark edilir. *Kadınlar Tekkesi* romanında Şeyh Baki elli beşle altmış yaş arasında olmakla beraber, etrafındaki hanımlar kendinden oldukça küçüktür.¹⁴⁰ *Karlı Dağdaki Ateş* romanında da Yusuf kırk yaşını aşmış, Binnur'un da Yusuf'tan yirmi yaş küçük olduğu¹⁴¹ vurgulanmıştır.

Yazarın karakterleri için belirlediği yaşlar ve bu konudaki görüşleri büyük olasılıkla erkek okurlarını memnun edecek türdedir. Ama aynı zamanda feminist perspektiften bakan okurları tarafından yöneltilecek olumsuz eleştirilerin de hedefi durumundadır. Kendi döneminde bu fikirlerinin çok fazla ses getirmemiş olması, onun daha çok siyasi görüşleriyle ön plana çıkmasıyla açıklanabilir. Yazarın bu konuya yaklaşımı bireysel bağlamda değerlendirildiğinde saygı duyulabilir. Fakat sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde toplumun en önemli kurumlarından biri olan ailenin yapısal fonksiyonunu etkileyeceğinden toplum dinamiklerinin zarar göreceği aşikârdır. Sonuç olarak parçalanmış aileler ve onların çocukları sorunsal ortaya çıkacaktır.

Refik Halid Karay bu konuya dair her ne kadar eril bir tutum takınmış olsa da onun bu görüşlerini cinsiyet üzerinden değil, yaşamını dikkate alarak değerlendirmek daha yerinde bir yorum olacaktır. Çünkü Refik Halid ömründe iki defa evlenmiştir. İkinci evliliğini gerçekleştirdiği sırada kendisi otuz dokuz yaşında, eşi Nihal Hanım ise on beş yaşındadır. Ne var ki, evlenmeleri kolay olmamıştır. Nihal Hanım'ın ailesi ilk başta izin vermesine rağmen sonradan fikir değiştirerek bu evliliğe müsaade etmemiştir. Nihal Hanım da çareyi Refik Halid'e kaçmakta bulmuştur. Nikâh esnasında ise yaşlarının denk olmaması nedeniyle sorun yaşanmış ama anlayış gösteren birinin araya girmesiyle nikâhları kıyılmıştır. Böylece Nihal Hanım'ın ailesi ile olan dargınlık da ortadan kalkmıştır. Refik Halid Karay yıllar sonra Nihal Hanım'la evlenirken yaşadığı sıkıntıları hayatında en çok üzüldüğü olay olarak dile getirmiştir.

¹³⁶ Karay, *Dişi Örümcük*, 216.

¹³⁷ Karay, *Nilgün*: 17, 121.

¹³⁸ Karay, *Bugünün Saraylısı*, 147.

¹³⁹ Karay, *Yezidin Kızı*: 10, 61, 104.

¹⁴⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 14.

¹⁴¹ Karay, *Karlı Dağdaki Ateş*, 9.

Nihal Karay, Refik Halid'in kendisiyle evlendikten sonra mizacında birtakım değişiklikler olduğunu ifade etmiştir. Örneğin siyasetten tamamen uzaklaşmış, öfkesini kontrol etmeyi öğrenmiş, balolara katılmayı bırakmış, içki içmeyi azaltmış ve düzenli çalışmaya başlamıştır.¹⁴² Verilen bilgilerden hareketle Refik Halid'in karakterleri için seçtiği yaşlara, Nihal Hanım'la evlendiği sırada karşılaştığı olumsuzluklardan etkilenmesinin yanı sıra evlendikten sonra kendisinde birtakım değişimlerin olduğunu gözlemleyen yazarın bilinçaltının bir yansıması şeklinde bakılabilir.

Refik Halid'in eserlerinde daha önce de belirtildiği üzere birçok karakter bulunmaktadır. Fakat bu karakterlerin hemen hepsinin aynı anlamı yüklendiği görülmektedir.

Yazar eserlerinde ana tema olarak aşka vurgu yaptığından karakterlerini de âşık tipleri üzerinden kurgulamıştır denilebilir. Çünkü Refik Halid'e göre keyifli, cesaretsiz, beceriksiz, romantik, sırnaşık, şövalye, hesapsız, planlı, kara sevdalı vb âşık tipleri vardır. Onun eserlerinde özellikle sırnaşık âşık olarak tarif ettiği tipler ön plana çıkar ve bu tipi çoğu kez kadın karakterler canlandırır. İsimleri farklı olmakla birlikte hepsi birbirinin aynıdır. Maceracı, şakacı, her zaman sevdiği kişinin yanında olan, kovulduğunda aldırış etmeyen, kendisi yanında bulunamadığında kimlerle görüştüğünü tuttuğu casuslarla öğrenen, karşısındakini şaşırtmaktan daima hoşlanan ve hakarete uğramaktan çekinmeyen bu kadınlar¹⁴³ Refik Halid Karay'ın vazgeçemediği tiplerdir.

Sonuncu Kadeh romanındaki Şehriban,¹⁴⁴ *Nilgün* romanındaki Nil,¹⁴⁵ *Dişi Örümcek* romanında Nurper,¹⁴⁶ *Bugünün Saraylısı* romanındaki Ayşen,¹⁴⁷ *Yeraltında Dünya Var* romanındaki Nihan,¹⁴⁸ *Yezidin Kızı* romanındaki Zeliha,¹⁴⁹ *İki Cisimli Kadın* romanındaki Pervin¹⁵⁰ bu özellikleri taşıyan ana karakterlerdir. Her ne kadar yukarıda belirtilen türden davranışlarıyla karşılındakileri sınırlendirseler de bir süre sonra sempatik tavırlarıyla ilgiyi üzerlerinde toplamakta başarılıdırlar. Bu kadınların bir başka ortak noktası ise; eğitimsiz olmalarıdır.

¹⁴² Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*: 369-370, 377.

¹⁴³ Refik Halid Karay, *Makyajlı Kadın*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 27, 30.

¹⁴⁴ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 188.

¹⁴⁵ Karay, *Nilgün*, 114.

¹⁴⁶ Karay, *Dişi Örümcek*, 216.

¹⁴⁷ Karay, *Bugünün Saraylısı*, 153.

¹⁴⁸ Karay, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*: 264-265.

¹⁴⁹ Karay, *Yezidin Kız*, 117.

¹⁵⁰ Karay, *İki Cisimli Kadın*: 73-74.

Refik Halid'in erkek karakterleri değerlendirildiğinde ise çoğunun şövalye âşık kategorisinde olduğu fark edilir. *Sonuncu Kadeh* romanındaki Cemşit,¹⁵¹ *Nilgün* romanında Ömer,¹⁵² *İki Cisimli Kadın* romanında Reha,¹⁵³ *Anahtar* romanında Kenan¹⁵⁴ ve *Yeraltında Dünya Var* romanında Nebil¹⁵⁵ birbirine benzeyen tiplerdir. Sevdiklerini kıskanan, onlar ne isterse anında yerine getirmeye çalışan,¹⁵⁶ inatçı, sinirli ve merhametli olan bu karakterlerin aynı zamanda iyi eğitim aldıkları da belirtilir.

Resmedilmeye çalışılan kadın ve erkek karakterler arasında oldukça fark vardır. Refik Halid'in dönem şartları objektif bir biçimde yorumlanmadığında yazarın, kadınları küçümsediği iddia edilebilir. Oysa Refik Halid Osmanlı kadınının Batılılaşma sürecinde yaşadığı radikal değişimlere tanıklık etmiş bir yazardır. Dolayısıyla onun düşünsel boyutu yaşadıklarının tesiriyle şekillenmiştir. Bu sebeple onun asıl amacını, meydana gelen değişimleri gözler önüne sermek şeklinde yorumlamak gerekir.

Refik Halid'in karakterleri din olgusu üzerinden değerlendirildiğinde, kadın karakterlerin halk dindarlığının tesiri altında olduğu göze çarpmaktadır. Erkek karakterler ise tıpkı Refik Halid gibi halk inançlarına inanmaz. Kadın karakterler Batılılaşma sürecinde bile yazarın ifadesiyle “çocuksu itikatler”inden¹⁵⁷ vazgeçmez. Erkek karakterlerin geneli maneviyat bakımından zayıftır ve değişimlerden olumsuz etkilenerek ruhi bunalım geçirirler. Örneğin *Anahtar* romanındaki Kenan, ruhi bunalıma sürüklenip hasta olan karakterlerden biridir. Akrabalarından Halime Hanım Perihan'a, eşi Kenan'ın iyileşmesi için Özbekler Şeyhi'ne okutulması gerektiğini, bir de kurşun döktürülürse hastalıktan çabucak kurtulabileceğini anlatır. Sonra da; “Yoksa siz bunlara inanmıyor musunuz?” diye sorar. Sorudan hareketle bu türden inançların toplumda çok yaygın olduğu, itikat bağlamayanların ise garip karşılandığı söylenebilir. Perihan'ın verdiği cevap da batıl inançların halk arasında yaygın olduğunu desteklemektedir. Çünkü Perihan inandığını hatta kendisinin çok daha fazlasını yaptığını ifade eder. Muska yaptırıp eşinin saatine koyduğunu, dört yapraklı bir yonca'yı da üzerinde taşıdığını anlatır. Ayrıca bu yaptıklarını eşinden sakladığını, söylerse belki kızmayacağını ama yine de tepkisinden

¹⁵¹ Karay, *Sonuncu Kadeh*, 126.

¹⁵² Karay, *Nilgün*, 163.

¹⁵³ Karay, *İki Cisimli Kadın*, 265.

¹⁵⁴ Karay, *Anahtar*: 216-217.

¹⁵⁵ Karay, *Gurbet Hikâyeleri- Yeraltında Dünya Var*, 242.

¹⁵⁶ Karay, *Makyajlı Kadın*, 30.

¹⁵⁷ Karay, *Anahtar*, 251.

çekindiğini belirtir.¹⁵⁸ Perihan'ın yaptıklarını Kenan'dan gizlemesi, Kenan'ın da batıl inançlara inanmadığını düşündürmektedir.

Muskalara inanan bir başka kadın karakter, *Bugünün Saraylısı* romanındaki Ayşen'dir. Son derece modern bir yaşam tarzını benimsemiş olan, her gece Taksim ve Beyoğlu'nda eğlenen bu genç kız, teyzesi Üftade Hanım'la birlikte hocaya gidip muska yazdırır. Nazara gelmemek için de muskayı her zaman üzerinde taşır. Muskanın kaybolma ihtimalinden bile korkar. Dayısı Ata Efendi onun bu hallerine şaşırarak birlikte, "Batılı olmak başka, itikat etmek başka." diyerek olanlara kendince mantıklı bir açıklama yapmaya çalışır.¹⁵⁹

Karlı Dağdaki Ateş romanının ikincil karakterlerinden Zeria ise, arkadaşı Bin-nur'un kendini iyi hissetmediğini söylemesi üzerine aklına gelen ilk çözüm, onu Göktürbe'ye götürüp türbedara okutmaktır.¹⁶⁰

2000 Yılın Sevgilisi romanındaki Güldal da modern bir yaşamı benimsemiş olmasına rağmen türbeye gidip adaklar adayan, fal baktıran ve fallara inanan bir diğer kadındır.¹⁶¹

Dört Yapraklı Yonca'nın Aslıhan'ı¹⁶², *Ekmek Elden Su Gölden* romanının Şahende Hanım'ı ise isprizmaya merak sarmış¹⁶³ iki karakterdir. *Dişi Örümcek* romanında Hayati Bey Nurper'in büyücüye gidip büyü yaptırabileceğini ima eder fakat kendisinin bu türden batıl inançlara aldırış etmediğini vurgular.¹⁶⁴

Yukarıda belirtildiği şekliyle halk dindarlığının tesirinde uygulamalarda bulunan bu karakterler yine yazarın yaşadığı dönemler hakkında ipuçları vermektedir. Zira türbedara okutmak, adakta bulunmak, şeyhlerden medet ummak Refik Halid'in ifadesine göre Hamit Devri'nde toplumun en önemli itikatlarını oluşturmaktadır.¹⁶⁵

Refik Halid'in erkek karakterleri batıl inançlarla ilgilenmemekle birlikte fatalistler. Mukadderata teslim olurlar. Örneğin *Çete* romanındaki Kıran kader inancının

¹⁵⁸ Karay, *Anahtar*: 205-207.

¹⁵⁹ Karay, *Bugünün Saraylısı*: 133-134.

¹⁶⁰ Karay, *Karlı Dağdaki Ateş*, 106.

¹⁶¹ Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*: 19, 21.

¹⁶² Karay, *Dört Yapraklı Yonca*, 166.

¹⁶³ Karay, *Ekmek Elden Su Gölden*, 16.

¹⁶⁴ Karay, *Dişi Örümcek*, 157.

¹⁶⁵ Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 20.

insan ruhunda saklı bulunduğunu ve en çaresiz anlarda birden canlandığını ileri sürer. Ölüm de herkesin başına gelecek bir kaddedir.¹⁶⁶

İki Cisimli Kadın romanındaki Reha ise bir gün Ankara’da yanında kaldığı dayısı Yaşar’a aniden Abant’a gitmek istediğini söyler. Ne yarın ne de başka bir gün. O gün içinde hemen yola çıkmalıdır. Mutlaka Abant’a gitmelidir. Peki niçin? Reha mantıklı bir cevap bulamamakla birlikte içinden gelen bu isteğin bir kader olduğuna inanır.¹⁶⁷

Yerini Seven Fidan’da Erbil’in hocası Sünusu Kayser, erkeğin kaderinde kadının tesiri bulunduğunu anlatarak kaderi kadınla ilintilendirir. Ona göre bir erkeğin sosyal durumunun iyi ya da kötüye gitmesinde kadın birinci derecede rol oynar. Dolayısıyla kadın zararlı ya da faydalı bir güç olarak ortaya çıkar.¹⁶⁸ Karakterlerin kadere dair görüşlerinin Refik Halid’in kendi hayatı üzerinden değerlendirildiğinde onun kader inancını yansıttığı söylenilebilir.

Karakterlerin geneline ahlaki açıdan bakıldığında Refik Halid’in özellikle insanın hırs, menfaat, kıskançlık ve kibir duygularını ön plana çıkardığı görülür. Modernleşmeyle birlikte ahlaki değişimler geçiren bireylerin menfaatleri uğruna manidar ötekini nasıl hiçe sayabileceğine vurgu yapar. Bunun örneklerini özellikle *Kadınlar Tekkesi* romanında açık bir şekilde görmek mümkündür. Zira bu romanda Thomas Hobbes’un; “İnsan insanın kurdudur.”¹⁶⁹ sözünü doğrulayan karakterlere rastlanır. Kendi ideolojik görüşlerini dini söylemlerle meşrulaştırmaya çalışan, bireylerin manevi duygularını hafife alan, egosentrik perspektifle çevresini yönlendiren bireylerin bulunduğu *Kadınlar Tekkesi* romanı insanın fitratındaki inanma eğilimini de ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Romanın kahramanı son derece modern görünümlü ve bir o kadar entelektüel olan Şeyh Baki’dir. Nazik tavırlarıyla çevresini etkilemeye çalışır. Etrafında bulunmasını istediği kadınların çeşitli hilelere başvurarak, yalan söyleyerek kendine bağlanmalarını sağlar. Manevi arayış içinde olan bu kadınlar kolayca Şeyh Baki’ye inanır ve onun muhabbetini kazanmak adına istediği her şeyi emir mahiyetinde sorgulamadan yerine getirir. Şeyh Baki kadınlara sürekli telkinde bulunur. Onların zihninde Allah’a gönülden bağlı, Hak’tan başka düşüncesi olmayan, kibar bir beyefendi imajı oluşturmaya uğraşır.

¹⁶⁶ Karay, *Çete*: 141, 146.

¹⁶⁷ Karay, *İki Cisimli Kadın*: 8, 24.

¹⁶⁸ Karay, *Yerini Seven Fidan*, 87.

¹⁶⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, 6.b. , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, 11.

Başarılı da olur. Baki'nin etrafındaki kadınların genel özelliği ise eğitimli ve statü bakımından iyi bir konumda bulunmalarıdır. Bununla birlikte Şeyh Baki'nin kandırmaya çalıştığı fakat bir türlü başaramadığı, eğitimsiz, alt statüde bulunan bir kız olan Neşide, Şeyh Baki'yi sorgular. Onun düşünce ve davranışlarını doğru bulmaz. Neşide'nin görüncesi Samiye Hanım şeyhe bağlı kadınlardandır. Dolayısıyla gelinleri Neşide'nin de şeyhe itaat etmesini bekler. Neşide ise direnir hatta Baki'yi görmek bile istemez. Bu nedenle Samiye Hanım Şeyh Baki'yle iş birliği yapar. Gelinlerini bir bahane bularak evden dışarı çıkarır ve Şeyh Baki'yle önceden anlaştıkları yere götürür. Baki söylenilen yere gelir ve sanki tesadüf eseri karşılaşmışlar gibi davranır. Samiye Hanım plan gereğince şeyhi evlerine davet eder. Neşide bu durumdan oldukça rahatsız olsa da görüncesine ses çıkaramaz. Eve geldiklerinde Samiye Hanım Neşide ile Baki'yi yalnız bırakır. Şeyh Baki ne söylerse söylesin Neşide'yi yine ikna edemez. Samiye Hanım ise şeyhin gözüne girdiğini düşünerek mutlu olur. Kardeşine ve gelinlerine zarar verebileceğinin farkındadır fakat bunu umursamaz.

Şeyhe gönülden bağlanmış olan Prenses Peryal için de böyle planlar yapılmıştır. Şeyhin hizmetinde olmayı seven ve şeyhin de kendisine eskiden beri ilgi gösterdiği Bersad, kıskandığı Prenses Peryal'in hem başına iş açmak hem de şeyhe olan bağlılığını kanıtlamak için elinden geleni yapmıştır. Şeyhe bağlı olan Fitnat Hanımı Prenses Peryal'in hayatını öğrenmekle görevlendirmiş böylece casus Fitnat Hanım Prenses Peryal'e sadık bir dost gibi yaklaşarak Bersad ve Şeyh Baki'ye haber getirip götürmüştür. Şeyh Baki de Bersad'la iş birliği yapıp Prenses Peryal'i kandırmıştır. Şeyhin etrafındaki hanımlardan Memhure'nin de şeyhe bağlanmasını yine yaptığı planlarla Bersad sağlamıştır.¹⁷⁰

Romanın genel atmosferi içinde hilekâr insan tipi ön planda tutulmakla birlikte, Şeyh Baki ve Neşide'nin ilk eşi İrfan dışında pişmanlık ve vicdan azabı duymak gibi erdemli davranışların sergilenmemesi de kayda değer niteliktedir. Zira kendinden başkasını umursamayan bu karakterler bir diğerinin çektiği acıdan zevk duymakta, onun iyi bir konuma gelmesine ise tahammül edememektedir. Böylece yazar birlikten bireyciliğe yönelen karakterler üzerinden toplumdaki ahlaki yozlaşmanın yansımalarını göstermeye çalışmıştır denilebilir.

¹⁷⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 13-173.

Refik Halid ayrıca toplumda dikey hareketlilik sonucu bir mevki edinmiş bireylerin kendinden alt tabakada bulunanlara tepeden bakma, onlarla sadece menfaat için bir araya gelme, lüks ve israf içinde yaşama eğilimlerini de konu edinmiştir. *Ekmek Elden Su Gölde*n romanı bu durumu örneklendirmektedir. Romanda Duranbeyli Ailesi son derece zengin, yüksek sosyete de yer edinmiş ama bir o kadar kültürsüz, kaba, iyi eğitim almamış bireylerden oluşan bir ailedir. Değişimleri sadece görünüşte yaşamıştır. Taşradan gelip sosyete ye katılan, hesapsızca para harcayan bu ailenin her anlamda uygarlaşmaya çalışan tek bireyi ailenin küçük oğlu Rıza'dır. Ağabeyleri Rıza ile anlaşamamaktadır. Çünkü Rıza emri altında bulunan işçilere iyi davranmakta, haklarına saygı göstermektedir. Bu sebeple ağabeyleri Rıza'nın kendi işçilerine kötü örnek olduğunu düşünüp onu sürekli eleştirirler. Ama ortak bir çıkarları olduğunda yüzüne güler, gönlünü alırlar. İşleri bittikten sonra ise yine Rıza'ya kızar, dedikodusunu yapar ve onunla alay ederler.¹⁷¹ Köle –efendi diyalektiği şeklinde yorumlanabilecek olan Rıza ve ağabeylerinin işçileri hakkındaki tutumları, modernizmle birlikte değer olgusunun gittikçe önemini yitirdiğini, değer yargılarıyla hareket eden bireylerin de toplumdan dışlandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Refik Halid Karay yukarıda özellikleri belirtmeye çalışılan bütün bu karakterler arasında en çok sevdiği tiplerin *Memleket Hikâyeleri*'ndeki Yatık Emine, *Sürgün* romanındaki Boğos Ağa ile Hilmi Efendi ve *Yezidin Kızı* romanındaki Zeliha ile Şeh Şemun olduğunu ifade etmiştir.¹⁷²

Refik Halid'in eserlerine genel olarak bakıldığında konularda büyük oranda din olgusuna yer verdiği, karakterlerin ise dinin tesirinde olduğu fark edilir. Çünkü Refik Halid'e göre din, insanın ihtiyaç duyduğu, toplum için de iyi ve gerekli bir duygudur.¹⁷³ Refik Halid'in böyle düşünmesinin altında yatan sebep olarak ailesinin kendisini manevi duygularla yetiştirmiş olması ve Ziya Gökalp'in din olgusuna bakış açısı gösterilebilir. Daha önce belirtildiği üzere Refik Halid Ziya Gökalp'in himayesi altında kalmış, onun bulunduğu meclislere katılma fırsatı elde etmiştir. Ziya Gökalp de dini hiçbir zaman geri planda bırakmamış ve dinin sosyolojik fonksiyonunu ön plana çıkarmayı amaçlamıştır.¹⁷⁴ Refik Halid'in de dine bakışının bu yönde olduğu bilinmektedir. Zira

¹⁷¹ Karay, *Ekmek Elden Su Gölde*n: 19, 22.

¹⁷² Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 478.

¹⁷³ Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, 248.

¹⁷⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi-II / II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, 4.b. , İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013, 97.

onun eserlerinde ilahi olanla kurulan bireysel tecrübeden daha çok toplumun menfaatini ön plana çıkaran ahlaki boyutu önelediği söylenebilir.

2.2. ESERLERİNDE YER ALAN DİNİ ÖĞELER

Refik Halid Karay'ın yazılarına mecaz, metafor ve analogiler hakimdir. O, söylemek istediğini doğrudan aktarmaz. Mecazı yorumlamak, metaforun nelere karşılık geldiğini bulmak, analogiyi tamamlamak okurun görevidir.¹⁷⁵ Onun kullandığı mecaz, metafor ve analogilerde dini temalar oldukça fazladır. Aldığı eğitimi aktüel olanla ilintilendirmede son derece başarılı olan yazar için ayetler, hadisler, peygamber kıssaları, dini semboller, ritüeller ve tasavvufi terimler birer maden niteliğindedir.

2.2.1. Ayetler, Hadisler ve Peygamberler

Ailesinde dini bir terbiye ile yetiştirildiğini belirttiğimiz Refik Halid Karay'ın okulda aldığı eğitimin de dini içerikli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü o, okulda dini içerikli derslerin okutulduğunu, bunlar arasında Kısas-ı Enbiya'nın da bulunduğunu hatta en çok bu dersi sevdiğini ve hep Kısas-ı Enbiya dersinin işlenmesini istediğini dile getirir.¹⁷⁶ Ayrıca o, *Üç Nesil Üç Hayat* kitabında Aziz Devri'nde yapılan uygulamalardan bahsederken okula yeni başlayan çocukların hocasının ardından "Rabbi zidni ilmen ve fehmen!"¹⁷⁷ ayetini tekrarladıklarını anlatır.¹⁷⁸ Kendisi de bu eğitimlerden geçmiş olan Refik Halid'in yazılarını bu doğrultuda şekillendirdiği görülür. Bireylerin olayları anlamlandırmada içinde buldukları kültür, etkilendikleri şahsiyetler ve beslendikleri kaynaklar kendi merceğini oluşturmasında birer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple yazar da ele aldığı fenomenleri kendi merceğinden bakarak değerlendirmekte ve böylelikle onun hareket noktasını ayetler, hadisler ve peygamber kıssaları oluşturmaktadır.

Yazarın dini öğeleri kimi zaman meşrulaştırma aracı olarak kimi zaman manevi duyguları güçlendirmek kimi zaman da dönemin ruhunu tarihsellik bağlamında ele almak için kullandığını söylemek yanlış bir yorum olmasa gerektir. Örneğin *Kadınlar Tekkesi* romanının modern şeyhi Baki, etrafındaki hanımlar üzerinde otorite kurmak,

¹⁷⁵ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 45.

¹⁷⁶ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*: 148, 253.

¹⁷⁷ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*: 25-26.

¹⁷⁸ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, 26.

her biri eğitimli olan bu hanımların zihninde Hak aşığı imajını oluşturmak, ahlaka aykırı davranışlarının bile onlar tarafından olumlu manada tevil edilmesini sağlamak için ayetler okur. Modern şeyh bunu öyle ustalıkla yerine getirir ki, hanımların şeyhe olan bağlılığı daha da artar.

Şeyh Baki bir sohbet sırasında Prenses Peryal'in ellerini hayranlıkla seyre dalar. Prenses Peryal çok rahatsız olur ve o anda Şeyh Baki'den şüphelenmeye başlar. Fakat son derece zeki olan Şeyh Baki birden ciddileşir. Sohbetine bütün dinlerde ellerin önemli olduğunu vurgulayarak devam eder. Sözlerini yed-i beyza hadisesi¹⁷⁹ ile bitirir: "Allah Musa'ya buyurdu: Elini koynuna sok, elin beyaz olarak çıkacaktır."¹⁸⁰ Böylece Prenses Peryal Şeyh Baki'nin ellerinde ilahi güzelliği bulduğunu düşünür.¹⁸¹

Şeyh Baki kendisine bir türlü itaat etmeyen Neşide'yi kandırmak için de sürekli Allah'ın güzelliğinin onda tecelli ettiğini telkin eder. Zamanla Neşide'nin kendisine bağlanacağına inanır ve "Kün feyekün!"¹⁸² diyerek adeta tapınılacak olan bir ilah olduğunu ispatlamaya ve her şeyi yapabileceğini göstermeye çalışır.

Kadınlar Tekkesi şeyhi ayrıca etrafındaki hanımların birbirlerini kıskanmamaları için "Ateşin odunları yiyip bitirdiği gibi kıskançlık da sevapları yer bitirir." hadisini kendine şahit tutar.¹⁸³ Çünkü onun söylediği her şey inanmaya meyilli hanımlar tarafından kabul görülür ve sorgulanmaz.

Romanda Kadınlar Tekkesi şeyhinin tesettür konusundaki fikirleri de dikkat çekicidir. Şeyhe göre kadınlar örtülerini sadece dışarıda omuzlarından aşağı sarkıtarak takmalıdır ve süslerini göstermelerinde de herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Evden dışarı çıktıklarında tanınmamak ve incinmemek adına da bir sokak kıyafeti giymelerini önermektedir. Bu düşüncelerinin referansını ise Kur'an-ı Kerim'den aldığı belirtilmektedir.¹⁸⁴

Refik Halid'in düşüncesinde din, istismar edilmeye çok müsait bir alandır. Bireylerin dini duygularını menfaat uğruna zedeleyenler oldukça fazladır.¹⁸⁵ Dolayısıyla burada Şeyh Baki dini olanı kendi ideolojisine alet etmeye çalışan bir figürdür denilebilir.

¹⁷⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 40-41.

¹⁸⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 41.

¹⁸¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 44.

¹⁸² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 85.

¹⁸³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 68.

¹⁸⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 545.

¹⁸⁵ Karay, *Memleket Yazıları-2-, Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, 248.

Yazar *Üç Nesil Üç Hayat* kitabında da dinin menfaat sağlama aracı olarak kullanıldığını belirtir. Hamit Devri'nde kâtiplerin gözden düştüğünü, az bir maaşla sabahtan akşama kadar çalıştığını, bununla birlikte nezaret erkânının gününü sohbet ederek keyiflerince geçirdiğini, insanların onlara itiraz edip rahatlarını kaçırmamaları için de odalarına “Ya hayır söyle ya sus!” hadisinin yazılı olduğu yaldızlı tabelalar astıklarını ifade eder.¹⁸⁶ Böylelikle manevi duyguları yüksek olan bireylerin hiçbir işle meşgul olmadıkları halde yüksek maaş alan bu zümreye karşı ses çıkarmadıklarını anlatır.

Refik Halid Karay, bireylerin gündelik hayatın akışında ilahi olanla çok bütünleşmediğini, manevi duyguların özellikle bireyin zor zamanlarında güçlendiğini ve o zamanlarda ilahi kudrete daha çok sığınma ihtiyacı hissettiklerini göstermeyi amaçlar. Örneğin *Nilgün* romanındaki Ömer böyle bir karakterdir. Küçüklüğünden beri hayallerinin gerçek olması için dua edip Kur'an okuyan Ömer istekleri yerine geldiğinde Kur'an okumayı sürdürmediğini üzülen dile getirir. Yine Nil'den iyi bir haber almak amacıyla hastabakıcısı Atiye'nin Kur'an'ını alır ve “Allahü nur-üssemavat-ü vel-arz...” diyerek Nur Suresi'ni okumaya başlar.¹⁸⁷

Refik Halid Karay döneminin özellikle siyasi iklimini de peygamber kıssalarıyla aktarmaya çalışır. Eserlerinde en çok değindiği peygamber kıssası ise Adem ile Havva'nındır.¹⁸⁸

Yazar toplumu ilgilendiren en önemli konu olarak vergilerden şikâyet eder. Verilecek vergiler ve isimleri o kadar fazladır ki, ona göre çocuklar okulda nasıl “Adem, İdris, Nuh, Hud...” diye peygamberleri sayarak ezberliyorlarsa yakında vergi isimlerini de öyle sayarak öğreneceklerdir.¹⁸⁹

Refik Halid savaş koşullarında yürürlüğe giren ve gazetecilere çeşitli kısıtlamalar getiren basın kanunundaki ellinci maddeyi doğrudan ya da dolaylı olarak eleştirmekten duramaz. Ayrıca yine bu kanunun otuz sekizinci maddesi de Refik Halid için hatalıdır. Çünkü otuz sekizinci maddeye göre maneviyatı olumsuz etkileyecek, moralleri bozacak intihar haberi yayımlamak yasaktır. Buna bağlı olarak gazeteciler intihar olaylarını kaza haberi şeklinde vermeye başlar. Dolayısıyla okurlar trajikomik metinlerle karşı karşıya kalır. Refik Halid Karay haberlerin böyle yansıtılmasını doğru bulmaz. Ne

¹⁸⁶ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*: 37, 41-42.

¹⁸⁷ Karay, *Nilgün*, 306.

¹⁸⁸ Karay, *Makyajlı Kadın*: 90, 114, 138. Ayrıca bkz. Karay, *İlk Adım*, 167; Karay, *Sulhte Cimri Harpte Müsrif*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 464.

¹⁸⁹ Karay, *Kirpinin Dedikleri*: 33-34.

kadar gizlenmeye çalışılsa da metinlerin komik bir hale getirilmesiyle herkesin olayın iç yüzünü kavradığını söyler. Örneğin, “Bir katil kaçarken yere düşmüş, bıçağı da ona isabet edince ölmüştür.” şeklindeki bir haberi, katilin bıçağı ile Hz. Musa’nın asası arasında analogi kurarak, “Bıçak Hz. Musa’nın asası mı ki birden yerde sürünen yılan gibi gelip katili öldürsün.” diyerek ironiye alır.¹⁹⁰

Refik Halid ayrıca Hz. Adem ve Havva’nın yaratılışının, şeytanın Allah’ın emrinden yüz çevirmesinin ve cennetten kovulmasının politika perspektifinden yorumlanabileceğini savunur. Ona göre parti lideri Tanrı rolündedir. Büyük melekler- ki şeytan da bunlara dâhildir- liderin idare heyetidir. Lider bir gün meclisini toplar ve Hz. Adem’i gösterir. Ona itaat etmelerini bekler. Fakat şeytan itiraz eder ve meclisten kovulur. Böylece yeni muhalif bir parti kurulur. Refik Halid bu metaforik kurgusunun, döneminin politikası hakkında ipuçları verdiğini ileri sürer.¹⁹¹

Yazar gençliğinde katıldığı Fecr-i Âti topluluğunun bu ismi nasıl aldığını anlatırken de Hz. Musa kıssasından bahseder. Aslında bu topluluğun adı Sina-yı Emel olacaktır. Refik Halid Sina-yı Emel isminin çok uygun olmadığı kanaatindedir. Çünkü ona göre Sina’nın ne demek olduğunu kimse bilmemektedir. Bu nedenle Hz. Musa’nın Tur Dağı’nda rabbiyle buluşmasını hikâyeye eder. Rabbinin ona “fahla’ na’leyk” dediğini kaydederek niçin böyle söylediğini açıklamaya çalışır. Hikâyeye göre Hz. Musa yeni topluluğun sembolüdür. O, nasıl rabbiyle zirvede buluştuysa, bu topluluk da zirveye ulaşacaktır. Fakat Sina-yı Emel ismi yapısı ve anlamı itibariyle karmaşık bulunur. Daha sonra ise Fecr-i Âti isminin önerilmesiyle Sina-yı Emel’den vazgeçilir.¹⁹² Görüşlerini ayet, hadis ve peygamber kıssalarıyla destekleyen Refik Halid Karay’ın eserlerinde dini sembol ve ritüellere de sıklıkla yer verdiğini söylemek mümkündür.

2.2.2. Dini Sembol ve Ritüeller

Refik Halid Karay’ın kullandığı dini semboller sadece İslamiyet’le ilgili değildir. Birçok dinin sembolünden bahseden Refik Halid Karay’ın kendi mensup olduğu dinin sembollerine pozitif ayrımcılıkla yaklaştığı fark edilir. Fakat onun pozitif ayrımcılığı diğer sembolleri ötekileştirdiği anlamına gelmez. Sadece kendi dininin sembollerini

¹⁹⁰ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-7-, Bu Gazeteciler*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 19, 101.

¹⁹¹ Karay, *Sulhte Cimri Harpte Müsrif*: 464-467.

¹⁹² Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 208-211.

hayranlık duyarak tasvir ederken diğer dinlerin sembolleri hakkında objektif bilgiler sunar.

Eserlerinin hepsi incelendiğinde eleştirel yaklaştığı tek sembolün din adamlarının kıyafetleri olduğu görülür. Bunun nedeni ise, içinde bulunulan sıkıntılı dönem ve buna paralel olarak kıyafetlerde artan gösteriştir. Örneğin kendi mensup olduğu dinin din adamları gayet sade giyinir ve tek hareketiyle cemaati yatırıp kaldırır. Kıyafet pek de önemli değildir. Oysa Katoliklerde sadece papaz değil, kilisenin hademesi bile sırmalı, işlemeli kıyafetler giyer, kumaşlarını da ipek ve satenden seçer.¹⁹³ Ona göre böyle şeylere gerek yoktur. İnsanların mevkilerini belirtmek için lükse kaçmaları yersizdir.

Refik Halid *Nilgün* romanında her dinin benimsediği ortak nokta olan Seylan'ı anlatır. Seylan'da Adem Tepesi denilen yerde bir çukur bulunduğunu ve bu çukurun Müslümanlara göre Hz. Adem'in, Budistlere göre ise Buda'nın ayak izi olduğunu kaydeder. Ayrıca yazar Hıristiyanların bu izi Saint Thomas'a, Hinduların ise Çiva'ya ait¹⁹⁴ olarak gördüklerini ifade eder. Refik Halid'in *Nilgün* romanını yazmak için çok fazla araştırma yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla öğrendiği bilgilere romanda yer vermiştir denilebilir.

Yazar bir başka eserinde meşe ağacının da bir sembol olduğunu vurgular. Yunan mitolojisinde meşe ağacı yüce Tanrı Zeus'un kutsal ağacıdır. Yarışmalarda galip gelenlerin başlarına meşe dallarından yapılmış bir taş giydirilmesinin de gelenek olduğunu söyler. Bununla birlikte Goluva Milletinin meşe ağacına saygı duyduklarını, dinsel ayin ve törenler düzenlediklerini aktarır.¹⁹⁵

Eskiden mektup zarflarında bulunan dini sembollerden de bahseden Refik Halid'in anlattıklarına göre zarfın ortasına önce Arapça Besmele yazılır. Ardından Beduh denilen bir şekil çizilir. Beduh, bazılarının göre Allah'ın isimlerinden birine, bazılarının göre de Buda'nın adına işaret eden ebcet hesabınca Beduh'a karşılık gelen sekiz bin altı yüz kırk iki rakamının okunabileceği bir helezondur. Ayrıca Beduh'un mektupları ulaştırmakla görevli bir meleğin adının olduğunu düşünenler de vardır. Böylece yazar, toplumun kullandıkları semboller sayesinde mektuplarının güvenle yerine ulaşacağına inandıklarını belirtir.¹⁹⁶

¹⁹³ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 262-263, 267.

¹⁹⁴ Karay, *Nilgün*, 172.

¹⁹⁵ Karay, *Makyajlı Kadın*: 69-70.

¹⁹⁶ Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*: 157-158.

Refik Halid Karay, İslam'ın sembollerinden biri olan minareye kendi milli ve dini duygularının tesiriyle bakar. Ona göre minare insanda manevi duygular uyandırır ama ona bu hissi veren Türk minareleridir. O, Arap minarelerinde maneviyatı yakalayamadığını dile getirir. İnsan ruhu hafifleyerek göğe doğru ancak Türk minareleri sayesinde yol alabilir.¹⁹⁷ Bununla birlikte bir başka sembol olan ezan da Refik Halid için son derece önemlidir. Ezan sesi insana geçmişini ve ruh terbiyesini hatırlatmaktadır. Ezansız kalmış bir semtin ruhaniyetini kaybettiğini iddia eder. Ezanın okunduğu yere nur indiğini düşünür. Refik Halid için ezan güzel ve gerekli bir eserdir.¹⁹⁸

Refik Halid'in yazılarında göze çarpan diğer semboller de Ağlama Duvarı,¹⁹⁹ On Emir,²⁰⁰ Sûr-u İsrâfil,²⁰¹ Sırat Köprüsü,²⁰² mezarlık,²⁰³ cami, türbe,²⁰⁴ Cennet, Cehennem, Araf ve Kevser'dir.²⁰⁵

Refik Halid Karay'ın dini sembollere olumlu yaklaşımının yanı sıra dini ritüellere daha eleştirel bir gözle ve aynı zamanda da sosyolojik perspektiften yaklaştığını söylemek mümkündür. Bazı ritüellerin toplumun menfaati göz önüne alınarak reforme edilmesi yönünde görüş bildiren yazar bütün olumsuzlukları sayarak bir kenara çekilmez. Bir de çözüm önerileri sunar. Örneğin Hıristiyanların Meryem Ana tasviri önünde kandil yakma ritüelinin uygulanma biçimine karşı çıkar. Bu ritüel pek çok yangına sebep olmakta, topluma zarar vermektedir. Hatta zararı o kadar büyüktür ki, şefkat ve merhamet sembolü olan Meryem Ana'nın bile dile gelse dikkatsiz davranıp dinlerine söz getiren dindarları uyaracağını ifade eder. Ayrıca Refik Halid, Meryem Ana'nın dindarlara yirminci yüzyılda tarihe karışmış mum ve kandili kullanmak yerine elektrikle çalışan zararsız bir ampul yakabilecekleri tavsiyesinde bulunacağını düşünür.²⁰⁶

Hac ritüelini de kendi dönem şartları içinde değerlendirir. Refik Halid'e göre modern ilim ve tekniğin imkânları kullanılarak yol güvenliği sağlanmalı, hacılar hastalık ve ölüm korkusu olmadan yolculuk yapabilmelidir. Haccın farz olduğunu bildiğinin

¹⁹⁷ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 534.

¹⁹⁸ Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, 363.

¹⁹⁹ Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, 96.

²⁰⁰ Karay, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 592.

²⁰¹ Karay, *İlk Adım*. 98. Ayrıca bkz. Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 217; Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 188.

²⁰² Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, 177. Ayrıca bkz. Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 437.

²⁰³ Karay, *Tanrıya Şikâyet*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 191.

²⁰⁴ Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, 43.

²⁰⁵ Karay, *Bir Avuç Saçma*: 79, 82.

²⁰⁶ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 113-114.

altını çizen yazar bu koşullar sağlanmadıkça hacca teşvik etmenin doğru olmadığını savunur.²⁰⁷

Refik Halid Karay ağacı oldukça önemser. Bunun için Noel bir çam ağacı katliamıdır. Batılılaşmanın yansıması olarak değerlendirdiği Noel, çocukların ağaç sevgisiyle büyümesinin önünde kötü bir örnektir.²⁰⁸

Yazar, ritüellerin bireysel tecrübesine de değinir. *Nilgün* romanındaki Ömer karakteri ibadet ettiği zaman sabrının arttığını, başına gelen sıkıntılara tahammül etme kuvveti kazandığını dile getirir.²⁰⁹ Refik Halid'in eserlerinde ayrıca Haç Çıkarma²¹⁰ ve Güneşe Tapınma²¹¹ ritüelleri de yer almaktadır.

Tüm bunlardan hareketle Refik Halid'in eleştirilerinin dini ritüellere değil, bu ritüellerin dönemin şartlarını göz ardı ederek uygulanma şekillerine olduğu söylenilebilir.

Refik Halid Karay, tasavvufi terimlere de en az dini sembol ve ritüeller kadar hâkimdir. Argümanlarını temellendirmede tasavvufi terimlere de başvurduğu fark edilir. Özellikle döneminde ortaya çıkan sahte şeyhler ve hocaların toplumu ne doğrultuda şekillendirdiğini ortaya koyma ve tasavvufa içeriden ve dışarıdan bakış açısı oluşturma da tasavvuf ve tasavvufi terimlerin önemli bir yere sahip olduğu görülür.

2.2.3. Tasavvufi Terimler

Refik Halid Karay'ın tasavvufi terimleri bilmesi babasının Mevlevi olmasıyla açıklanabilir. Zira o ilk eğitimini babasından almıştır. Ayrıca eski edebiyat ve ahlak kitaplarında da tasavvufi terimlerin bulunduğunu²¹² dikkate alarak Refik Halid'in bu kaynaklardan beslendiğini düşünmek gerekir.

Yazarın tasavvufi terimlere büyük ölçüde yer verdiği eseri *Kadınlar Tekkesi* romanıdır. Refik Halid'in *Kadınlar Tekkesi*'ni kaleme almasının nedeni dinin bazı kişiler elinde menfaat sağlama aracı olarak kullanıldığını göstermektir denilebilir. Çünkü o, bu romanı gerçek bir olaydan ilham alarak yazdığını belirtir.²¹³

Daha önce de vurgulandığı üzere romanın ana karakteri Şeyh Baki din üzerinden çıkar sağlamaya çalışan tüm bireylerin sembol ismidir. Yazar Baki'yi modern bir şeyh,

²⁰⁷ Karay, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, 266.

²⁰⁸ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Adete Gündelik Hayat*, 626.

²⁰⁹ Karay, *Nilgün*, 676.

²¹⁰ Karay, *Çete*, 96.

²¹¹ Karay, *Yezidin Kızı*, 20.

²¹² Karay, *İlk Adım*, 22.

²¹³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 9, 11.

ruh doktoru ve Allah'ın sevgili kulu olarak tanımlar. Şeyhlik kendisine ilminden dolayı verilmiştir. Müritlerini çoğunlukla kadınlar oluşturur ve bu kadınlar yazarın ifadesine göre şeyhe aydın gözüyle değil, kerametlere inanmaya doğuştan meyilli yarı cahillerin imanı ile bağlıdır.²¹⁴ Dolayısıyla Refik Halid bu kadınlarla da sahte şeyhlere inanan, geleneksel olanı dini olandan ayıramayan ve sorgulamadan her şeyi kabullenen toplumu resmetmektedir.

Yazar bireylerin tasavvufa yönelme nedenini modern öznenin hayatın yorucu şartları arasında sıkışıp kalmasıyla açıklar.²¹⁵ Ayrıca ölüm, hastalık, çaresizlik, korku gibi etkenler bireyin dine olan meylini sabit kılmakta, manevi açıdan kendini iyi hissetmesini sağlayan tasavvufi oluşumlara katılmasını da kolaylaştırmaktadır. Prenses Peryal hasta olan oğlu sayesinde dine sarılmış, kendini de hayır işlerine adamıştır. Dolayısıyla Şeyh Baki de onun dine olan bağlılığından faydalanarak Prenses'i kendi yanına çekmeyi başarmıştır.²¹⁶

Roman konaktaki kadınların Şeyhi karşılamasıyla başlar. Şeyh konağa girdiği zaman kendisini merakla bekleyen kadınlara bîrunda olduğunu ama daha sonra derûna geçtiğini söyler. Kadınlar da; “Aşk-ı niyaz ederiz.” diyerek saygıyla eğilirler.²¹⁷ Bîrun tasavvuf literatüründe zahir âlem, derûn da gönül âlemi anlamındadır. Aşk-ı niyaz etmek ise Mevlevilerin selamıdır.²¹⁸

Şeyhin mürideleri onu gülzâr merasimi için beklemektedir. Gülzâr da bir tasavvuf terimidir ve romanda ferahlık, açıklık şeklindeki gerçek anlamında kullanıldığı görülür fakat gülzârı merasim haline getirmek tasavvufun ruhuna aykırı bir uygulamadır. Çünkü bu merasim gereğince Şeyh Baki'nin yatağı hazırlanır ve müridelerinden biri her gece Şeyh Baki'nin yanında nöbetçi olarak kalır. Şeyh uyumadan önce bîdâri yani uyanık halde nöbetçi olan kadınla sohbet eder.²¹⁹

²¹⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 24, 37, 52-53.

²¹⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 97.

²¹⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 27-28.

²¹⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 14.

²¹⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2.b. , İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016: 49, 78, 103. Ayrıca bkz. Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 1.b. , İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017: 63, 90.

²¹⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 18-19. Gülzâr'ın gerçek anlamı için bkz. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 131. ve Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 149.

Romanda mürit ve mürşit yazarın sıklıkla kullandığı iki tasavvufi terimdir. Mürit, şeyhin emirlerini yerine getiren, mürşit de yol gösteren kişi²²⁰ olarak asıl anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.

Baki, gerçek bir şeyh değildir. Bu nedenle ahlaka aykırı davranışlarda bulunması normaldir. Davranışları sapma eğilimi gösterdiğinde ise etrafındaki kadınlara bu davranışlarını mistik bir forma büründürerek açıklar. Şeyh Baki'ye göre Vücûd-i Mutlak kendini yarattıklarında izhar etmektedir. Dolayısıyla her güzellikte onun cemali temaşa edilir. Ondan başkası düşünülemez.²²¹ Çünkü “Allah kendini görmek ve göstermek için kâinatı yaratmıştır.”²²²

Şeyhe bağlı kadınlar arasında bir hiyerarşi bulunur. Bu hiyerarşiye göre birinci mertebeyi vefalar, ikincisini âşinalar, üçüncüsünü de idrisler yani bu iki mertebenin dışındaki kişiler oluşturur.²²³

Şeyh Baki kendisine yakın olmak, mertebesini yükseltmek isteyen bu kadınlar arasında kıskançlığı dini telkinler yoluyla önlemiştir. Çünkü yazarın oluşturduğu imaj açısından Şeyh bir telkin ustasıdır. Şeyhe göre insan kıskançlık duygusundan kurtulduğu ölçüde hakka'l-yakîne'e ulaşabilir.²²⁴ Kadınlar bu telkinleri dinleyerek Şeyhin münasebetsiz davranışlarına aldırış etmemeye ve içinde buldukları ortamın başkalarının küçümsenmemesi için onu yeni idrislere karşı övmeye çalışırlar.²²⁵

Romanın bütününde tasavvufî terimlerin, toplumun değer yargılarına uymayan Şeyh Baki'nin davranışlarını gizemli hale getirip tüm yapıp etmelerini dinle alakalandıran bir araç olarak kullanıldığı aşikârdır. Özellikle dışarıdan konağa gelenlere karşı konakta görülen her davranış tasavvuf adı altında meşrulaştırılmaya çalışılır.

Romanda tasavvufi terimleri bilen sadece Şeyh Baki değildir. Vefalarından Melal Hanım da bu terimleri kullanmakta ve şeyhinin davranışlarını okuduğu beyitlerle mistik hale getirmektedir. Örneğin vefaların ve Neşide'nin konakta kaldığı bir gece Me-

²²⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263. Ayrıca bkz. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 253.

²²¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 38. Vücûd-i Mutlak: Mutlak Varlık, bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 383.

²²² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 39.

²²³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*. 71. Vefa; bağlı olmak, bağlılık, âşina ise tanıdık, bildik anlamının yanı sıra kişinin benliğinden uzaklaşıp Hakla tanışması anlamına gelmektedir. bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*: 48, 377. ve Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*: 42, 376.

²²⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 58, 196. Hakka'l-yakîn; kesin bilgi anlamına gelir. Hakk'ın hakikatine ulaşmaktır. bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 153. ve yine bkz. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 139.

²²⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 180.

lal Hanım Şeyh Baki'nin mutluluğunu; “Kadeh şarap ile doldu.” şeklindeki sözlerle ifade etmiştir. Romanda belirtildiği üzere kadeh, Hakk'a gönül vermiş kişinin kalbidir. Şarap ise, ilahi olana duyulan aşktır.²²⁶

Romandaki kadınlar Yunus Emre hayranı olarak tasvir edilir ve yazar bu kadınlar vasıtasıyla, dünyada “Ömer Hayyam kulüpleri” bulunmasını örnek göstererek memleketlerinde de bir “Yunus Emre cemiyeti” olması fikrini savunur. Burada seküler bir tekke kurma girişimine rastlanmaktadır. Zira tekkeler resmi olarak kapalı olsa da kulüp kurma izni vardır. Dolayısıyla Yunus Emre sevgisini barındıran daha hümanistlik “modern tekkeler” kurulabilir. Ayrıca bu yeni tekkede eski ananeleri devam ettirmekle birlikte çağın getirilerine de uyulmalıdır. “Yunus Emre cemiyeti”nin sembolü ise Yunus'un oduncu olmasından mülhem ağaç olmalı ve cemiyet bir orman kenarında kurulmalıdır. Çünkü ağaçta hem beşeri sevgiyi hem de Allah sevgisini içeren bir kutsallık bulunmaktadır.²²⁷

Refik Halid Karay'ın roman boyunca Şeyh Baki ekseninde tasavvufa içeriden ve dışarıdan bir bakış açısıyla yaklaştığı söylenebilir. Yazar Baki'yi onun en yakın arkadaşı Süha Kalenderli'nin diliyle eleştirir. Süha'ya göre ilim ve irfan ehli, gerçekten Hak yolunda, insan-ı kâmil tasavvuf ehli olabilir. Romanda Fikri Can adındaki mürşit hakiki tasavvuf ehlinin sembolüdür. Diğer tarafta tasavvufu menfaatine alet eden, dinle alakası olmayan ve şeyh adı altında mürailer bulunabilir. Şeyh Baki de bu kategoridedir.²²⁸

Şeyh Baki kendini kutup olarak görür. Neşide'yi kendine bağlamak için de yine tasavvuftaki mertebeleri kullanır. Romanın bu bölümünde birçok tasavvufi terime yer verildiği fark edilir. Şeyh Baki bir gün Neşide ile konuşmak ister. Ona göre Neşide kendisinin halefidir. Vefalarının hiçbiri mürşit mertebesine layık değildir. Çünkü aradığı ruh temizliğini onlarda bulamamıştır. Baki Neşide'nin şimdi talip derecesinde olduğunu, ilerleyen zamanlarda sırasıyla mürit, sâlik, sâir, tahir, vâsıl ve kutup mertebesine ulaşacağını anlatır. Kutup olmadan önce ise kırklardan biri, sonra yedilerden biri ve en son da üçlerden biri arasına gireceğini belirtir. Böylece gavs-ı azam olup insan-ı kâmile dönüşeceğinden bahseder. Neşide Şeyhe itiraz eder. Cahil olan kendisinin nasıl bu mertebelere ulaşacağını sorar. Şeyh Baki ise; “Allah'ın sevgilisi de ümmiydi.” diyerek cevap verir. Ayrıca kendi yaptığı çirkin davranışlara Neşide'nin gözünde değer kazandır-

²²⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 15, 181.

²²⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 384, 390-391.

²²⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 225.

mak için diğer bütün kadınları sınıadığını fakat hepsinin nefesine yenik düştüğünü anlatır. Böylece Neşide kendisinin de sınıadığını düşünür ve Şeyh Baki'ye karşı tutumu değişir.²²⁹

Romanda geçen bir diğer tasavvufi terim ise şivedir. Şive Şeyh Baki'nin tıp literatüründe depresyon olarak bilinen durgunluk halinden kurtulmaya başladığı anda duyduğu heyecandır.²³⁰

Refik Halid Karay'ın *Kadınlar Tekkesi* romanının haricinde kullandığı tasavvufi terimler ise fenâ fi'llah,²³¹ Kutbil Arifin,²³² nefs-i emmare ve nefs-i levvamedir.²³³ Refik Halid Karay'ın kullandığı tasavvufi terimler gerçek anlamlarında ve yerli yerince kullanılmıştır.

Hemen her konuda bilgi sahibi olan yazarın dini olanı hiçbir zaman paranteze almadığı, eserlerinde din olgusuna bilinçli ve sürekli olarak yer verdiği aşikârdır. Özellikle modern ve post modern dönemlerde yaşanan değişimlerden etkilenen toplumda din olgusunun ne yönde şekillendiği Refik Halid için önemli bir husustur ve bu konuda da görüşlerini dile getirmiştir. Ayrıca moda, teknoloji, ahlaki değerler, geleneksel kültürden modern kültüre geçiş aşamaları sırasında bireylerde ortaya çıkan yabancılaşma problemi de yazarın zihnini meşgul etmiş ve kaleme aldığı konular arasında yer almıştır.

²²⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*: 218-220. Talip; aday olmak, sâlik; yolcu, sâir; Hak yolunda yürüten, tahir; arınma, vâsıl; ermiş, kutup; en büyük veli, kırklar; gayp erenlerinden kırk veli, yediler; yedi büyük veli, üçler; üç büyük veli, Gavs-ı azam; veliliğin en yüce mertebesi, insan-ı kâmil; Allah'ın zat, sıfat ve isimlerinin aynası, şeyh; önder anlamına gelmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*: 144, 188, 215, 223, 305-306, 334, 341-342, 367, 374, 387.

²³⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 48.

²³¹ Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 237. Fenâ fi'llah; Allah'ta yok olmak anlamındadır. bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 134. ve Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 119.

²³² Karay, *Memleket Yazıları-10-*, *Bir Denizden Bir Denize*, 46.

²³³ Karay, *İlk Adım*, 22. Nefs-i Emmare; üzeri kalın perdeyle kaplı nefis, nefis-i levvame; üzeri hafif perdeyle kaplı nefis anlamındadır. Nefsin derecelerini belirtirler. Daha geniş bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274. ve Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 264.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REFİK HALİD KARAY'IN ESERLERİNDE DİN OLGUSU

3.1. ONTOLOJİK BİR VARLIK OLARAK İNSAN

İnsanın varoluşunu yöneldiği diğer nesnelere belirler. Onun varoluşunu gerçekleştirdiği alan belirli varoluşsal yapılardır. Bu varoluşsal yapıları anlamak da insanın dışarıya edimleri sayesinde olur. Örneğin ölüme yaklaşmak ya da büyük bir acıyla karşı karşıya kalmak insan varlığının gerçek anlamlarını ortaya çıkaran etkenlerdir. Bu bağlamda Refik Halid Karay'ın özne-nesne diyalektiğiyle insanın varoluşsal çözümlemesini yaptığını söylemek mümkündür. Zira o, çok iyi bir gözlemcidir. Nesneye, ötekinin tecrübesine yüklediği anlam onun insanın psiko-sosyal eğilimlerini keşfetmesini sağlamıştır denilebilir.¹

Refik Halid Karay'ın insana dair yaptığı çözümleme ve tanımlar adeta ünlü yorum bilimci Schleiermacher'ın görüşlerini çağrıştırmaktadır. Schleiermacher'e göre bireyi birey yapan özelliklerinin yanında tüm insanlarda ortak eğilimler ve belirli davranış kalıpları bulunur.² Refik Halid de insanı fert olarak değil ortak eğilimleri üzerinden değerlendirir. Eserlerindeki karakterlerin analizinde değinildiği üzere seçtiği tipler özeldir fakat hep aynı misyonu yüklenmişlerdir. Çünkü Refik Halid'e göre insan, aynı insandır.³ Tarihsel süreçte zaman ve mekân farklılaşsa da insan, prototipinde bulunan özün mahkûmudur. Dolayısıyla sevgi, kin, nefret, şefkat, ideal olanı arzulama boyutuyla insanda bir değişme yoktur.⁴

Gündelik hayatın seyrinde belli normlar dâhilinde yaşamak durumunda kalan insan, Refik Halid'in yorumuyla inotantik tecrübe halindedir. İnsanın “natür hali,” ahlaki

¹ Osman Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları, Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik*, haz. Taşkın Takış, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016: 123, 127, 140, 161.

² Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları, Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik*: 71, 79.

³ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-14-, Cihangir Dalkavuşu Tarih*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 96.

⁴ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-11-, İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 455.

normların dışındaki eğilimleridir. Bu nedenle insan ancak rüyada kendisi olur. Çünkü gerçek kimliği, realiteye yansıtmasının mümkün olmadığı rüyalarında ortaya çıkar.⁵

Refik Halid'e göre insan iyi özelliklere sahip olsa da aslında ontolojik olarak daha çok kötüdür. Onun bu yorumu yönlendirilmiş bir düşüncenin ürünüdür. Çünkü Refik Halid ele aldığı diğer fenomenleri olduğu gibi insanı da savaş merkezli bir mercekle altında inceler. İnsan savaşın, yoksulluğun, yıkımların baş aktörüdür. Bundan dolayı yaşadığı dünya değil, insanın ruhu kötüdür. İnsan en vahşi hayvandan bile daha zalimdir. Zira ötekileştirdiğine madde boyutuyla zarar veremediğinde, bilinçli bir çaba içinde pesimist görüşleriyle onun maneviyatını zedelemeye çalışır.⁶ Bunun nedeni ise atalarından devraldığı iptidailiğinin ara sıra ağır bastığı bilinçaltı mahkûmu olarak insanın kıskançlık ve para gibi kendini en çok tahrik eden iki hırsın tesiri altında olmasıdır.⁷ Ayrıca insan, bu hırsların tesiriyle kazandığı oranda daha fazlasına gözünü diken, memnuniyetten uzak, şımarık ve bu yüzden dünyanın en tuhaf, en insafsız, böylelikle de en haksız varlığıdır.⁸ Bu varlık, yaşam ile ölüm arasındaki tarihsel sürecini sahip olduklarına kayıtsız⁹ olamayacaklarına haris, bu sebeple mutsuz, öfkeli ve kindar olarak geçirir.¹⁰

Refik Halid Karay, insanın ontolojisini bir zindana benzetir. En kötü huyların bu zindanda tutulduğunu ileri sürer. Zindanın anahtarı ise başarıdır. Ontolojik olarak değişime müsait olan insan, bu anahtar sayesinde ahlaki zaafa düşebilir.¹¹ Bununla birlikte çektiği acılar nedeniyle de olgunlaşır. Çünkü acı çekmek dehayı ortaya çıkarır.¹² Dolayısıyla insan karakterinde görülen olumlu ya da olumsuz değişim Refik Halid'in hipotezine göre bağımlı bir değişken olarak karşımıza çıkar. Başarı ya da acı çekmek ise hipotezinin bağımsız değişkenidir.

Refik Halid Karay ilkbahar mevsimini de insanın kötülüğünü tetikleyen bir faktör olarak değerlendirir. Patolojik bir psikolojisi bulunduğu inandığı ilkbahar ona göre insanın sinir sistemine etki eder¹³ ve onu kötülüğe sürükler.¹⁴

⁵ Refik Halid Karay, *Anahtar*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 114.

⁶ Refik Halid Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 159.

⁷ Refik Halid Karay, *Aydın On Dördü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 94, 231.

⁸ Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*, 448.

⁹ Refik Halid Karay, *Aydede 1949*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 264.

¹⁰ Refik Halid Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 106.

¹¹ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Hüv Arabeskleri*, 220.

¹² Refik Halid Karay, *Bir Avuç Saçma*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 64-65.

¹³ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014: 212, 242.

¹⁴ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-8-*, *Ağaç ve Ahlak*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 36.

Refik Halid Karay'ın psiko-sosyal çözümlemesine göre insan; meraklı -ki bu huy sürekli olarak bir ötekine devreder-,¹⁵ şikâyetçi, yalancı,¹⁶ ortak duygularla hareket ettiğinde bir ötekiyle kardeş olabilen,¹⁷ gururlu¹⁸ iradeli, zora en çok katlanabilen, aldatan ve aldanan¹⁹ varlıktır. Kaleme aldığı yazılar arasında en çok ön plana çıkarıp vurguladığı özellik yalandır. Yalan ve insan arasında diyalektik bir ilişki kuran Refik Halid insanın yalan söyleyerek ötekini aldatmasının yanı sıra en çok da kendini aldattığını ileri sürer.²⁰ İnsan yapısı itibarıyla yalan söylemeye yeteneklidir ama en az yalan söylemek kadar söylenen yalana inanmaya da eğilimlidir.²¹ Refik Halid yalana olumlu bir misyon da yükler. Zira insan kendine söylediği yalanlar sayesinde rehabilite olur ve endişe halinden kurtulur. Dolayısıyla yalan tabiatın insana sunduğu bir çeşit tedavi yöntemidir.²²

Refik Halid Karay insanı tuhaf bir varlık olarak görür²³ ve insana oldukça rasyonel bir çerçeveden bakar. Bu sebeple halk arasında yaygınlaşan bazı inançlara kanun hükmü gibi itaat eden insanı tuhaf bulur, çünkü halk arasında yaygın olan inançları mantık açıklayamaz. Ayrıca insan da bunlara neden inandığını bilemez. İçgüdüyle hareket ederek saçma olduğunu bilse de bu tür inançlarını sürdürür.²⁴ Refik Halid modern insanın böyle saçma inançlara nasıl inandığını anlamlandıramaz ve sorgular. Ona göre insan bu yönüyle oldukça tuhaftır ama hiç olmazsa onun bu tuhaflikları sadece yine bir başka tuhaf insan tarafından bilinmektedir.

Yazar insanın halk arasında gizli ilim olarak adlandırılan bu türden inançlara eğilim göstermesini de savaş merkezli olarak açıklamaya çalışır. Açlık, ölüm korkusu, acı, heyecan gibi duyguların bir sonucu olarak modern insan tıpkı kendi cinsinin ilk örnekleri gibi hareket etmektedir. Refik Halid'in kaleme aldığı yazılarının bir amacı da bu tuhaf insanların edimlerini ortaya koymaktır²⁵ denilebilir.

¹⁵ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-15-, Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 89.

¹⁶ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*: 31, 158.

¹⁷ Refik Halid Karay, *Nilgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 241.

¹⁸ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-10-, Bir Denizden Bir Denize*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 174.

¹⁹ Karay, *Memleket Yazıları-11-, İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 34, 36, 107, 321.

²⁰ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*, s. 33. Ayrıca bkz. Karay, *Dişi Örümecek*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 243; Karay, *Yüzen Bahçe*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 249.

²¹ Karay, *Nilgün*, 502.

²² Karay, *Aydın On Dördü*, 160.

²³ Karay, *Anahtar*, 47.

²⁴ Karay, *Aydın On Dördü*, 153.

²⁵ Karay, *Memleket Yazıları-11-, İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 149-150, 155.

3.2. RESMİ DİNDARLIK VE HALK DİNDARLIĞI KARŞISINDAKİ TUTUMU

Her toplumun kendine özel doğruları vardır ve toplumun algısı bu doğrulara göre şekillenir. Bir sonraki nesle birikimlerini aktarma sürecinde kendi doğruları nesnelleşir. Böylece fikir ve eylemler bilinçte yerleşir ve güçlü bir gerçeklik şeklinde varlığını sürdürür. Sonuç olarak nesnel bir gerçeklik söz konusudur. Buna bağlı olarak bazı olgular ortaya çıkar. Birey bu olguları reddedilemeyecek şeyler arasında görmeye başlar. İnançlar da böyle bir sosyalleştirme aşamasıyla kurumsal hale gelir.

Kitabi din, toplumdaki büyük geleneği temsil eder. Kaynağını kutsal metinler teşkil eder. Dinin kültürel ve milli unsurlarla meydana gelmiş formuna da küçük gelenek adı verilir. Din olgusu dinamik olduğundan bu iki formun birleşmesiyle varlığını sürdürür. Bazen küçük gelenek “hurafe” nitelendirmesiyle büyük geleneğin içinde yer alır fakat buna rağmen halk arasında yaşatılmaya devam eder. Halk dindarlığı olarak bilinen bu türden inançlar kültürel şartlar ve yaşam biçimiyle üretilir. Halk kendi ürettiği bu inançlara kutsallık atfeder ve onları resmi dinin vazgeçilmez bir unsuru sayar. “Sosyal gerçeklik” olarak pratik yaşam bilgilerinin içerisinde yer alması ise “döngüsel gerçeklik”le sağlanır. Bu bilgilerin gerçeklik vasfını kazanması, nesilden nesle aktarılmasına bağlıdır. Dolayısıyla pek çok insanın bir olgudan bahsetmesi, o olgunun gerçeklik boyutunu yükseltir. Modernleşme sürecinde dahi halkın üretimi olan, kutsallık atfedilen ve gerçeklik boyutu kazanmış uygulamaların varlığını devam ettirdiği aşikârdır. Oysa pozitivist düşünceye göre kutsal olan ilk çağlarda yaşanıp bitmiş bir olgudur. Aydınlanmayla birlikte insan dünyayı tamamen rasyonel düşünce çerçevesinden algılayacaktır. Dolayısıyla halk inançları, metafizik olgular ortadan kalkacaktır.²⁶

Refik Halid Karay’ın halk dindarlığına karşı tutumunun pozitivist düşünceyle aynı doğrultuda olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü o, toplumda görülen bu türden inançlara sahip yirminci yüzyıl insanını ilk çağlardaki metafizik olgulara inanan insanlara benzetmektedir. Tıpkı pozitivist düşüncede olduğu gibi özellikle bilimin ilerlemesine vurgu yapan Refik Halid, fen ve teknolojinin hızla geliştiği bir toplumda metafizik olana yönelmenin saçma olduğunu ileri sürer.²⁷ Ayrıca o;

²⁶ Ali Köse, Ali Ayten, *Popüler Dindarlık Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, 2.b. , İstanbul: Timaş Yayınları, 2018: 26-27, 42-44, 60-61.

²⁷ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, 149.

Gûya bir sürü *force naturelles inconnues* varmış, yani ya, bizce meçhul gayet tabii kuvvetler... Falanmış, filanmış, falan olur, filan olurmuş da bu tabii, fakat bizce tanınmamış kuvvetler falanı filan ederler, filanı da falana çevirirlermiş. Âlâ! Onlar bunları yapadursunlar, bileklerinden tutacak değilim ya, görür, şaşılacak şey der, geçerim. Şaşmak suretiyle gösterdiğim iltifat yetiştir.²⁸ (Vurgu yazara aittir.)

diyerek metafizik olana karşı bakış açısını net bir şekilde ortaya koyar. Ona göre; “Terlik kendiliğinden ters dönmüşse ecel işaretidir.”, “Sala verildikten sonra evde iş yapılmaz.”, “Örümcek ağları cuma günleri temizlenmez.”, “Nikâh, iki bayram arası kıyılmaz.”, “Şemsiye evin içinde açılırsa o evden biri vefat eder.”, “Yıldız kayarken dilek tutulursa kabul olur.”, “Dört yapraklı yonca taşımak mutluluk getirir.”, “Ayna kırılırsa yedi yıl felaket meydana gelir”... şeklindeki inançlar oldukça mantıksızdır.²⁹ Görüldüğü üzere Refik Halid Karay’ın halk dindarlığına yaklaşımı eleştireldir. Yaşadığı dönemdeki toplumun uygulamalarını değerlendirerek halk dindarlığının resmi dinle bir ilgisinin olmadığını vurgular. Ayrıca bir Müslüman’ın Hıristiyan hocalardan medet ummasını, “Ayazma”lardan şifa dilemesini tuhaf karşılar. İnsanların manevi tedavi olan “nefes”te mezhep ve din farkı gözetmediklerini ifade eder.³⁰ Refik Halid Karay’ın Müslümanlar için şaşkınlıkla karşıladığı bu uygulamalar Müslümanlığı kabul eden Türklerin Helen kültürüne ait olan inançlarını İslam’a dâhil etmeleriyle açıklanabilir. “Ayazma” suyun kutsal olmasına işaret eder ve bu ritüelin kökleri Hıristiyanlıktan önceki dönemlere dayanır. Dolayısıyla “Ayazma”ları eskiden kalma bir geleneğin uzantısı olarak Müslüman halk da ziyaret eder ve oradan şifa umar.³¹ Bu sebeple eski Türk inançları, halk dindarlığını etkileyen en önemli parametrelerden biri olarak kabul edilebilir. Zira modern döneme kadar ulaşan ve Ayazma ritüelinde olduğu gibi, bazı kişiler, nesnelere, zaman ve mekânlara kutsiyet atfedilmesi ve yapılan ibadetlerin bu kutsiyete göre planlanması bunun en belirgin örneklerini teşkil etmektedir. Ayrıca zamanın değişimiyle birlikte ortadan kalkması umulan bu uygulamalar her ne kadar form değiştirse de insanın var olduğu her yerde yaşamaya devam etmektedir. Zira kırsal kesim/kentte yaşayan, eğitilmiş/eğitimsiz, yaşlı/genç ya da kadın/erkek olsun fal, nazar, büyü, muska, şeytan, hortlak, cin, peri gibi halk dindarlığının bir kısmının ya da tamamının, dolaylı ya da doğrudan hemen herkes tarafından benimsendiğini söylemek mümkündür ve toplumda tarihsel bir

²⁸ Refik Halid Karay, *Deli*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 76.

²⁹ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 152-153, 155.

³⁰ Refik Halid Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016: 85, 89.

³¹ Köse, Ayten, *Popüler Dindarlık Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*: 14-15.

sosyal gerçeklik olarak yerini koruduğu aşikârdır.³² Refik Halid Karay da bu durumun oldukça farkındadır ve Hamit Devri'nde tıbbın ilerlemesi, tedavi yöntemlerinin gelişmesine paralel olarak toplumdaki manevi tedavi yöntemlerinin uygulanmasında bir azalma olmadığını aksine artış gösterdiğini itiraf eder.³³

Yazarın geleneksel dini inançlara bağlı bireylere de tepkisel yaklaştığı söylenilebilir. Zira o, yenilik ve değişimlere oldukça açık olan Galatasaray Lisesi'nde eğitim görmüş, düşünceleri de pozitivizmin tesiriyle şekillenmiştir. Bu sebeple resmi dindarlık dışındaki uygulamalar ona göre hurafedir ve mantıksızdır. Refik Halid'in kutsal olana yaklaşımı mistik ve duygusal boyuttan oldukça uzaktır. Örneğin o, futbol oynamanın dinen uygun olmadığını savunan genç bir softayı şiddetle eleştirir. Softaya göre top, Hz. Ali'nin başını sembolize eder ve ona vurmak caiz değildir. Refik Halid Karay'a göre bu bakış açısı kesinlikle doğru değildir.³⁴ Bu zihniyete sahip bireylerle dünyaya açılıp ilerleme kaydedilemeyeceğini savunur.³⁵

Toplumun adet ve geleneklerinden ibaret olan fakat dinle hiçbir ilgisi bulunmayan bazı fenomenler, bireyler arasında kabul görmesi ve uygulanması için özellikle de büyükler tarafından dini bir mahiyete büründürülür ve yerine getirilmediği takdirde de "günah" işlendiği vurgulanır. Çünkü alışmış olmak, vazgeçmenin önündeki en büyük engeldir ve bu noktada sözlü kültür alışkanlıkların devam ettiricisi olarak önem arz eder.³⁶ Refik Halid Karay'a göre de insanlar bazı yaşam pratiklerine tehlikelerden korunmak ve herkesin bu tedbiri almasını sağlamak için dini bir mahiyet vermişlerdir. Mesela eski konaklarda bulunan eşiklerin fonksiyonu ısının muhafaza edilmesi olmasına rağmen konaktakilerin eşikten atlarken birtakım dini ritüeller yaptıklarını, örneğin besmele çekmeden atlamadıklarını ya da "Tu! Tu!" demeden eşikten asla geçmediklerini anlatan Refik Halid, insanların bu tedbirleri eşige dalgınlıkla takılıp düşmemek için aldıklarını, toplumda kabul görmesi için de dini bir uygulama olarak rivayet edildiğini belirtir.³⁷ Refik Halid'in bu konuyu ayrıca "Yatır" adlı hikâyesinde de işlediği ve insanların dini mahiyete büründürme alışkanlığını toplumun inanç-yaşam tarzı bağlamında

³² Melda Medine Güleç, *Sosyolojik Açıdan Türk Halk Dindarlığı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017: 82-83

³³ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*: 88-89.

³⁴ Karay, *Aydede 1949*: 422-423.

³⁵ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-7*, *Bu Gazeteciler*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 146.

³⁶ Güleç, *Sosyolojik Açıdan Türk Halk Dindarlığı*: 84-85.

³⁷ Karay, *Memleket Yazıları-15*-, *Elli Yıl Önceki*: 65-66; Karay, *Memleket Yazıları-14*-, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*: 335, 345.

ele aldığı görülmektedir. Zira ağaç toplum tarafından önemli bir konumda görülmektedir ve bu bakımdan ağaca kutsallık atfedilmiştir. Yine eski Türk inançlarından kaynaklı bu kutsallık zamanla değişimlere uğrasa da toplumun kabul gördüğü uygulamalar arasında varlığını sürdürmüştür. Çünkü ağaç, bolluğun, bereketin, ululuğun sembolü olarak tanrısal güçle insan arasında bağ kurduğu düşüncesini uyandırması sebebiyle mukaddes bir varlıktır ve korunması gereklidir. Buna bağlı olarak yaygın olarak görülen uygulamalardan biri mezar başlarına ağaç dikmektir çünkü dikilen ağaç yeşil kaldığı müddetçe ölünün günahlarına kefaret olacağına inanılmaktadır. Dolayısıyla mezarlıktaki ağaçlar bu inanişe göre kesilmemekte ve yakılmamaktadır.³⁸ Refik Halid Karay toplumun bu uygulamasını hikâyede şu ifadelerle belirtmiştir:

Yanındaki köy halkı, Maslaklılar, iki gün öteden odun getirir, tezek kurutur, saman yakar, yatırın malikânesine dokunmayı hatırandan geçirmezdi. Mescidin minberini yakmakla bu ormanın ağacını baltalamak arasında bir fark görmüyorlardı.³⁹

Köy halkının oduna ihtiyaç duyduğu halde mezarlık ağacını kesmeme ve özellikle de yatırın bulunması dolayısıyla bunu akıllarından bile geçirmeme durumu toplumun kendi uygulamalarına zaman içerisinde dini bir mahiyet kazandırdığını ve onu dini bir emir gibi yerine getirdiğini yansıması bakımından önemlidir. Çünkü fenomenler özü itibarıyla kutsal ve dini mahiyette değildir. Onlara bu anlamı yükleyen toplumdur. Böylece önce kutsanan fenomenler zamanla dini bir mahiyet kazanarak toplumda yerini alır ve toplumsal algı bu yönde gelişir. Zira “düşünüm gücü” halk dindarlığı uygulamalarının etkin hale getirilmesinde önemli ve gerekli bir faktördür.⁴⁰

Refik Halid Karay 1944 yılında kaleme aldığı bir yazısında insanların okuyup üfleme gibi halk inançlarında rakamlara da önem verdiklerini ve özellikle üç rakamının dikkat çektiğini ifade eder. Bunun için de türbelerde bir yerden diğer tarafa üç kere atlandığını, tespihten üç kere geçirildiğini, üç İhlâs bir Fatiha okunduğunu, üçler denilen gayp âleminin üç büyük velisinden medet umulduğunu örnek verir.⁴¹

Modernizmle birlikte sosyal değişimin etkisiyle halk dindarlığının toplumdaki yansımalarında bir azalma görüleceğini düşünenlerden birinin de Refik Halid Karay

³⁸ Güleç, *Sosyolojik Açıdan Türk Halk Dindarlığı*: 142-144.

³⁹ Refik Halid Karay, *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 112.

⁴⁰ Güleç, *Sosyolojik Açıdan Türk Halk Dindarlığı*: 137-138.

⁴¹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-9-, Türkçenin Tadı ve Âhengi*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 514.

olduğunu söylemek mümkündür. Oysa Refik Halid Karay'ın bu inançlara tepkisel yaklaşım halk dindarlığını anlamlandıramamasında gözden kaçırdığı nokta, toplumun rasyonel düşünce dönemine evrilsede kendini tamamlayan irrasyonelliği belli oranda içinde barındırdığından irrasyonel olanla sürekli bir etkileşim halinde olması/ olacağıdır. Ayrıca modern yaşam şartlarının fiziksel ve sosyal olarak güven duyma ihtiyacında bulunan bireylere tam anlamıyla bir cevap veremediği de görülmektedir.⁴²

3.3. YAZARIN MODERNİZM ALGISI

Modernite, on yedinci yüzyılda ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkan ve daha sonra küresel bir boyuta ulaşan sosyal yaşam biçimi anlamına gelmektedir.⁴³ Modernizm ise modernitenin felsefi zeminde formüle edilerek zihni düzeyde haklılaştırılmasıdır. Dolayısıyla modernizm ideolojik bir yapıya işaret etmektedir.⁴⁴

Aydınlanma düşüncesinin sonucunda Batı'da kullanılmaya başlanan bir kavram olarak modernitenin kökleri Reform, Rönesans ve aynı zamanda coğrafi keşiflere kadar dayandırılabilir. Coğrafi keşiflerle hemen hemen aynı döneme rastlayan Reform ve Rönesans'ın modernizme zemin hazırlaması bakımından önemi yadsınamaz. Zira Reform ve Rönesans o zamana kadar muhafaza edilmiş geleneksel otoritenin temellerinin sarılmasına neden olmuş, özelde din ve sanatta görülen etkileri daha sonra siyasi ve ekonomik boyutta da yansımalarını bulmuştur. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte ise akıl her şeyin ölçüsü olarak görülmüş ve metafizik alan reddedilmiştir.⁴⁵ Çünkü seküler dünya görüşü yaşamın merkezine alınmıştır. Aydınlanma düşünürleri kitabi dinlere de karşı çıkarak vahyi, ritüeli, mucizeyi paranteze alan ve sadece Yaratıcı'ya minnet duygularıyla bağlanmayı içeren adeta bir "doğal din" inşa etmeye çalışmışlardır. Aydınlanma düşünürlerinin "doğal din" inşa etme çabalarını ise on altıncı yüzyılda ortaya çıkan din-bilim çatışmasında bilimin güç kazanması desteklemiştir. Ayrıca laiklik ve özgürlüğü pekiştiren Fransız Devrimi ve tarımdan uzaklaşarak sanayileşmeyi sağlayan Sanayi Devrimi de modernliğin siyasi ve sosyal dayanakları olmuştur.⁴⁶

⁴² Köse, Ayten, *Popüler Dindarlık Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, 45.

⁴³ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, 7.b. , İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, 9.

⁴⁴ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, 11.b. , İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016, 217.

⁴⁵ Kurt, *Din Sosyolojisi*: 218-220.

⁴⁶ Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, 6.b. , Bursa: Emin Yayınları, 2015: 163-164.

Akılcılık, sekülerlik ve bireycilik üzerine kurulan modernite, Batılı olmayan toplumlara da yayılmıştır fakat ortaya çıktığı günden şimdiki zamana gelene kadar içerisinde birtakım esnemeler meydana gelmiştir.⁴⁷

Modernlik bireylere çeşitli imkânlar sunan ama aynı zamanda yıkıcı bir tehdit unsuru olarak karşılarında duran çift yönlü bir olgudur.⁴⁸ Bu bağlamda kültür, sanat ve demokrasi ortamı sağlaması bakımından fırsat; yabancılaşma, hegemonya ve anomiyi gibi problemleri gündeme getirmesi bakımından da tehdit unsurudur.⁴⁹ Bu yönüyle de riskle ilişkilidir.⁵⁰ Modernite, bir yandan belirli yaşam tarzları ve alanlarının genel risk parametrelerini azaltırken bir yandan da daha önceden hiç karşılaşılmayan ve kesin olarak bilinmeyen yeni risk faktörlerini devreye sokar. Dolayısıyla insanın doğa üzerinde tahakküm kurmasının yol açtığı ekolojik felaketler, totaliter devletlerin ortaya çıkması, küresel ekonomik oluşumların çökmesi bireylerin modern hayatta karşı karşıya kalacakları kaçınılmaz risk faktörleri olarak sayılabilir.⁵¹

Modernitenin bir getirisi olarak riskle karşı karşıya kalma durumu, bireylerin ontolojik bir güvenlik ihtiyacı duymasına neden olmuştur. Modern öncesi dönemde bireylerin güven duygusunu destekleyen dört temel unsur bulunmaktadır. Bunlar; “akrabalık sistemi”, “yerel topluluklar”, “dinsel kozmolojiler” ve “gelenek”tir. Bununla birlikte bulaşıcı hastalıklar, doğal afetler, hırsızlık, kötü büyü etkisinde kalmak da risk ortamlarına işaret etmektedir. Modern dönemin risk unsurları da “savaşın endüstrileşmesi” ve “kişisel anlamsızlık” iken güven ortamı ise dostluk ilişkileri ile geleceğe yönelik planlardır.⁵²

Modernizm söz konusu olduğunda dikkat edilmesi gereken nokta modernizmle modern öncesi dönem arasındaki ayrımdır. Zira tanıtımda değinildiği üzere modernizm ilk olarak Batı’da ortaya çıkmıştır fakat Batılı geleneksel toplumun moderniteye evrilen yapısında uçurum addedilebilecek bir fark yaşanmamıştır. Hâlbuki Batılı olmayan toplumlarda modernliğe geçiş aşaması ve sonrasında sosyal, kültürel, ekonomik ve dini boyutlarda radikal değişimler söz konusudur. Modernizme adaptasyon sürecinde kültü-

⁴⁷ Kurt, *Din Sosyolojisi*, 221.

⁴⁸ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 15.

⁴⁹ Kurt, *Din Sosyolojisi*, 221.

⁵⁰ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 36.

⁵¹ Giddens, *Modernite ve Bireysel- Kimlik*, çev. Ümit Tatlıcan, 2.b. , Ankara: Say Yayınları, 2014: 14-15.

⁵² Giddens, *Modernliğin Sonuçları*: 93, 101-103.

rel değerlerini yok sayan Batılı olmayan toplumlar, kendi değerlerine yabancılaşma problemiyle karşı karşıya kalmışlardır.⁵³

Modernliğin kabul görmesini sağlayan faktörün farklılaşmayı sağlamasının yanı sıra üstün olmayı da içermesidir denilebilir. Merkeze üstün olma idealini koyan modernlik projesi, ilerlemeci bir doğrultuda tek tip insan, toplum ve yaşam biçimini hedeflemiştir. Aynı zamanda da bireyi her şeyin hâkimi ve denetimcisi olarak görmüştür. Dolayısıyla bu anlayış gösterişçi tüketim ve materyalizme neden olduğu için değerlerin zayıflayarak toplumun çözülmesine yol açmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da toplumda bireyci eğilimler, menfaat, hırs gibi duygular baş göstermiş, bireylerin toplumla kurduğu bağ zayıflamış ve bencil insan tipi ortaya çıkmıştır.⁵⁴

Bir toplumun değişimlere ayak uydurmak durumunda kalması ve farkında olarak ya da olmayarak modern bir yaşamı benimsemeye başlamasına paralel bir şekilde bireyler arasında “dinselleşme” denilen bir korunma gayreti ortaya çıkar. Modernizmin olumsuz getirilerine karşı din, bir savunma kalesi gibi görülür.⁵⁵ Refik Halid Karay’ın modernizm karşısındaki tutumunu da bu şekilde açıklamak mümkündür. Zira yazdıklarından hareketle Refik Halid’in değişimlerin çok hızlı yaşandığı bir çağda çocukluğundaki maneviyat şemsiyesinin altına sığındığı söylenilebilir. Özellikle *Bu, Bizim Hayatımız* adlı eseri onun bir yandan modernleşmeyle birlikte manevi değerleri yitirmenin üzüntüsünü duyması diğer yandan da iç huzurun kaybedildiği bir dünyada eskiye duyduğu özlemi dile getirmesi bakımından önemlidir. Modern yaşam bireylere birçok fırsat sunmuş fakat bununla birlikte manevi değerleri de yok etmiştir. Dolayısıyla geleneklere ve göreneklere, dini pratiklere, ahlaki kurallara uyulmayan bir yaşam ruhunu ve manasını kaybetmiş sadece görüntüden ibaret kalmıştır. Eserde görüldüğü üzere eski manevi değerler artık düşsel anlatı unsurlarıdır, çünkü yaşanan yüzyıl, insanlar ve toplumsal değerler farklılaşmıştır.⁵⁶

Refik Halid Karay’a göre modern yaşam tarzının benimsenmesinde Batılı zihniyetin ürünü olan filmler önemli bir faktördür zira filmler bireylerin davranışlarını etkilemektedir. Bireyler artık toplumun kültürel ve ahlaki değerlerine uymayan davranışları için Refik Halid Karay’ın ifadesiyle fetvayı filmlerden almaktadır. Böylece ailenin ter-

⁵³ Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum*, 168.

⁵⁴ Kurt, *Din Sosyolojisi*: 221-222.

⁵⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, 25.b. , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, 20.

⁵⁶ Refik Halid Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 249.

biye etme görevi yerini filmlere bırakmıştır.⁵⁷ Ayrıca aileler çocuklarını Merkez Efendi, Sümbül Efendi gibi şöhretleri yüzyılları aşacak manevi bir şahsa adamak yerine, onların ileride bir masal bile olamayacak Martine Carol, Gregory Peck gibi film yıldızlarına benzemesini arzulamaktadır, çünkü günün idolleri onlardır.⁵⁸ Geleneksel olan yerini modern olana bırakmıştır. Fakat bu filmlerin sorgulanmadan örnek alınması ve ailenin çocuklar üzerindeki tesirini giderek zayıflatması gençliği israfı, eldeki nimetin kıymetini bilmemeye ve sahip olduklarını da hor kullanmaya sevk etmektedir.⁵⁹ Ahlaksızlığın en büyük hocası olan bu filmlere bir sınır çizilmeli ve memlekete girmeden önce ahlak pasaportları sorulmalıdır.⁶⁰

Refik Halid Karay'ın modernizm karşısındaki tutumu onu ne toptan kabul ne de toptan ret şeklindedir denilebilir. O, kendisini küçük yaşlarından itibaren ilerlemecilik fikrini benimseyen, Batı'nın kıymetli gördüğü taraflarını kabul eden, hatta onların sanat metotlarını kullanan ama öte yandan dilinin ve dininin tiryakisi olarak tanımlar. Refik Halid'in Batı'ya hayranlık duyduğu nokta, onların sanat ve teşkilatçılığıdır.⁶¹ Örneğin o, Amerika'nın ceza kanunlarının pek çok suçu önlediğinden hareketle, ceza kanununda Amerikan kanunlarını tatbik etmekten yana görüş bildirmektedir.⁶² Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin eğitimi, II. Mahmud'un da askerliği Batılı usullere göre düzenlemesinden oldukça memnundur.⁶³ Fakat bununla birlikte onun düşüncesinde Batı'nın yeniliklerini uygulamak, kendi kültürüne tamamen yüz çevirmek anlamına gelmemektedir. Kendi kültürel kodlarında da ortaya çıkarılmayı bekleyen nice cevherler gizlidir.⁶⁴

Modernitenin var oluşunu devamlı kılması, modern bireyleri hiçbir zaman erişemeyecekleri, mükemmel ve imkânsız amaçlarla karşı karşıya bırakmasıyla mümkündür. Kesinlik ve uyumun hâkim olduğu bir yaşamı amaçlayan modern bireyler sürekli ama bir o kadar sonuçsuz kalacak çaba içinde bulur kendini. Amacı uğruna durmadan çalışır fakat o amaç ufuklar gibi erişilmez bir boyuttadır. Ne kadar çok çabalarsa amaç

⁵⁷ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-13-*, *Güzel Sanat Suçları*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 357.

⁵⁸ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 275.

⁵⁹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 75.

⁶⁰ Refik Halid Karay, *Guguklu Saat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 176, 180.

⁶¹ Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 97, 100.

⁶² Karay, *Aydede 1949*, 180.

⁶³ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 195.

⁶⁴ Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*, 49.

da o kadar hızlı uzaklaşır. Böylece modern bireyler adeta Tantal'ın çektiği ızdırabı duyar. Çabalamaları sonuçsuz kalsa da pes etmez çünkü bulunduğu konum bir öncekine göre ufka daha yakındır. Dolayısıyla obsesif bir ilerlemeyle yoluna devam eder. Öte yandan bu çabalama, daimi bir kaygı, huzursuzluk ve telaşı da beraberinde getirir. Zira imkânsıza ulaşmak düşüncesi ve bunu bir görev olarak görme, geleceği değerli kılmak değil, yaşanan anı değersizleştirmektir.⁶⁵ Refik Halid Karay'ın da modernizm hakkındaki görüşlerinin bu doğrultuda olduğu söylenilebilir, çünkü ona göre modern yaşamdaki değişimler insanların diken üstünde yaşamalarına neden olacak derecede hızlı ve bir o kadar belirsizdir. Bu sebeple yirminci yüzyıl insanı daima bir koşuşturma halindedir ve buna bağlı olarak da ruhi açıdan bunalımdadır.⁶⁶

Refik Halid Karay'a göre Batılı yaşam tarzını benimsemek demek; pek çok masrafın kapısını aralamak demektir, çünkü gündelik hayatın gerekliliğinden olmayan ve sırf gösteriş için yapılan harcamalar toplum için ağır bir yükür. Örneğin geç saatlere kadar eğlence yerlerinde vakit geçirmek, düğünlere çiçek yollamak, nikâh şekeri dağıtmak, pasta ve dondurma yemek modern yaşamla birlikte gelen modern masraflardır.⁶⁷ Refik Halid Karay için moda da bu modern masraflardan biridir.

3.3.1. Moda

Modernizmin "üstün olma" idealini gerçekleştiren parametrelerden biri olarak moda, Refik Halid'in tanımlamasında, eşyaların şeklini belirleyen geçici tarzıdır. Ona göre bireylerin yeniliklere ve değişimlere duyduğu heyecanın doğal bir yansıması olan modadan özellikle varoluşsal modlarında dikkat çekme ve beğenilme arzusu bulunan kadınlar istifade eder. Hatta bu sebeple moda efendi, kadınlar ise adeta onun kölesidir. Kadının modaya bu kadar düşkün olması ise, modanın dinamik bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Sürekli bir değişim dikkat çekicidir ve dolayısıyla sonu gelmeyen bu hareketlilik kadının dünyasında özel bir yere sahiptir. Çünkü kadın, değişimle birlikte kendini olduğundan farklı ve yenilenmiş hissederek mutlu olur fakat asıl önemli olan geçici tarzlar her daim kalıcı olan yaratılış güzelliğidir. Yaratılışında zarafet, uyum ve sevimlilik bulunmayan bir kadına modanın ilave edebileceği bir güzellik söz konusu

⁶⁵ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, 3.b. , İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017: 23-25.

⁶⁶ Karay, *Anahtar*, 22.

⁶⁷ Karay, *Aydede 1949*: 259, 261.

değildir. Bununla birlikte hilkatinde güzellik ve zarafet bulunan bir kadını da en zevksiz ve komik bir moda bile çirkinleştiremez. Aslında moda, modern toplumdaki statü göstergelerinden biridir ve “üstün olma” hırsıyla hareket eden bireyler üzerinden çıkar sağlayan bir endüstri teşkilatıdır. Kısaca moda, yeni bir masraf kapısıdır, bu yönüyle harp gibi o da bir felakettir.⁶⁸

Modanın toplumda kabul görmesiyle birlikte kadınlar büsbütün açılıp saçılmış,⁶⁹ saçlarını kısa kestirerek erkeklerle aralarındaki farkları kaldırmış,⁷⁰ genci, yaşlısı saçlarını sarıya boyamaya başlamıştır. Refik Halid’in düşüncesinde bunlar gereksiz işlerdendir. Hatta evli olmayan genç bir kızın saçlarını boyatması toplumun normlarına aykırıdır. Ayrıca boyalı saçları kendisine yakışmış olsa dahi anne-babanın evladı üzerindeki denetimsizliğinin bir sembolü olması ve ailesinin görgüsüzlüğünü yansıtması bakımından da toplum için kötü bir örnektir. Yine Refik Halid’e göre delilerin icat edip, akıllıların da ayak uydurduğu moda, toplumun elinden hiçbir şekilde kurtulmayı başaramayacağı zalim bir hükümdar gibidir fakat bu hükümdar toplumu terk ettiğinde hayat sıradan ve çekilmez olur.⁷¹ Tüm bunlardan hareketle Refik Halid Karay’ın modaya karşı duruşu şu şekilde özetlenebilir:

Akıllı insan, her meselede olduğu gibi moda bahsinde de ikisi ortası bir yol tutmalıdır; ne modayı bütün yeniliği ve acaipliğiyle hemen benimseyivermeli ne de eski modada demir atarak bir moda halicinde pas tutup midye bağlamalıdır. Yani moda modeli, bebeği, kuklası olmaktan çekindiği kadar geçmiş zaman kıyafetlerini gösteren müzelik balmumu bir manken halinde kalmaktan da kendini korumalıdır.⁷²

Alıntıdan yola çıkılarak Refik Halid Karay’ın tüm fenomenlerde olduğu gibi modaya karşı da psikolojik olarak yaklaşma-kaçınma çatışması yaşadığı söylenilebilir. Bunun altında yatan sebebi ise yine içinde bulunduğu dönem şartlarıyla açıklamak mümkündür. Çünkü Refik Halid o dönemi şöyle anlatmaktadır:

Kan gövdeyi götürüyor; taş üstünde taş, omuz üstünde baş kalmıyor; tarihin en insafsız ve zalim, en yıkıcı ve cana kıyıcı bir devrini geçiriyoruz.⁷³

⁶⁸ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*: 80-82, 259-261.

⁶⁹ Refik Halid Karay, *Aydede 1922*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 458.

⁷⁰ Karay, *Deli*: 12-13.

⁷¹ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*: 259-260, 319-320.

⁷² Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 465.

⁷³ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 468.

İşte böyle bir dönemde moda uymak Refik Halid'in düşüncesinde israftır ve zengin ile fakir halkın yaşam şartları arasındaki uçurumun giderek derinleşmesine neden olmaktadır. İnsan çağın getirdiklerini takip etmeli ama kendini tamamıyla moda kapırmamalı, yoksulluğun baş gösterdiği bir devirde israfa bulunmamalıdır. Giyim meselesinde temel kuralı “göze batmamak” olmalıdır.⁷⁴

Dünyanın içinde bulunduğu manzaraya kayıtsız kalmak insanlık dışıdır zira beş kıtaya masum insanların kan ve gözyaşları düşerken, moda uyararak gösteriş yapmak duygusuzluk ve insafsızlık örnekleridir. Bu yüzden yirminci yüzyıl Refik Halid'e göre yerin dibine geçmeye layık bir devirdir.⁷⁵

Bireyin dışında bir uzmanlık alanı olarak moda, yaşam tarzlarına hâkim olduğu için yeniden üretilerek varlığını devamlı kılar. Bireyler değişen yaşam pratiklerinde diğer uzmanlık alanlarında olduğu gibi modayı özgürleştirici bir alan şeklinde algılar ve böylece moda, toplumda yayılırken ciddi bir itirazla karşı karşıya kalmaz. Değişen dünyada bireyler mutlu ve problemsiz yaşam beklentilerini uzman bilgisi ve aynı zamanda da ileri teknolojinin karşılayacağını düşünürler.⁷⁶ Oysa modern dünyada teknoloji bireyler için hem bir fayda hem de bir tehdit unsurudur.

3.3.2. Teknoloji

Teknolojik gelişmelerin ivme kazandığı modern dünyanın bireyleri teknolojiyle diyalektik bir ilişki halindedir. Bir yandan ürettiği teknolojiyle Yaratıcıya meydan okurken bir yandan da kötüye kullanılan teknolojiden olumsuz bir biçimde etkilenmektedir.⁷⁷ Refik Halid Karay teknolojinin sağladığı imkânları kabul ve takdir etmekle beraber verdiği zararın daha fazla olması nedeniyle teknolojiden oldukça şikâyetçidir ve durumunu Tanrı'ya arz etmektedir:

Ya birdenbire zekâmızı al; ne bugüne kadar icat ettiklerimizi kullanabilelim, ne de yeni icatlar çıkarabilelim. Ya suların bir kısmını kara yap; dünyaya rahatça sığışabilelim. Ya bütün petroleri kes, tüket; maden kömürlerini kül et, savur; lastik ağaçlarını yık, kurut; harp aletlerini kullanamayalım.⁷⁸

⁷⁴ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 466.

⁷⁵ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 468-469.

⁷⁶ Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, 292.

⁷⁷ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*, 11.

⁷⁸ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*, 13.

Refik Halid'in yukarıda belirtilen bu istekleri gerçekleşmese bile zaten ona göre modern insan teknolojiyi hırslarının esiri yaparak dünyanın sonunu getirecektir.⁷⁹ Modern teknoloji, insanın insan olma vasfına zarar vermektedir. Özellikle de savaş zamanlarında. Bireylerin karşılıklı çarpışması yerini artık toplu kıyımlara bırakmıştır. İleri teknolojinin kullanıldığı bir çarpışmada karşılıklı niyetler belli değildir. Dolayısıyla modern silahları kullanan bireyler düşman olarak tanımladıkları bireylerden önce kendi ahlaki kimliklerini yok etmektedirler. Böylece ahlaki eylem yerini araçsal eyleme bırakmaktadır. Sonuçta ise ahlaki açıdan yasak olan eylemler yargıdan bağımsız kalmış ve büyük yıkımların önü açılmıştır.⁸⁰ İşte bu noktada Refik Halid Karay Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı kıyaslar. Ona göre Birinci Dünya Savaşı insanlığın kaybedilmediği şerefli bir savaştır. Teknolojiyle kazanılan zaferler ise dürüst değildir.⁸¹ Bu sebeple teknolojinin en önemli icadı, insanın yaratılışındaki savaş eğilimini yok edecek bir madde bulmak olacaktır. Çünkü insan bir yandan penisilin gibi ilaçlarla hayat kurtarıırken öte yandan da atom bombası icat ederek toplu katliam yapmaktadır. Son derece konforlu ve lüks bir yaşam imkânı sunan teknoloji aynı zamanda Üçüncü Dünya Savaşı'nın destekleyicilerinden biri olursa, o konfor ve lüksün hiçbir anlamı kalmayacaktır.⁸²

Modernitenin en önemli gerçekliklerinden biri yoksun bırakıcı oluşudur.⁸³ Evet, bireylere pek çok fırsat tanır ama bununla birlikte yıkımların, yoksulluğun, bencilliğin hâkim olduğu bir yaşama, kısaca gücü elinde bulunduranın egemenliğinde değer yargılarının kayboluşuna şahit olan bireylerin kendi öz benliğine, kültürüne ve toplumsal değerlerine de yabancılaşmasına neden olur.

3.3.3. Yabancılaşma

Modernitenin getirisi olarak yabancılaşma, bireyleri etkileyen bir sorun olmaya devam etmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi, temel ihtiyaçların farklılaşması, kolay elde edilebilirlik vb. sebeplerden dolayı bazı ahlaki değerler değişime uğramış ve bu da yabancılaşma problemini beraberinde getirmiştir.

İçinde yaşadığı devri hızlı değişimler geçiren, oldukça maddi ve teknolojiyle kuşatılmış olarak gören Refik Halid Karay'a göre tarif ettiği bu yeni devir pek çok güzel

⁷⁹ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*, 14.

⁸⁰ Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*: 71, 77.

⁸¹ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*, 62.

⁸² Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 187, 430.

⁸³ Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 241.

anane ve gelenekleri yok etmiştir. Eskinin esrarlı, heyecanlı ve maneviyat dolu günleri bugün için hayalden ibarettir. Weber'in ifadesiyle söylenecek olursa "Dünyanın büyüğü bozulmuştur."^{*} Dolayısıyla insan, hiç ait olmadığı ve olamayacağı bir yaşam tarzını özentisi şeklinde taklit ettiği için kendi kültürel geçmişine, dini pratiklerine, toplumsal değerlere yabancılaşmıştır. Refik Halid Karay'ın eserlerinde ele aldığı yabancılaşma problemi din olgusu ekseninde değerlendirildiğinde onun özellikle Ramazana dair görüşleri dikkat çekmektedir. Yirminci yüzyıl nesli ona göre maddiyatperesttir ve böyle oldukları için eski Ramazanların ruhunu yaşatmaları mümkün değildir. Onlar ne mahyaların estetiğini ne de davulcuların manilerindeki zevki anlayabilirler. Bu yüzden değişen nesil gibi Ramazan da eski Ramazanlara benzememektedir.⁸⁴ Refik Halid Karay üzüntü duyduğu bu durumu İstanbul'da doğup büyümesine ve Türk olmasına rağmen Batılı tarzda bir yaşamı benimseyerek Türk kültüründen hiç haberi olmayan bir Küçük Hanımefendi imgesiyle ironik bir biçimde ortaya koymaya çalışır. Ramazan ayı gelmiştir ve Küçük Hanımefendi yazara uykusuzluktan şikâyet etmektedir. Yazar bunun nedenini havanın sıcak olmasına bağlar fakat Küçük Hanımefendi gece çalınan davulu sebep gösterir ve sahurun ne anlam ifade ettiğini sorar. Yazar ona ramazan ayında olduklarını, Müslümanların ramazan ayında oruç tuttıklarını söyler, davulcu geleneği ve sahur hakkında bilgi verir. Küçük Hanımefendi yazarı hayretler içinde dinler çünkü anlatılanlar kendisine çok mantıklı gelmemektedir. Davul sesi çok rahatsız edicidir, sahur vakti yemek yenilebilecek bir saat değildir. Herkes sahura kalkmadığı için de insanlar kendilerini sahura kaldıracak daha gürültüsüz bir çözüm yolu bulmalıdır. Yazara göre bu kız bir zamane Küçük Hanımefendisidir ve Ramazan geleneklerini bilmemesi normaldir ama kendisine mübarek ramazanın gürültülerle oluşan misilsiz güzellikleri nasıl anlatılmalıdır?⁸⁵ Yazar, Küçük Hanımefendi'yle yirminci yüzyılın maddiyatperest neslini imlemiştir ve bu nesle yabancılaştığı değerleri geri kazandırmanın pek de kolay olmadığını farkındadır, çünkü modern yaşam dünyanın manevi büyüsunü bozmuştur.

Refik Halid Karay Ramazan geleneğinin bozulmasını toplumsal yapının değişimi üzerinden açıklamaya çalışmaktadır, çünkü toplum dinini değiştirmemiş, inancını da kaybetmemiştir. Dolayısıyla sosyal yaşamın değişimi din üzerinde etkili olmuş, özellik-

* Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Milay Köktürk, 2.b. , Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2013, 110.

⁸⁴ Karay, *Guguklu Saat*: 137-139.

⁸⁵ Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*: 141, 145, 147.

le aile yapısındaki değişim, ekonominin bozulması/ahlaki değerlerin unutulması ve gece eğlencelerinin her güne yayılması nedeniyle eski Ramazan geleneklerinin yaşatılmasına imkân kalmamıştır.⁸⁶

Refik Halid Karay için modernizm öncesi dönem, toplumsal değerleri, gelenek ve göreneklere muhafaza etmesiyle kendine has bir dokusu bulunan ve aynı zamanda aile bağlarının güçlü olduğu bir dönemdir. Fakat moderniteyle birlikte toplum bir yandan yeni sosyal yapıya adapte olmaya çalışırken bir yandan da kendine has değerleri kaybetmeye başlamıştır.⁸⁷

3.4. DEĞİŞEN DÜNYADA AHLAKİ DEĞERLER

Bir sanatkârın dünyayı tam anlamıyla kusursuz görmesine imkân yoktur. Sanatçı her zaman daha güzelini arayan, ideal olanı bulmaya çalışan kişidir. Dolayısıyla dünya hangi durumda olursa olsun sanatkârlar onun gidişatından memnun değildir.⁸⁸ Bir sanatçı olarak Refik Halid Karay da içinde yaşadığı dünyanın halinden şikâyetçidir, çünkü Batılı yaşam tarzının taklit edilmeye başlanmasından ve özellikle de Birinci-İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra ahlaki değerler yok olmaya başlamıştır. Ayrıca git gide ilerleyen teknoloji de bu yok oluşun en büyük destekçilerinden biridir. Gösterişçi tüketim artmış, bireyler toplum merkezli düşünce yapısından ben merkezli düşünce yapısına evrilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak israf artmış ve yardımseverlik mefhumu ortadan kalkmıştır. Refik Halid Karay'a göre Batılıların kendilerine has yaşam tarzı ve geleneklerini sırf gösteriş ve özentisi nedeniyle yani sorgulamadan, aynen taklit etmenin hiçbir manası yoktur.⁸⁹ Asıl önemli olan onların iyi özelliklerini örnek alabilmektir.⁹⁰

3.4.1. 'Sosyosentrizm'den 'Egosentrizm'e Geçiş

Modernite öncesiyle modern dönem arasındaki en belirgin farklardan biri, bireylerin ötekine karşı bilinçli/bilinçsiz bir kayıtsızlık halinde olmalarıdır. Ekonomik gücü statü göstergesi olarak kullanmaya başlayan modern bireyler isar, fedakârlık, değer atfetme gibi ahlaki değerlerden oldukça uzaklaşmışlardır. Modernite öncesi toplumda

⁸⁶ Karay, *Aydede 1949*: 185-186.

⁸⁷ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 233.

⁸⁸ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 276.

⁸⁹ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-4-*, *Mutfak Zevkinin Son Günleri*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 371.

⁹⁰ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 233.

zenginlik, iyilik ve yardımseverlikte bulunmak için bir araçken, modernite ve ötesi zamanlarda ise toplumda kabul görmenin amacı haline getirilmiştir. Böyle bir amaç ‘ben’i ön plana çıkarırken ‘ben’in dışında kalanı değersizleştirmiş dolayısıyla servet faziletsizlikle eş değer görülmeye başlanmıştır.⁹¹ Birlikten bireyciliğe Tönnies’in kavramsallaştırmasıyla Gemeinschaft’tan Gesellschaft’a* geçilen toplumda sınıflar arası uçurum gitkiçe derinleşmiş, bireylerin birbirlerine karşı muamelesini belirleyen kriter servet derecesi olmuştur. Batılı yaşam tarzı benimsenmiş fakat onların hayır işleme, yardımseverlik türünden güzel adetleri görmezden gelinmiştir.⁹² Yeni sosyal yaşam tarzının bireylerdeki hayır işleme duygularında bir zayıflatma meydana getirdiğini⁹³ vurgulayan Refik Halid Karay için toplum artık Batılının eğlence tarafını seçmede şahin, hayır işlemede ise devekuşu gibi olmuştur.⁹⁴ Modern bireyler çay partileri, balolar gibi eğlencelerle o kadar meşgullerdir ki, etraflarındaki bireylere yardımda bulunacak vakitleri bulunmamaktadır. Hâlbuki eskiden geliri olmayan aileler gözetilir, açlar doyurulur, hatırları sorulur ve yardım istenen kişi menfi bir tutum sergilemezmiş.⁹⁵ O dönemin kendine özel bir ihtiyaç sahiplerini koruma ve eğitimi için destek olma usulü varmış ve böylece pek çok birey topluma kazandırılarak hayatları kurtarılmıştır.⁹⁶ Şimdilerde milyoner sayısının artışıyla ters orantılı olarak yardımseverlik azalmıştır. Refik Halid’e göre eski zenginler toplum için daha faydalıdır. Modern dönem zenginleri ise ihtiyaç sahiplerine karşı insani bir tutum sergilememekle birlikte dini bir görev olan zekâttan da habersiz yaşamaktadırlar.⁹⁷ Refik Halid Karay’ın düşlediği toplum, zenginin fakiri gözetdiği, maddiyatın hâkim olduğu bir dönemde hayır yaparak manevi duyguların dinamizm kazandığı, statünün yok sayılarak zengin ve fakirin yakınlaştığı bir toplumdur. Bu düşsel toplum yapısında en büyük sorumluluk ise kadına aittir.⁹⁸ O bu düşüncelerini şöyle özetlemektedir:

Zengin Garp kadınının yalnız süsünü, modasını mı taklit etmeliyiz? Hayırlı tarafları da olsa gerektir. Bizim paralı bayanlar yaşadıkları masal ülkesinden ne zaman insanların arasına incekler ve insanlığa yakışır işlere

⁹¹ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 537-538.

* Ferdinand Tönnies, “Gemeinschaft ve Gesellschaft,” *Şehir ve Cemiyet*, haz. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000, 203.

⁹² Karay, *Memleket Yazıları-6-, Doğuştan Kadıncıl*, 185.

⁹³ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 175.

⁹⁴ Karay, *Aydede 1949*, 232.

⁹⁵ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 174, 176.

⁹⁶ Karay, *Memleket Yazıları-14-, Cihangir Dalkavuğu Tarih*, 358.

⁹⁷ Karay, *Memleket Yazıları-11-, İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 404-405.

⁹⁸ Karay, *Memleket Yazıları-6-, Doğuştan Kadıncıl*, 180.

girişecekler? Zenginlinin sefaletle kayıtsız ve insafsız kalmasını tarih çok defa affetmemiştir. Hele erkeğinden fazla kendisinden dertliye şefkat, muhtaçlara yardım beklediğimiz zengin kadını ızdırıp ve yoksulluğa karşı şu gördüğümüz kadar kaskatı yürekli kesilirse, bundan yalnız utanmak değil, korkmak da lâzımgelir.⁹⁹

Çünkü süse, gösterişe meraklı dolayısıyla daha çok tüketen hanımlar, içinde yaşadıkları yokluk döneminde ancak hayırseverlikleri sayesinde vicdan azabından kurtulabilirler ama ne var ki modern dönem kadınları fedakârlıkta bulunabilecek olgunlukta değildir. Onlar sadece kendisiyle ilgilenen etrafına gözleri kapalı bir yapma bebektir. Oysa toplumu hayır işlerine teşvik etmede kadın etkili bir rol oynar, o bu türden işlerle ilgilenmedikçe toplum da bu mücadeleyi bırakır.¹⁰⁰

Refik Halid Karay toplumun kendi kültürüne ait olmayan Batılı adetleri ne kadar kolay ve sorgulamadan kabul ettiğine de hayret eder. Özellikle Noel kutlamaları üzerinden kaybedilen değerleri hatırlatır. Bir Batılı için Noel sadece eğlenceden ibaret değildir. Eğlenceyle birlikte yoksulların, yetimlerin sevindirildiği ve duaların alındığı dini bir yönü de vardır. Hz. İsa'nın doğum günü bir İsevi için Allah korkusunu hissettiği bir zaman dilimidir. Bir Müslüman elbette ki bu heyecanı duyamaz ve dolayısıyla da onun Noel kutlaması eğlenceden öteye geçemez. Hayır işleme tarafını aklına bile getirmez. Bununla birlikte Müslümanların da dini gün ve geceleri bulunmaktadır fakat ben merkezli düşünce yapısı toplumu ele geçirdiği için ne bayramda ne de kandillerde yaşlılar, yetimler ve yoksullar hatırlanmamaktadır. Böyle bir kayıtsızlık hali Refik Halid'e göre herhangi bir dinsel kimlikle açıklanamaz.¹⁰¹

Aldığı ahlaki eğitimin ve dinlediği nasihatlerin kendisine oldukça tesir ettiğini vurgulayan Refik Halid, ahlaki değerlerin yozlaştığı bir dönemde okullardaki ahlak derslerinin gerekliliğini ve bu derslerin revize edilerek eğitim programına konulmasını savunur. Unutulan değerler ancak bu şekilde yeni nesle hatırlatılabilir ve bireylerin ötekine karşı sorumluluk bilinci geliştirilebilir.¹⁰²

⁹⁹ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 182.

¹⁰⁰ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*: 180, 184-186.

¹⁰¹ Karay, *Aydede 1949*, 232.

¹⁰² Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 462.

3.4.2. Dürüstlük

“Dürüst iş görmemek günün gidişidir.”¹⁰³ der Refik Halid ve kaybedilen bir başka ahlaki değerden daha üzülen bahseder. Bununla birlikte yarım yüzyıl öncesine kadar Batılılar tarafından oldukça dürüst olarak anılan Müslüman Türklerin niçin ölçü ve tartıda hile yapmaya başladığını sorgular. Refik Halid, bugünün Batılı tüccarlarından daha dürüst olduğunu vurguladığı eski Türk esnafının hileden korktuğunu belirtir. Ona göre eskiye dair tüm üstün özellikler kaybedilmektedir ve en önemlisi de bu özelliklerin yerine daha iyileri koyulamamaktadır. Modern toplumsal yaşamın en önemli problemi hile ve aldatmaca yani bireylerin kendi menfaati uğruna bir diğerini önemsememesidir. Üstelik yapılan hileler birer utanç sebebi olarak da görülmemekte tam tersine marifet sayılmaktadır. Öyle ki hilekâr çırak artık ustasının gözdesi konumundadır.¹⁰⁴ Refik Halid eskiden de toplumda hilekârlığın bulunduğunu ifade etmekle birlikte aldatmanın da bir sınırı bulunduğuna dikkat çeker ve eski dönemde Allah’tan ve kullardan korkulduğunu, dolayısıyla da sorumluluk duygusunun daha ağır bastığını anlatır. Hilekârlığın altında yatan sebebi insanın hep daha fazlasını istemesi şeklinde açıklar. Çünkü ekonomik gücü elinde bulundurma isteği insanın hırsını tetikleyen önemli parametrelerden biridir.¹⁰⁵ Dolayısıyla yüzyılın en gerekli ahlaki davranışlarından biri Batılı usulü alışverişidir.¹⁰⁶ Çünkü Batı’da satıcı nezaketsizliği ve hilesiyle karşılaşılmamaktadır.¹⁰⁷ Oysa Türk toplumunda özellikle de savaştan sonra ticaret ve alışveriş ahlakı tamamıyla değişmiştir. Satıcı ve alıcı arasında güven kalmamış, aralarında dürüstlerin de bulunmasına rağmen genel olarak esnaflar “bî insaf” olarak anılır olmuştur.¹⁰⁸ Alışveriş artık bir oyundan ibarettir. Bu oyunda satıcının hedeflediği temel strateji aldatmak, alıcının nihai hedefi ise aldatılmamaya çalışmaktır. Gündelik yaşam pratikleri arasında bireyler tarafından içselleştirilen bu oyun normalin dışında bir duruma işaret eder ve bireylerin ontolojik bir güvensizlik hali yaşamasına neden olur. Ahlaki değerlerin hiçe sayıldığı bir toplumda satıcı ve alıcı arasında bitmek bilmeyen bu mücadelede alışveriş yapmak Refik Halid Karay’ın ifadesiyle “ruh yorgunluğu”dur.¹⁰⁹ Ayrıca satıcı ve alıcı birbirine

¹⁰³ Refik Halid Karay, *Aydede 1948*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2013, 167.

¹⁰⁴ Karay, *Aydede 1948*: 166-168.

¹⁰⁵ Karay, *Aydede 1949*, 292.

¹⁰⁶ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 357.

¹⁰⁷ Karay, *Memleket Yazıları-10-*, *Bir Denizden Bir Denize*, 42.

¹⁰⁸ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 341-342.

¹⁰⁹ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 350-351.

karşı iki ezeli düşmandır zira satıcı hilekârlık hünerini sergileyip alıcıyı aldattıktan sonra alıcının ardından alay eden, alıcı ise güven duygusunu yitirmiş ve aynı zamanda da aldanmadığını düşünen fakat en çok aldatılan kişidir.¹¹⁰

Refik Halid Karay eskiye dair ve özlemle yâd ettiği pek çok dürüstlük örneğinden bahseder. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Değirmendere iskelesine -30 yıl kadar eskiye ait bir vakadır- köylüler odun getirirlermiş. Orada bir direk dikiliymiş, direğe de içi para dolu bir torba asılıymış. Köylü getirdiği odunu kendisi tartar, evvelce odun tüccar ile kararlaştıran fiyat üzerinden bedeli ne tutuyorsa –ancak bunu- torbadan alır, geri döner, gidermiş. Ne kontrol, ne hile, ne hırsızlık, yani günün tâbirile “atlatmak-kaynatmak”, en ufak bir terbiyesizlik, ahlâksızlık, vicdansızlık yok!¹¹¹

Alıntıda açıkça görüldüğü üzere “dürüstlük” kendi kültürel kodlarımızda var olan bir mefhumdur fakat artık gelinen nokta ahlaki olmayan davranışlarla iftihar etmektir. Refik Halid Karay’ın bu duruma çözüm önerisi ise toplumda yerleşmeye başlayan aldatma zihniyetini yok etmek ve gelecek nesle devredilmesini engellemektir. Dolayısıyla burada en önemli görev ailenin ve yine eğitim sisteminindir.¹¹²

3.4.3. Adalet

Refik Halid’in çok önemseydiği değerlerden biri de adalettir, çünkü yeryüzüne düzenin hâkim olabilmesi, bireylerin adil olmasına bağlıdır. Adaleti tesis etmedeki en önemli kural geç kalmamaktır. Dolayısıyla suçsuzluğundan emin olunan kişiye karşı intikam duygularıyla hareket edilmeden hakkını zamanında teslim etmek gereklidir. Adalette bahane üretmeye yer yoktur ve geç gelen adalet suçsuz olan bireye eziyettir. Soyu, dili, dini kimliği ne olursa olsun adalette kişisel düşmanlıklar paranteze alınır zira aslolan bireyin suçsuz olmasıdır. Ayrıca adaleti sağlamak cesur olmayı gerektirir. Bu sebeple adaleti sağlayacak kişi hiçbir şeyden ve kimseden korkmamalıdır.¹¹³

Refik Halid’e göre adalet sistemi çok ağır işlemektedir. Böyle olunca da suçlular cezaya çarptırılma korkusundan daha az etkilenmekte, buna paralel olarak da toplumda-

¹¹⁰ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 353, 355.

¹¹¹ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 571.

¹¹² Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 573.

¹¹³ Karay, *Memleket Yazıları-11-, İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, 319.

ki suç oranları artmaktadır.¹¹⁴ Ama ne var ki adalet ve eşitlik yeryüzünde hiçbir zaman tam anlamıyla sağlanamayacaktır. İnsanın hayatı nasip ve tesadüflere bağlıdır.¹¹⁵ Hatta böyle olduğundan bazen suçsuzken suçlu, suçluysen suçsuz konumuna düşülebilir ama insanın tam anlamıyla adalet ve eşitlikten nasibini alamaması genel olarak kendi yaptıkları nedeniyledir. Onun hırsı, tamahı, bir ötekini kardeş olarak değil de düşman olarak görmesi ve kendinden daha değerli bulmaması içinde bulunduğu durumdaki adalet ve nezaketsizlikten daha iyi bir muameleyi hak etmediğinin kanıtıdır.¹¹⁶

Refik Halid Karay dünyada tam anlamıyla adaletin sağlanamayacağını kabullense de bireylerin her zaman ahlaki bir sorumluluk duygusuyla hareket etmesinden yanadır ve toplumu hakşinas olmaya davet eder. Görünenden hareketle görünmeyen de kıymetinin takdir edilmesini ister. Bu konuda Mimar Sinan'dan örnek verir. “Evet, Mimar Sinan varlıklarıyla herkesi büyüleyen devasa eserler meydana getirmiştir fakat onu hem maddi hem manevi olarak destekleyen devlet ricali, sadrazam ve padişah olmasaydı Mimar Sinan ne yapabilirdi?” diye sorar ve bu soruya “Herhalde küçük yapılara gücü yeter ve unutulup giderdi.” şeklinde cevap verir. Mimar Sinan'ın yeteneği ve dehası ortadadır ama aynı zamanda etrafındakiler de onun farkındadır. Bu sebeple ona hak ettiği değeri göstermişlerdir.

Refik Halid Karay Mimar Sinan'ın kalıcı olmasını zaman ve mekân bağlamında açıklar. Çünkü Mimar Sinan'ın yaşadığı zamanda başka bir ülkeye gitmeyi düşünmemesi etrafındakilerin ona adilane davranıp kıymetini bilmesi sayesinde. Tam tersi bir durum söz konusu olsaydı Mimar Sinan eserlerini bilgi ve yeteneğini destekleyen başka bir ülkede meydana getirecekti.¹¹⁷ Dolayısıyla adaletli olmak ve hak edene hakkını teslim etmek hem birey hem de toplum için faydalıdır.

Refik Halid'in adalet konusunda şikâyetçi olduğu nokta hak etmeyen bireylerin takdir görmesidir. Çünkü böyle olduğunda gerçek hak sahiplerinin değeri düşmektedir. Özellikle kendi sahasında herkesin üstat olarak anılmasına karşı çıkan Refik Halid, unvan vermedeki adil olmayan durumu bilgisizlikle açıklar. Kimin üstat olup olmayacağı, kelimelerin hangi manaya işaret ettiklerini öğrendikten sonra bilinebilir. Refik Halid

¹¹⁴ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-12-*, Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 50.

¹¹⁵ Karay, *Deli*, 183.

¹¹⁶ Karay, *Tanrı'ya Şikâyet*: 16, 55.

¹¹⁷ Karay, *Aydede 1949*: 152-153.

birilerinin unvan almasından değil, unvanın gerçekten hak edene verilmesini dert edinmiştir yani adaletten yanadır.¹¹⁸

Refik Halid Karay'ın dünyadaki düzenden hareketle adalet meselesine yaklaşımının teslimiyet içerdiği söylenilebilir. Her ne kadar adaletle uyuşmayan durumlarda bile insanın bilemeyeceği bir hikmet olduğunu savunan dervişane fıkralardan hoşlanmadığını dile getirirse de yine de böyle fıkralarla teselli bulduğunu itiraf eder. İnsanın aceleci özelliğine dikkat çekerek dünyadaki düzensizlikten şikâyet etmeden ilahi adaleti beklemenin belki de daha yerinde bir davranış olduğunu belirtir.¹¹⁹

3.4.4. Merhamet

Refik Halid Karay'ın merhamet algısı eylemseldir. Kaleme aldığı yazılarda toplumda bu konuda gördüğü eksikleri dile getirir ve eksiklerin giderilmesi için çaba sarf edilmesini bekler. Gerekli çabayı gösterenleri de takdir eder.¹²⁰

İnsan, hayvan ve bitkilere karşı oldukça hassas olan Refik Halid, şefkat ve merhamet duygularıyla ortaya çıkan vakıfların öneminden bahseder. Eskilerin bir yandan kimsesizler, hastalar, yaşlılar, evlenecekler ya da herhangi bir felakete uğrayanlara karşı insanların Gemeinschaft ruhuyla fedakârlıkta bulunarak yardımda bulunduğunu öte yandan da hayvanlar için barınak yapılması ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için ciddi manada paralar ayırdıklarını kaydeder. Ayrıca hayvanlara fazla yüklenilmesinden rahatsız olduğunu hatta çiftçileri sivrisinekten korumak için yüksek yerlere pekmez sürüldüğünü ve bunun için de yine vakıfnameler hazırlandığını belirtir. Dilsizler, körler ve sağırlar için de ayrı vakıflar bulunduğunu ekler. Kendi dönemiyle kıyaslandığında eski toplum yapısının daha duyarlı olduğunu, şimdilerde ise kimsenin bir başkası için fedakârlıkta bulunmadığını dile getirir. Yeni nesil ne bu vakıfları koruyabilmiş ne de yenilerini yapmayı düşünebilmiştir.¹²¹

Hayvanları sevmeyen bir bireyin insanları da sevemeyeceğini iddia eden Refik Halid Karay, tanıdığı tüm vicdan sahibi ve iyi insanların hayvanlara karşı merhametli ve sevgi dolu olduğunu vurgular. Tanınmış büyük şahsiyetler ve ün yapmış sanatkârların özellikle kedileri çok sevdiğini ifade eden Refik Halid, İslam Peygamberi'nin de kedile-

¹¹⁸ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*: 87-88.

¹¹⁹ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Hüv Arabeskleri*: 61-62.

¹²⁰ Karay, *Aydede 1949*, 302.

¹²¹ Karay, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*: 535-536.

re muhabbet duyduğunu anlatır. Ayrıca kedileri sevmesi dolayısıyla Ebu Hureyre yani Kedilerin Babası şeklinde anılan sahabeyi de örnek gösterir. Çünkü onun zihninde tanımladığı şekliyle gerçek insan, bir hayvanın çektiği acıyı hissedebilen duyarlı kişidir.¹²²

Hayvanlara şefkat ve merhamet duygularıyla davranan bireylerden oluşan toplumların da kolayca dağılmayan, birbirine bağlı ve kimsenin yıkamayacağı bir medeniyete sahip olduğunu söyleyen Refik Halid Karay¹²³ yazılarıyla toplumu her seferinde bu konuda bilinçlendirmeye gayret etmiş ve verilen sözlerin uygulamaya geçirilmesi için çaba sarf etmiştir denilebilir.

Refik Halid Karay'a göre ahlaki değerlerin hatırlatılması için çeşitli levhalar düzenlemek, bu konu hakkında kitaplar basıp dağıtmak yeterli değildir. Her birey yaşam pratikleri içinde bir diğerine olumlu örnek teşkil etmelidir. Ağaca muhabbet duyulmasını, ormana saygı gösterilmesini sağlamak için eyleme geçilmelidir. Örneğin Noel'de çam ağacı katliamını önlemek gerekmektedir. Batılılaşmada bu gibi kötü bidatler bırakılmalıdır.¹²⁴ Çünkü Refik Halid, ağaca hürmet gösterilen ülkelerde ahlaki güzelliğin geliştiğini düşünmektedir. Ayrıca ağaca duyulan muhabbet, ahlak ve kültürün sembolüdür. Dolayısıyla eserlerinde ağaç sevgisini aşılacak sanatçılara ihtiyaç vardır. Zira bu muhabbetle yetiştirilen bir çocuk ileride topluma zararı dokunmayacak bir birey olacaktır.¹²⁵ Zaten kendi yurdunun ağaçlarına muhabbet beslemek bireyin içindeki vatan sevgisini de ortaya çıkarır. Çünkü yurdundan ayrı düşen bireyler memleketinin ormanlarına, denizlerine, dağlarına aşırı düşkünlürlük ve durmadan onları hayal ederler. Refik Halid için her ağaç birbirinin aynıdır fakat insanın kendi memleketinin insanlarıyla hemşehridir. Ayrıca o kendi vatanını kökleriyle kucakladığından bu hemşehriye başka ülkelerde karşılaşma imkânınız yoktur ve yabancı memlekette gördüğünüz her ağaç vatan özlemini biraz daha perçinlemektedir.¹²⁶

3.5. VATAN SEVGİSİ

Hayatı özellikle milli ve dini duygular üzerinden yorumlayan Refik Halid Karay için tam bir memleket aşığıdır denilebilir. Zira uzun yıllar sürgünde kalması nedeniyle içinde derin bir memleket özlemi biriktirmiş ve bu özlem onun memleket sevgisini her

¹²² Karay, *Memleket Yazıları-8-, Ağaç ve Ahlâk*: 127, 131, 147.

¹²³ Karay, *Aydede 1949*, 302.

¹²⁴ Karay, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 626.

¹²⁵ Karay, *Memleket Yazıları-8-, Ağaç ve Ahlâk*: 67-69.

¹²⁶ Refik Halid Karay, *Makyajlı Kadın*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 62-64.

gün biraz daha arttırmıştır. Çünkü ikinci sürgün tecrübesi döneminde dili ve yaşamı kendisinininkine benzemeyen pek çok birey arasında yabancılık çekmiş, bu noktada anılarına sığınmıştır. Refik Halid'in düşüncesinde insanın kendi vatanı biriciktir. Dolayısıyla ister kötü şartları bulunsun isterse mamur olsun her halükarda inan vatanını sever ve ondan ayrı kalmak istemez.¹²⁷ Şartlar vatandan ayrı kalmayı gerektirdiğinde ise insan kendini bulunduğu yere ait hissedemez. Refik Halid Karay da sürgün yıllarında kendisini gittiği ülkenin bir bireyi olarak görmemiş hatta kimliğindeki Türk vatandaşı ibaresinin değişmesini istememiştir. Çünkü kimliği onun vatanıyla olan tek bağıdır ve bu bağın yok olmasına rızası bulunmamaktadır. Fakat yazdığı yazılar nedeniyle Halep'ten de ihracı istendiği zaman kimliğini taşıdığı vatanın zaten onu kendinden saymadığını düşünerek mecburen yabancı tabiiyetine geçmeyi kabul etmiş ama bu durumdan büyük üzüntü duyduğunu da ifade etmiştir.¹²⁸

Refik Halid Karay'ın, eserlerinde vatan sevgisini vurgulamak için iki sembol kullandığı görülür. Bunlar; bayrak ve çocuktur. Ona göre gurbette karşılaşılan ırkdaş bir çocuk tıpkı bayrak gibi milli duyguları harekete geçirir ve aynı zamanda da vatan özlemini biraz olsun dindirir. Refik Halid Karay bu duygularla "Ayşegül" hikâyesini yazmıştır. Ayşegül bir Türk kızıdır ve ona rastlayan Refik Halid memleket çocuklarına duyduğu hasreti –ki vatan sevgisiyle eş değer görmektedir- kelimelere dökerek gönlündeki sızıyı dile getirmiştir.¹²⁹ *Dişi Örümcek* romanında ise bayrağı ön plana çıkaran Refik Halid Karay'ın hem bayrak hem de çocuk sembolünü kullanarak vatan sevgisini anlattığı yazısı ise *Ay Peşinde*'dir. Refik Halid bu yazısında alegorik bir anlatımla vatanın güzelliklerini, bölünmezliğini, bağımsızlığını ve vatan sevgisinin birleştirici bir unsur olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. İzmir'in işgalinden çok etkilendiğini belirten yazar¹³⁰ Türk- Yunan mücadelesini "vatan masalı" şeklinde kurgulayarak milli duyguları harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Yazıda söz edilen bereketli topraklar İzmir'dir ve dünyalar güzeli kız İzmir'in limanıdır. Buraya göz diken sergerdeler ise Yunanlılardır. Refik Halid'e göre düşmanların başarılı olabilmesi Hilal'i ortadan kaldırmakla mümkündür. Hilal'in genelde bayrağı özelde ise İslam'ı sembolize ettiği söylenilebilir çünkü dünyalar güzeli kızın yüzünü güldüremeyen sergerde kâhine ne yapması gerektiğini

¹²⁷ Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-18-, Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 395.

¹²⁸ Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 157, 240-241.

¹²⁹ Karay, *Memleket Yazıları-5- Pek İyi Hatırlarım*: 585-586.

¹³⁰ Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015, 194.

sorduğunda kâhin ona Hilal'i göstererek: "Onu kırmazsan sultan sana gülmez zira o var oldukça sen ipek giyemezsin, şarap içemezsin ve rahat edemezsin!" şeklinde uyarıda bulunmuştur. Dolayısıyla düşmanın bu topraklara yerleşebilmesi bayrağı indirip İslam'ı ortadan kaldırmasına bağlıdır. Yazının devamında sergerde Hilal'i kırmanın kolay olduğunu düşünerek askerlerini toplar ve Hilal'e saldırmaya çalışır fakat birlik ve beraberliği sağlayan millet, sergerdeyi başarısızlığa uğratır. Böylece bayrak bereketli topraklarda dalgalanmaya devam eder.¹³¹ Yazının genelinde millet olma bilincine dikkat çeken Refik Halid Karay'a göre; "Bir vatanın asıl sahibi o milletin kendi şuuru ve benliğidir."¹³²

Refik Halid Karay için bir insanın doğup büyüdüğü topraklarda özgürce yaşaması kadar zamanı geldiğinde yine aynı topraklarda yaşama veda etmesi de büyük önem taşır. Onu bu düşünceye sevk eden parametrelerden biri ömrünün uzun bir devresini sürgünde geçirmiş olmasıdır. Dolayısıyla vatanından ayrı ölmek ve başka bir memlekette gömülmek onun baş kaygılarından biridir. Bu kaygıyı duymayan kişi ise dünyanın en bahtiyarlılarından. Gurbette bulunduğu sıralarda Refik Halid Karay'ın zihnini en çok meşgul eden düşünce; ölüm kendisini bulmadan vatanına kavuşup kavuşamayacağıdır.¹³³

3.6. OTANTİK BİR TECRÜBE OLARAK ÖLÜM

İnsanın varoluşsal kaygılarından biri de ölüm gerçeğidir. Varlığın değişmez ötekisi olarak ölüm¹³⁴ insanlık tarihinin başlangıcından şimdiye dek süregelen destanlardan masallara, şiirlerden felsefi yazılara kadar pek çok metnin içeriğine yansıyan ve hatta kutsal metinlerde hatırlatılan dolayısıyla da unutulması güç sabit bir düşünce;¹³⁵ insan bilincinde varlığını sürdüren bir olgudur. Ölüm insanın en büyük hakikatidir ve imgelemez, insan zihninde tasavvuru yoktur, algılanmaktan uzaktır ama öte yandan kaçınılmazdır.¹³⁶ Bu durum fikri metinlerden biri olan Gilgamiş Destanı'nda¹³⁷ şu şekilde ifade edilmiştir:

¹³¹ Refik Halid Karay, *Ay Peşinde*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009: 7-11.

¹³² Karay, *Aydede 1949*, 35.

¹³³ Karay, *Memleket Yazıları-11- İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 69-70.

¹³⁴ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, çev. Nurgül Demirdöven, 2.b. , İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, 11.

¹³⁵ Kaan H. Ökten, *Ölüm Kitabı*, 2.b. , İstanbul. Agora Kitaplığı, 2016, 2.

¹³⁶ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*: 11, 25-26.

¹³⁷ Ökten, *Ölüm Kitabı*, 2.

Asla çizilmedi

Ölüm'ün sureti:

(Yine de) ezelden beri

Tutsağıdır(?) (onun), insanoğlu!¹³⁸

Ölümün tutsağı olma bilinci insanın ölümsüzlüğü yakalama çabasını daima diri tutan bir dürtüdür ve aynı zamanda varoluşunu şekillendirir çünkü ölüm düşüncesi/kaygısı diğer tüm şeyleri baskılar.¹³⁹ İşte bu noktada insan, varlığını sürdürme gayretiyle ölüme de yaklaştığının farkındalığında uzlaşma ve çatışma eğilimi içerisinde yaşar.¹⁴⁰ Bu sebeple onun gündelik işi ölüm evini inşa etmektir zira yaşarken ölüme doğru bir akış bulunur, tüm yollar ölüme doğrudur ve zamansal varlığın sonu geldiğinde ise artık ölüm de bitmiş olur.¹⁴¹

Ölüm her insanın düşünsel boyutta kabullendiği ve kaygı duyduğu bir gerçekliktir fakat pratikte ise hep bir başkası için vardır. Birey kendi varlığının sonunun geleceğine inanmak istemez ve sanki ölümlü değilmişçesine hareket eder.¹⁴² Dolayısıyla ölüm için verilebilecek bir cevap yoktur, tecrübe edilemez, geriye dönmenin imkânsız olduğu bir uzaklıktır.¹⁴³ Bunun doğal bir sonucu olarak da tecrübe edildiği an, onu aktarma imkânı ortadan kalkmış olur.¹⁴⁴ Aynı zamanda da kimse başka bir birey için ölemez. Her birey biricik olan ölümünü kendisi yaşar. Bu yönüyle ölüm onun için otantik bir tecrübedir. Başkası için ömrünü feda edebilir, yaşamına son verebilir ama bu diğerinin ölümü değildir, çünkü ölüm devredilemez.¹⁴⁵

Ölüm yaşamın diğer yüzü olarak onunla iç içedir ve böylece ölüm düşüncesi yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat bu düşünce yaşamı sönmüştürmekten ziyade zenginleştirir. Zira ölümün fiziksel boyutu insanı değiştirirse de ölüm düşüncesi onu muhafaza eder. Peki, ölüm düşüncesi insanı nasıl ve neye karşı muhafaza eder? Bu soruyu Heidegger'in kavrayışıyla açıklamak mümkündür. Heidegger'e göre dünyadaki varoluşun şekli iki türdür. Bunlar; “varolmayı unutma” hali ve “varolmayı düşünme” halidir. “Varolmayı unutma” halinde yaşamını sürdüren birey sadece madde dünyasındadır ve

¹³⁸ Ökten, *Ölüm Kitabı*, 44.

¹³⁹ Ökten, *Ölüm Kitabı*, 2.

¹⁴⁰ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 34.

¹⁴¹ Ökten, *Ölüm Kitabı*: 12, 211.

¹⁴² Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 28.

¹⁴³ Ökten, *Ölüm Kitabı*: 232, 260.

¹⁴⁴ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 12.

¹⁴⁵ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, 2.b. , İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011, 255.

sıradan günlük işlerle meşgul olmaktadır. Bu işlerin içinde kendini kaybeden birey, düzey kaybı yaşamış ve sonuç olarak kaygıları da sıradan olaylar üzerine olduğundan hayatın anlamını yitirmiştir. Oysa “varolmayı düşünme” halinde yaşamını sürdüren bir birey işlerin olmaklığı üzerinde kafa yorar ve oluşa duyduğu hayranlığı belirtir, gidişata takılmaz. Böyle bir varoluş sürekli bir varoluşun bilincinde olmaktır. Bununla birlikte varoluşun sorumluluklarını da bilmektir. İnsan, her günkü alışmış tabiatıyla “varolmayı unutma” halinde bulunur. Bu sıradanlığı getirir ve inotantik bir tecrübedir. Bireyin kendinin farkında olmadan, yönlendirilerek, kaçarak, teskin edilerek yaşadığı bir var olma tarzıdır. Hâlbuki “varolmayı düşünme” halini yakalayan birey kendinin oldukça farkındadır ve otantik bir var olma tarzında yaşar. Sınırlılıklarını, özgürlük alanını bilir aynı zamanda da kaçınılmaz sonla yüzleşir ve bundan kaygı duyar. Bu noktada sorulması gerekli olan; “İnsan “varolmayı unutma” halinden “varolmayı düşünme” haline nasıl geçiş yapabilir?” sorusudur. Soru, ölüm gerçeği ile cevaplanabilir zira insanı sarsan deneyimler olmalı ki “varolmayı düşünme” haline geçebilsin. Dolayısıyla ölüm, birey için benzersiz bir sarsıcı gerçekliktir ve yaşamı otantik var olma tarzına çeviren bir durumdur. Hayatı büyüten ölüm düşüncesidir. O olmadığında her şey anlamını yitirir. Çünkü ölüm, insan tabiatının tamamlayıcısıdır.¹⁴⁶

Her insan gibi ölüm kaygısı/ korkusu taşıyan ve bunu tüm yazılarına yansıtan Refik Halid Karay’ın “varolmayı düşünme” halinde yaşamını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Daima yaşam üzerine kafa yoran, soran, sorgulayan biri olarak Refik Halid’in taşıdığı ölüm kaygısı/ korkusu onu “varolmayı unutma” halinden “varolmayı düşünme” haline geçirmiştir denilebilir. Çünkü Refik Halid “varolmayı unutma” halindeyken kendisine adeta “uyandırıcı saatler” gibi ölümü hatırlatan çeşitli araçlar bulunmaktadır.¹⁴⁷ Ona ölümü ihtar eden ve ölüme dair duyduğu kaygı/ korkuyu arttıran parametreler şu şekilde sıralanabilir:

- Her gün aldığı ölüm tehditleri
- Bekirağa Zindanı’nda alıkonması
- Sürgün tecrübesi
- Daha çocukluğundan itibaren pek çok cinayete şahit olması, arkadaşlarını kaybetmesi
- Savaşların olumsuz sonuçları

¹⁴⁶ Ökten, *Ölüm Kitabı*: 144, 266-268.

¹⁴⁷ Karay, *Guguklu Saat*, 142.

- İçinde yaşadığı dönem şartları¹⁴⁸
- “Bir hiç olma” düşüncesi¹⁴⁹
- Epikürist olması¹⁵⁰
- Kendinden yirmi dört yaş küçük bir hanımla evlenmesi¹⁵¹
- Romanlarını elli yaşından sonra kaleme alması¹⁵²

Bu parametreleri eserlerinde sıklıkla vurguladığı görülen Refik Halid Karay için en korkutucu olanı ise gurbette, hiç tanımadığı, ait olamadığı bir memlekette yaşamının sona ermesi ve oraya gömülme düşüncesidir ki Halep’te yazmaya başlayıp İstanbul-Erenköy’de bitirdiği ve ikinci bölümde vurgulanan şekliyle Refik Halid’in kendisini anlattığı *Sürgün* adlı romanında bu korku açıkça görülmektedir. Zira Refik Halid’i temsil eden Hilmi Efendi’nin en büyük dileği kendi memleketinde ölmek ve oraya gömülme-ktir.¹⁵³ Yine Refik Halid’in kendisiyle özdeşleştirdiği *Nilgün* romanının ana karakteri Ömer de gurbette ölmekten duyduğu korkuyu dile getirmekte ve hatta sevdiklerinden de önce ölmeyi istemektedir.¹⁵⁴ Dolayısıyla Refik Halid’in ölüme yüklediği anlamlardan birinin ayrılık olduğu söylenilebilir; çünkü o:

İçinde ayrılma sahnesi olmayan romanlar pek azdır; zaten hayat böyledir, halka halka ayrılıklardan örülmüş bir zincirdir ve sonunda bir halka daha vardır, o kopar ve bizi ebedi ayrılığa kapıp götürür. En genç yaşımızdan, ölümlü ve ölümsüz, çeşit çeşit ayrılıklara alışmaya başlarız.¹⁵⁵

derken sürgün tecrübesine vurgu yapmakta, aynı zamanda da ölümün her şeyden ebedi olarak ayrılma olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Refik Halid, yaşamının gurbette son bulmadığına dair sevincini de yazılarında paylaşmıştır.¹⁵⁶

Refik Halid’in ölüme yüklediği bir diğer anlam “hiç olmak”tır.¹⁵⁷ İnsan kendi ölümünden ve bu ölümün sonucunda bir hiç olacağından, tüm ününü kaybetmekten korkar ve bu korkunun yeri belirlenemez. Ne yüzleşilebilmesi ne de anlaşılabilmesi

¹⁴⁸ Karay, *Memleket Yazıları-14-*, *Cihangir Dalkavuşu Tarih*: 324, 476-478. Ayrıca bkz. Karay, *Guguklu Saat*: 140-144 ve Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 355.

¹⁴⁹ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 238.

¹⁵⁰ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 44.

¹⁵¹ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 369.

¹⁵² Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, 97.

¹⁵³ Refik Halid Karay, *Sürgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016, 39.

¹⁵⁴ Karay, *Nilgün*, 476.

¹⁵⁵ Refik Halid Karay, *Çete*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 157.

¹⁵⁶ Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu’da*, 200.

¹⁵⁷ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 238.

mümkün olmayan korkunun sonucunda ise çaresizlik duygusu baş gösterir.¹⁵⁸ Bu nedenle ölüm hakkında çok fazla düşünülmemesi gerektiğini çünkü insanın bilgeliğinin yaşam üzerine düşünmesiyle ortaya çıktığını belirten Spinoza'yla¹⁵⁹ aynı doğrultuda görüş bildiren Refik Halid'e göre insan, ölüm karşısında acizdir. İnsanın ölüme karşı duyduğu korku ölümü engelleyemez ve hatta geciktiremez bile. Ölümü beklemek ve istemek yersizdir zira zaten bir gün kendiliğinden gelecektir. Çaresizliğine ahirete inanmakla teselli bulan Refik Halid, ölümü düşünmek yerine ölümden sonrasının var olmayı devam ettireceği düşüncesine inanmayı tavsiye eder.¹⁶⁰ Çünkü ölüm, insanın dünyaya geldiği anda elde ettiği bir hak olan ölümsüzlüğü vaat eder ve bu vaat kesinlik taşır.¹⁶¹ Onun için yaşam, ölümü düşünmek için çok kısadır ve yaşarken tek dileği sağlıklı, uzun bir ömür sürmektir.¹⁶² Yaşamın en kötüsü bile ölümden daha iyidir.¹⁶³

Refik Halid Karay'ın ölüme yüklediği bir başka anlamı, kar ile kurduğu analogide bulmak mümkündür. Bu analogide kar gibi kefen de beyazdır ve karın her yeri kaplaması gibi kefen de ölüyü örtmektedir. Kar soğuktur, ölüm de... Karın erimesi gibi ölü beden de çürür. İşte aldıkları bu son halleriyle ikisi de çirkindir.¹⁶⁴ Sonuç olarak ölüm, güzelliğin yitimi, bir bozulmadır.

Ve ölüm, Refik Halid için her insanın kaderidir.¹⁶⁵ Refik Halid'in bu görüşü Homeros'un İlyada Destanı'nda yer alan "Ölüm, insanın kader payıdır." şeklindeki Tanrıça Hera'nın sözleriyle örtüşmektedir. Aynı zamanda birey için dünyanın faniliği, insanlığın ise sürekliliğinin vurgulandığı destanla¹⁶⁶ Refik Halid'in beşik ve tabut döngüsü de benzerlik göstermektedir. Bu döngüye göre insan daha doğduğu andan itibaren tahtayla temas haline geçer. Onu, önce beşiğe koyarlar, ardından sırasıyla tahta iskemle, tahta çember ve tahta oyuncaklarla kuşatırlar. İlim yolunda yıllarca tahta sıraya oturur ve tahtayla bağı kuvvetlenir. En nihayetinde kaçınılmaz son kendini bulur ve tabuta, Refik Halid'in adlandırmasıyla "ahret ambalâjı"na konulur. Böylece ilk evi tahta olan insanın son evi de tahta olur. Mezarının başında biten ağaçtan da ya bir beşik ya da bir

¹⁵⁸ Ökten, *Ölüm Kitabı*, 270.

¹⁵⁹ Benedictus Spinoza, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, 6.b. , Ankara: Dost Kitabevi, 2016, 249.

¹⁶⁰ Karay, *Bir Ömür Boyunca*, 300.

¹⁶¹ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*: 215-216.

¹⁶² Karay, *Bir Ömür Boyunca*: 237, 300.

¹⁶³ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 163.

¹⁶⁴ Refik Halid Karay, *Bir İçim Su*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 170.

¹⁶⁵ Karay, *Çete*, 145; Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 189.

¹⁶⁶ Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat-A. Kadir, 7.b. , İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018: 124, 355.

tabut yapılır, doğanlar beşiğe ölenler de tabuta konularak nesillerce süren bir döngü meydana getirilir.¹⁶⁷ Çünkü dünya yaşamlı olduğu kadar ölümlüdür.¹⁶⁸

Herkesin varoluşsal olarak ölüm kaygısı/ korkusu taşıdığını belirten Refik Halid¹⁶⁹ bu kaygı/ korkunun daha çocukluktan itibaren başladığını vurgular.¹⁷⁰ Bir epikürist olarak ölümün gecikebileceği kadar gecikmesini diler ve yaşamın tadını çıkarmaya ama aynı zamanda da ölümsüzlüğü yakalamaya çalışır. Kierkegaard'a göre "Ne de olsa öleceğiz, o zaman zevk ve sefamıza bakalım." düşüncesine sahip olmak yaşamı arzulamaktan başka bir şey değildir.¹⁷¹ Refik Halid de yaşamı arzuladığını hem sözel hem de fiili bir şekilde ortaya koymaktadır. Birinci bölümde değinildiği üzere ölümünden bir gün önce sevdiği yemekleri yemiş, İstanbul'u doyasıya seyretmiştir. Böyle davranmasının nedeni ertesi gün ciddi bir ameliyat geçirecek oluşu yani yaşamının sona ereceği korkusudur. O, aynı zamanda ölümün bir gün kendisini bulma fikrini taşımanın dünyaya daha çok bağlanmayı da beraberinde getirdiğini hatta yaş ilerledikçe bu bağlılığın arttığını ifade etmiştir.¹⁷² Bu noktada ölümsüzlüğü yakalamak önemlidir. Refik Halid'in de ölümsüzlüğü yakalama arzusu taşıdığı açıktır zira sanat için duyulan istek, bireysel bir "ölümsüzlük dürtüsü"dür denilebilir.¹⁷³ "Ölümsüzlük dürtüsü" Refik Halid'in yazılarında net bir şekilde görülmektedir ve ona göre sanatçı, ölümü durdurabilen eserler meydana getiren kişidir, çünkü sanat, geçici olanı kalıcı kılar, yok olacağı sabit tutar ve böylece sanatkâr ölümsüzlüğü yakalar.¹⁷⁴

Ölümsüzlük düşüncesi ölümlü bireylerin sığınağıdır¹⁷⁵ ve bu sebeple insan ölümsüzlüğü yakalamak için çabalar. Bu çabayı Bauman'ın şu ifadeleriyle açıklamak mümkündür:

Ölüm, geldiğinde, işimizi bitirmeden, görevimizi tamamlayamadan acımasızca bizi yarıda kesecektir. Şimdiden, henüz sağken ve ölüm uzak ve soyut bir olasılık olarak kalıyorken, ölüm hakkında bu denli endişe duygumuzun nedeni budur... Duygularımızı ve çabalarımızı, şimdi ve gelecekte yazgısını izlemeyi dilediğimiz ve hiç bitmeyen başarı zincirleri olması umuduyla yardım etmeyi istediğimiz kurumlara ve gruplara adanır.

¹⁶⁷ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskerleri*: 29-30, 59.

¹⁶⁸ Refik Halid Karay, *Bugünün Saraylısı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 81.

¹⁶⁹ Karay, *Guguklu Saat*, 105.

¹⁷⁰ Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, 83.

¹⁷¹ Ökten, *Ölüm Kitabı*, 197.

¹⁷² Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 271.

¹⁷³ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 90.

¹⁷⁴ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 48.

¹⁷⁵ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 93.

Koleksiyonculuk yaparız-antikalar, tablolar, pullar, baskılar ya da andaçlar toplarız- bunu yaparken koleksiyonumuzun hiçbir zaman eksiksiz olamayacağını ve “bitmeyeceğini” ve eksikliğini, getirdiği en heyecan verici tatmin duygusu olduğunu gayet iyi biliriz. Yaratıcıya dönüşürüz; bir sanatçının, ressamın, yazarın “ömrünü adadığı eser” hiç “doğal” sonucuna ulaştırılabilir mi?¹⁷⁶

Alıntıdan anlaşılacağı üzere ölümsüzlüğü yakalama arzusunun dışı vuran edimlerinden biri koleksiyon yapmaktır. Refik Halid Karay’ın da bir kaşık koleksiyonu vardır ve böyle bir koleksiyon yapması, yukarıda belirtildiği üzere ölümsüzlüğü yakalama arzusu olarak yorumlanabilir. Her biri ayrı sanat eseri olan ve ölümünden iki yıl önce üç bin iki yüz on iki adete ulaşan kaşıklar, Refik Halid’in kendinden geriye bırakacağı ebedi hatırlatıcılarıdır.¹⁷⁷ Aslında daha çok anahtarlara ilgi duyan ve anahtarlara derin manalar da yükleyen Refik Halid, maddi durumundan dolayı bu tür bir koleksiyon yapamamış, sadece *Anahtar* adlı bir roman yazmakla yetinmiştir.¹⁷⁸

Ölümlü olduğunu bilmek, koleksiyon yapma vb. türden çabaları anlamlı kılar zira bu çabalar yaşamdan zevk almayı sağlarken biyolojik sınırların aşıldığı hissini uyandırır. Her ne kadar çabalamanın bir yere kadar oluşu/ sınırı bilinse de yaşamın anlamlı kılınmasına katkı sunması nedeniyle önem taşır. Durum tersine döndüğünde yani birey ürettiği kültürden zevk alamaz hale geldiğinde mutsuzluğu ortadan kaldıracak olan ölüm, biricik çare olur. Böylece umudunu yitirmenin sonucu olarak Durkheim’in intiharı ortaya çıkar.¹⁷⁹

Refik Halid’in eserlerinde ümitsizlik ve çaresizliğin kurtarıcısı olarak intihara yer verdiği dikkat çekmektedir. “Madem yaşamın getirdiği acıların çaresi/ çözümü yoktur, öyleyse kendi arzusuyla ölümü tercih edenleri rahat bırakmalıdır.” diyen Refik Halid Karay için intihar etmek isteyen kişiyi kurtarmak bir çeşit tahakkümdür. Çünkü intihara kalkışmak sıradan bir fenomen, gündelik bir iş değildir. Bu yolu seçen kişinin ya çok büyük ve çözümsüz bir derdi vardır ya da ruhi olarak bunalımdadır. Dolayısıyla siz onun intihar etmesini sadece ertelemiş olursunuz, tamamen engelleyemezsiniz. Bu sebeple intihar etmek isteyen kişinin ömrü üzerinde tasarrufuna karışılmamalıdır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 14.

¹⁷⁷ Karay, *Memleket Yazıları-4-, Mutfak Zevkinin Son Günleri*, 98.

¹⁷⁸ Karay, *Memleket Yazıları-3-, Edebiyatı Öldüren Rejim*, 481.

¹⁷⁹ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 15.

¹⁸⁰ Karay, *Aydede 1922*, 269.

Eserlerinde intiharı konu edinen, karakterlerinde canlandıran ve hatta intiharı meşru göstererek ona kapı aralayan yazar, kendisine intihar etmeyi düşünüp düşünmediği sorulduğunda ise yaşamının tüm zorluklarına rağmen bunu aklından bile geçirmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁸¹ Refik Halid'in bu cevabı, onun yine yaşamaya duyduğu arzunun bir göstergesi olarak analiz edilebilir. Ayrıca çocukluğunda dini bir terbiye ile yetiştirilmesi ve manevi değerlerin tesirinde kalması yaşamının olumsuzluklarına daha olumlu yaklaşmasını ve tevekkül anlayışına sahip olmasını sağlamıştır denilebilir.

Refik Halid'in yirmi romanının on bir tanesinde ölüm ve intihar teması mevcuttur. Bununla birlikte romanlarının hemen hepsindeki karakterlerin birçoğunda ölüm kaygısı/ korkusu hâkimdir. On sekiz hikâyeden oluşan *Memleket Hikâyeleri*'nde beş, on yedi hikâyeden oluşan *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki üç hikâyede de ölüm temasının işlendiği görülmektedir. Aynı zamanda günlük yazılarında da ölüm ve intihar temasını sıklıkla dile getiren Refik Halid Karay'ın yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı bu temayı işlediği aşıkardır. Zira eğer eserlerinde bir heyecan oluşturma maksadı ile hareket etseydi sürekli aynı temayı işlediğinde kendini tekrar edeceğinin de farkında olurdu. Roman karakterlerinin isimlerini bile tekrarlamadan kullanan, coğrafya ilmini çok sevmesinden kaynaklı olarak şehir/ ülke adlarında bile farklılığa giden bu kadar zeki bir yazar, sırf eserlerine heyecan katma adına bunu yapmış olmasa gerektir. Burada unutulmaması gereken en önemli noktalardan biri ise, yazarın oldukça realist olmasıdır.

Refik Halid Karay'ın ölüm düşüncesini eserlerinde açıkça ortaya koyduğu gibi bazı semboller kullanarak da bunu hissettirdiği söylenilebilir. Zira nasıl ki insan eliyle oluşturulmuş farklı eserler temel kanıt/ deliller ve simgelere sahipse, ölüm kaygısı/ korkusunun da referansı "örtük simbolizmalar" ve "belirtik argümanlar"dır.¹⁸² Refik Halid Karay'ın eserlerinde kullandığı en dikkat çekici "örtük simbolizmalar"ın ikindi, sonbahar ve kırk beş yaş vurgusu olduğu görülmektedir. Refik Halid'in bu sembollerle metne yüklediği derin mananın ölüm kaygısı/ korkusuna işaret ettiği aşıkardır. Çünkü Refik Halid eserlerinde onlarca kez ikindi vurgusunu kullanmış, güneşlerden ikindi güneşini,¹⁸³ ezanlardan ikindi ezanını,¹⁸⁴ namazlardan ikindi namazını,¹⁸⁵ mevsimlerden sonbahar ikindisini,¹⁸⁶ vakitlerden de ikindi üzerini¹⁸⁷ seçmiştir. Örneğin *Nilgün* roma-

¹⁸¹ Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 125.

¹⁸² Ökten, *Ölüm Kitabı*, 2.

¹⁸³ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*: 46, 317. Ayrıca bkz. Karay, *Memleket Yazıları-16- Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 434; Karay, *Çete*, 149. , Karay, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017: 122, 276; Karay, *Yüzen Bahçe*, 35; Karay, *Bir*

nında yazar kırk dört kere “ikindi”ye atıfta bulunmuştur. Ayrıca sonbahar ikindilerinin özel bir zaman dilimi olduğunu ve çok sevdiğini ifade eden Refik Halid için İstanbul’da bu mevsimin ikindilerinde dışarıda vakit geçirmek oldukça güzeldir. Üstelik ona göre sonbahar insanı hüzünlü, mütefekkir, entelektüel ve anlayışlı yapmaktadır.¹⁸⁸ Bununla birlikte diğer bir “örtük sembolizma” olan kırk beş yaş vurgusunu da eserlerinde defalarca kullanan¹⁸⁹ Refik Halid şöyle düşünmektedir:

Kırk beşindeki adam tam olgunluk çağındadır; eğer sıhhati yerinde ise cemiyet öylesinden azamî derecede istifade edebilir... Hayat kırk beşinde başlamasa da herhalde bitmez; yeni ve sağlam bir devreye girer.¹⁹⁰

Paragraf açıkça gösteriyor ki, Refik Halid kırk beş yaş, insan yaşamının tam orta noktası olarak görmektedir. Kırk beşten önce başlayan bir devre ama öte yandan kırk beşinden sonra da devam etmesi ümit edilen bir devre bulunmaktadır. Fakat kırk beşinden sonraki devre onun için kaygılı/ korkulu bir devredir. Her şey daha açık ve nettir zira ömrünü hesapsızca harcamanın yanlışlığının farkına varılmıştır. Çünkü elde kalan günlerin sayısı az çok bellidir.¹⁹¹ Tüm bu argümanlar doğrultusunda bir skala çizilecek olursa, Refik Halid’in ikindi, sonbahar ve kırk beş yaş imlerinin anlamı daha net bir şekilde ortaya konulabilir:

İçim Su, 89; Karay, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu’da*: 93, 102. Karay, *Guguklu Saat*, 97. , Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014, 339; Karay, *2000 Yılın Sevgilisi*, 119; Karay, *Anahtar*, 160; Karay, *Memleket Yazıları-17-*, *Sulhte Cimri Harpte Müsrif*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017, 359; Karay, *Nilgün*: 73, 166, 688; Karay, *Memleket Hikâyeleri*, 120.

¹⁸⁴ Karay, *Üç Nesil Üç Hayat*: 131, 134. Ayrıca bkz. Karay, *Makyajlı Kadın*, 50; Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, 189; Karay, Nilgün, 542.

¹⁸⁵ Karay, *Memleket Yazıları-16-*, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, 285. Ayrıca bkz. Karay, *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 63; Karay, *Kadınlar Tekkesi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 697.

¹⁸⁶ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*: 8, 40; Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*, 170; Karay, *Memleket Yazıları-5-*, *Pek İyi Hatırlarım*, 562; Karay, *Minelbab İlelmihrab*: 11, 49; Karay, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, 237.

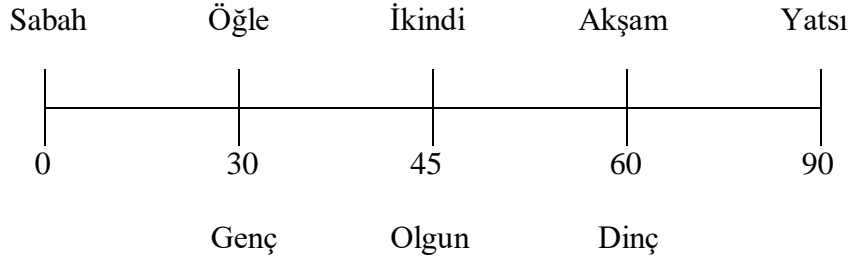
¹⁸⁷ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, 445. Ayrıca bkz. Refik Halid Karay’ın tüm eserleri.

¹⁸⁸ Karay, *Memleket Yazıları-6-*, *Doğuştan Kadıncıl*: 170-171.

¹⁸⁹ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 67; Karay, *Yezidin Kızı*, İstanbul. İnkılâp Yayınları, 2017, 104; Karay, *Dişi Örimcek*, 60; Karay, *Guguklu Saat*, 183; Karay, *Yerini Seven Fidan*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 244 ve yazarın diğer eserleri.

¹⁹⁰ Karay, *Memleket Yazıları-11-*, *İnsanlık Haller Huy Arabeskleri*: 382-383.

¹⁹¹ Karay, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, 463.

Bu skalaya göre kırk beş yaş ömrün,¹⁹² ikindi vakti ise gündelik zaman diliminin dönüm noktasıdır. Kırk beş yaşına giren insan ölüme evrilen yaşamının ilk basamağındadır ve onun için artık vakit, ikindi vakti; mevsimlerden ise sonbahardır.

Skaladaki diğer yaşlar da Refik Halid Karay'ın eserlerinde vurguladığı yaşlardır. Örneğin onun altmış yaşına yüklediği anlam önemlidir çünkü altmış yaş insanın zinde olduğu bir yaştır ve insan bu yaşta ihtiyar sayılmaz. Fakat manevi açıdan yorucudur. Bunun nedeni ölümün altmış yaşına gelenlere sürpriz olmamasıdır. İnsan altmışında bu kaygı/ korkuyu taşır ama bu yaş atlatılıp yetmiş beşe girilince ölüm biraz daha uzaklaşır.¹⁹³ Doksan yaşına gelip de hala dinç bir şekilde hayatta olmak ise onun için hayret vericidir.¹⁹⁴

Sonuç olarak Refik Halid Karay da evrensel olan ölüm kaygısı/ korkusunu¹⁹⁵ taşımaktadır denilebilir ve bu kaygı/ korkuyu eserlerinde hem açık hem de örtük bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Çünkü onun için; “Ölüm sonsuz bir renksizliktir, renksizlik ve renk azlığı ise korkunçtur.”¹⁹⁶

¹⁹² Karay, *Memleket Yazıları-9-*, *Türkçenin Tadı ve Âhengi*, 507.

¹⁹³ Karay, *Bu, Bizim Hayatımız*, 234.

¹⁹⁴ Karay, *Dört Yapraklı Yonca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009, 65.

¹⁹⁵ Bauman, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 159.

¹⁹⁶ Karay, *Yezidin Kızı*, 83.

SONUÇ

Toplumun yaşamına yön veren olgulardan biri de dindir ve toplumsal değişimler ve bunun getirisi olan anomik durumlarda da özelde bireyler genelde ise toplumların sığındığı bir şemsiye, sağlam bir kale konumundadır. Dolayısıyla teolojik dönemin kapandığını ve bilimin hâkim olduğu evreye geçildiğini iddia eden lineer bir bakış açısıyla düşünen pozitivist anlayışın aksine, din, varlığını her daim sürdürmektedir ve sosyal yaşamla diyalektik bir ilişki halindedir. İşte bu sebeple çalışmamız, kendi döneminde olduğu kadar günümüzde de toplumun ilgiyle takip ettiği bir yazar olma vasfını kazanan Refik Halid Karay'ın din olgusuna bakış açısını sosyolojik bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamıştır.

Refik Halid Karay'ın din olgusuna bakış açısının şekillenmesinde çocukluk yıllarının büyük önem taşıdığı tespit edilmiştir. Zira halk arasında doğduğu andan itibaren evliyaya bağlanma âdetinin yaygın olduğu bir dönemde yaşamış ve kendisinin de Merkez Efendi'ye bağlandığı görülmüştür. Yıllar sonra bile bağlı bulunduğu evliyayı özlemle yâd eden yazar çocukların dini eğitimini ailesinde almasından yanadır ve bu noktada anne-babalara büyük sorumluluklar yüklemektedir. Kendisi de dini eğitimini öncelikli olarak ailesinden almış ve dini ritüelleri de ailesi sayesinde bizzat tecrübe ederek öğrenmiştir.

Gençliğine kadarki evrede babasıyla camilere giden, Ramazan'a dair tüm ritüelleri severek yerine getiren Refik Halid'in en büyük kırılma noktalarından biri pozitivist bakış açısıyla eğitim veren bir liseye gitmesi ve Beyoğlu gecelerinde vakit geçirmeye başlamış olmasıdır. Ayrıca Fransız edebiyatına yönelmesi, dönemindeki rejimin uygulamaları ve sürgün tecrübesi de onun düşünsel ve yaşamsal boyutunu etkileyen parametrelerdir. Çocukluğunda aldığı maneviyat o kadar güçlüdür ki, her ne kadar aldığı dini eğitime ters yönde bir yaşam tarzını benimsemiş olsa da yaptıklarından içten içe pişmanlık duyduğu fark edilmekte ve yazar da bunu açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla onun gençliğinde ve sonraki yıllardaki yaşamında din, artık romantik bir eylem haline dönüşmüş boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte dinine ve milli değerlerine de oldukça bağlı olduğunu, kendi din ve milliyetine pozitif bir ayrımcılıkla yaklaştığı tespit edilmiştir.

Refik Halid Karay'ın samimiyetinin bir göstergesi olarak realistiği tercih ettiği ve eserlerindeki söylemlerin buna bağlı olarak gerçek söylemlerden ibaret olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda onun hayata bakış açısı da analiz edilmiştir. Eserlerinde yer verdiği konu, zaman-mekân ve kişilerin kendisinden bir parça taşıdığı; bununla birlikte gerçeğe de mutlaka bir bağlantısının olduğu eserlerindeki konular ve karakterlerin, benzer ve farklı yönlerinin kıyaslanmasıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Çocukluğunda aldığı dini eğitimin eserlerine ne şekilde ve hangi anlamlar yüklenerek yansıtıldığı tartışılmıştır. Babasının Mevlevî olmasından dolayı tasavvufî literatüre oldukça hâkim olduğu görülen Refik Halid Karay'ın ayetler, hadisler ve peygamber kıssaları hakkında da geniş bilgisi olduğu örneklendirilerek ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Refik Halid'in kendi söylemlerine yer verilmiştir. Refik Halid siyasi söylem ve dini bilgisini birleştirerek dönemini mizahi bir üslupla eleştirmiş ve metaforları dini bilgisine dayalı olarak oluşturmuştur. Yazarın yaşamında din önemli ve vazgeçilmez bir unsurdur ve daha çok toplumsal boyutunu önemseydiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte onun en çok eleştirdiği ve tepkisel yaklaştığı noktalardan birinin ise dini kendi menfaatine alet eden kişiler olduğu görülmüştür. Zira yazarın bu durumu anlattığı roman olan *Kadınlar Tekkesi*'nde dine içeriden ve dışarıdan bir bakış açısıyla yaklaştığı, toplumu bu konuda bilgilendirme amacı güttüğü de söylenilebilir. Çünkü o, bir sanatçının en önemli görevinin toplumun sorunlarına ayna tutmak olduğunu savunmuştur.

Refik Halid Karay'ın eserlerinde en çok değindiği konular aşk, sosyal yapı ve değişim, çıkar ilişkileri, kadim dostluklar, vatan sevgisi, ölüm, yabancılaşma ve Batılılaşmadır. Eserlerinde değişen toplumsal yaşamla birlikte kadının toplumdaki yerini de sorgulayan ve ona denetimli bir muhafazakârlıkla yaklaştığı tespit edilen Refik Halid'in, feminizm hareketlerine de bilinçli bir şekilde sessiz kaldığı ortaya konulmuştur.

Refik Halid'in, insanın irrasyonel boyutunu paranteze alarak rasyonel boyutunu ön plana çıkardığı bu sebeple de halk dindarlığına karşı eleştirel bir perspektifle yaklaştığı görülmüştür.

Modernizm karşısında ne toptan kabul ne de toptan red şeklinde bir duruş sergileyen Refik Halid'in güzel olanı toplumda uygulamak istediği öte yandan da topluma zarar veren uygulamaların terk edilmesinden yana görüş bildirdiği fark edilmiştir. Örneğin, hayır işleri toplumda yaygınlaştırılmalıdır ve bu konuda Refik Halid'in sorumluluğu kadınlara yüklediği görülmüştür. Bununla birlikte yazar kaybolan ahlaki değerlerden

oldukça şikâyetçidir. Gemeinschaft'tan Gesellschaft'a geçilen bir dönemde merhamet, adalet ve dürüstlük gibi ahlaki değerlerden de uzaklaşıldığını ifade eden Refik Halid, bu durumun nedenlerini sorgulamaktadır. Kendi kültürel kodlarımızda bu gibi değerleri barındırdığımızı belirten Refik Halid Karay aileye ve okulda verilen eğitime bireylere bu değerleri yeniden kazandırma misyonu yüklediği görülmüştür.

Sürgün tecrübesi dolayısıyla milli duyguları yüksek olan yazarın memleketine duyduğu özlem eserlerine yansımakla birlikte memleketinden uzakta ölme kaygısı/ korkusu yaşadığı da aşikârdır. Bu sebeple hayatı daha çok milli ve dini duygularla yorumladığı da söylenilebilir.

Refik Halid Karay'ın ölüm kaygısı/ korkusu eserlerinde hem açık hem de örtük bir şekilde yer almaktadır. Onun ölüme yüklediği anlam ayrılık, hiç olma, güzelliğin yitimi ve kaderdir. Bu sebeple ölümsüzlüğü yakalama arzusunu da taşıdığı söylenilebilir. Çünkü koleksiyon yapma, sanatla uğraşma gibi eylemler ölümsüzlüğü yakalama çabasının göstergeleridir adeta. Refik Halid Karay'ın ölüm kaygısı/ korkusunu eserlerine yansıttığı örtük sembolizmalar ise ikindi, sonbahar ve kırk beş yaş vurgusudur. Onun için ölüm kaçınılmaz bir sondur; fakat ahirete inanmak da bu sonun en büyük tesellisidir.

Yazar ile okur arasında her zaman tarihsel bir mesafe olduğu aşikârdır. Özellikle Refik Halid Karay'ın realist olması dolayısıyla onu anlamak ve onun din olgusuna bakış açısını çözümlmek yaşadığı dönemi ve hayatını analiz etmekle mümkündür denilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

A. Kitaplar

- AKTAŞ Şerif, *Refik Halit Karay*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- BAUMAN Zygmunt, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, 2.b. , çev. Nurgül Demirdöven, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- BAUMAN Zygmunt, *Modernlik ve Müphemlik*, 3.b. , çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- BERKES Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 25.b. , haz. Ahmet Kuyuş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- BİLEN Osman, *Çağdaş Yorumbilim Kuramları, Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik*, haz. Taşkın Takış, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- BİLGİN Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum*, 6.b. , Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- GİDDENS Anthony, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 2.b. , çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- GİDDENS Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, 7.b. , çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- GORKİ Maksim, *Yaşanmış Hikâyeler*, 3. b. , çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul: Can Yayınları, 2013.
- GÜLEÇ Melda Medine, *Sosyolojik Açından Türk Halk Dindarlığı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- HEİDEGGER Martin, *Varlık ve Zaman*, 2.b. , çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2011.
- HOBBS Thomas, *Leviathan*, 6.b. , çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- HOMEROS, *İlyada*, 7.b. , çev. Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- KAÇMAZOĞLU H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e*, 4.b. , İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013.
- KARAY Refik Halid, *Ankara*, haz. Ali Birinci, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Aydın On Dördü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.

- KARAY Refik Halid, *Ay Peşinde*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Bir Avuç Saçma*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Bir İçim Su*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Bu, Bizim Hayatımız*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Çete*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Deli*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Dişi Örümcek*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Dört Yapraklı Yonca*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Ekmek Elden Su Gölden*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Guguklu Saat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *İki Cisimli Kadın*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *2000 Yılın Sevgilisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *İlk Adım*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Kadınlar Tekkesi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Karlı Dağdaki Ateş*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Kirpinin Dedikleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Makyajlı Kadın*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Sonuncu Kadeh*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Tanıdıklarım*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Tanrı'ya Şikâyet*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Yerini Seven Fidan*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Yüzen Bahçe*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- KARAY Refik Halid, *Aydede 1948*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2013.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-1-*, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-2-*, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-3-*, *Edebiyatı Öldüren Rejim*, haz. Tuncay

- Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-5-, Pek İyi Hatırlarım*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-6-, Doğuştan Kadıncıl*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-7-, Bu Gazeteciler*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Aydede 1949*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Bugünün Saraylısı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-4-, Mutfak Zevkinin Son Günleri*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-8-, Ağaç ve Ahlâk*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-9-, Türkçenin Tadı ve Âhengi*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-10-, Bir Denizden Bir Denize*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-11-, İnsanlık Halleri Huy Arabeskleri*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Anahtar*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Aydede 1922*, haz. Mustafa Apaydın, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *İstanbul'un Bir Yüzü*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2015.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-12-, Karga Bana Dedi ki: Mizah Yazıları*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-13-, Güzel Sanat Suçları*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-14-, Cihangir Dalkavuğu Tarih*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.
- KARAY Refik Halid, *Nilgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.

- KARAY Refik Halid, *Sürgün*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.
- KARAY Refik Halid, *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2016.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-15-, Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-17-, Sulhte Cimri Harpte Müsrif*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Yazıları-18-, Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün*, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Gurbet Hikâyeleri-Yeraltında Dünya Var*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KARAY Refik Halid, *Yezidin Kızı*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KAYNAR Hakan, "Önsöz," *Memleket Yazıları-16-, Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, Refik Halid Karay, haz. Tuncay Birkan, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- KÖSE Ali, Ali AYTEN, *Popüler Dindarlık Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, 2.b. , İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- KURT Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, 11.b. , İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016.
- MAUPASSANT Guy De, *Gönül Öyküleri*, çev. Haluk Erdemol, İstanbul: Alakarga Yayınları, 2014.
- ÖKTEN Kaan H. , *Ölüm Kitabı*, 2.b. , İstanbul: Agora Kitaplığı, 2016.
- SPİNOZA Benedictus, *Etika*, 6.b. , çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi, 2016.
- ŞENER H. İbrahim, Âlim YILDIZ, *Türk İslam Edebiyatı*, 2.b. , İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.
- ŞİMŞEK Selami, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 1.b. , İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- TÖNNIES Ferdinand, "Gemeinschaft ve Gesellchaft," *Şehir ve Cemiyet*, haz. Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
- TURHAN Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, 5.b. , İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2006.

ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2.b. , İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.

WEBER Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 2.b. , çev. Milay Köktürk, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2013.

B. Makaleler

ALBAYRAK Nurettin, “Kesik Baş Destanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* , C. 25. , İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, (İSAM) , 2002: 308-309.

BİLGE Yunus, “Halide Edip’in Yedigün Dergisindeki Yazılarında Kadına Bakışı” , *The Journal Of Academic Social Science Studies*, C. 5. , S. 4. , 2012: 43-61.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Elif Davun
Tez Adı	Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Din Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Vejdi Bilgin Prof. Dr. Kemal Ataman
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 23.07.2018

İmza :